

Kunskapsöversikt

Hot och våld i skolan

– en enkätstudie bland lärare och elever

Rapport 2011:15

Kunskapsöversikt

Hot och våld i skolan
- en enkätstudie bland lärare och elever

Författare:

Sara Göransson¹⁾

Robin Knight¹⁾

Johan Guthenberg¹⁾

Magnus Sverke^{1,2)}

¹⁾ Psykologiska institutionen, Stockholms universitet

²⁾ WorkWell: Research Unit for People, Policy and Performance,
North West University, Sydafrika

Sara Göransson, fil dr i psykologi, är verksam som forskare vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.

Robin Knight är legitimerad psykolog och verksam som forskningsassistent vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.

Johan Guthenberg har en mastersexamen i psykologi och är verksam som forskningsassistent vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.

Magnus Sverke är professor i arbets- och organisationspsykologi vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet. Han är också Extraordinary Professor vid WorkWell: Research Unit for People, Policy and Performance, North West University, Sydafrika.

Rapport 2011:15

ISSN 1650-3171

Förord

Arbetsmiljöverket har fått i uppdrag av regeringen att informera och sprida kunskap om områden av betydelse för arbetsmiljön. Under kommande år publiceras därför ett flertal kunskapsöversikter där välrenommerade forskare sammanfattat kunskapsläget inom ett antal teman. Manuskripten har granskats av externa bedömare och behandlats vid respektive lärosäte.

Rapporterna finns kostnadsfritt tillgängliga på Arbetsmiljöverkets webbplats. Där finns även material från seminarieserien som Arbetsmiljöverket arrangerar i samband med rapporternas publicering.

Den arbetsgrupp vid Arbetsmiljöverket som har initierat och organiserat framtagandet av översikterna har inletts av professor Jan Ottosson och övertagits av omvärldsanalytiker Magnus Falk. Vi vill även tacka övriga kollegor vid Arbetsmiljöverket som varit behjälpliga i arbetet med rapporterna.

De åsikter som uttrycks i denna rapport är författarnas egna och speglar inte nödvändigtvis Arbetsmiljöverkets uppfattning.

Magnus Falk, fil.dr.

Innehåll

1. Inledning.....	5
Syfte och frågeställningar.....	6
Rapportens upplägg.....	6
2. Metod	8
Population, urval och svarsgrupp	8
Bortfallsanalys.....	8
Ramtäckning.....	9
Procedur	9
Frågor och mätinstrument	10
Databeredning och analys	16
3. Förekomst av hot och våld i skolan.....	17
Former av hot och våld.....	17
Fysiskt våld och hot om våld.....	18
Fysiskt våld	18
Hotfullt och skrämmande beteende.....	19
Våld mot egendom	21
Verbalt våld.....	21
Relationellt våld	23
Cybervåld	25
Sexuellt våld.....	29
Mobbning och trakasserier	31
Arbetsplatsmobbing bland lärare	32
Mobbning och trakasserier bland elever	36
Multiutsatthet	40
Vittne till våld.....	40
Förövare av våld.....	42
4. Vem riskerar att utsättas för hot och våld?.....	44
Egna förklaringar till utsattheten.....	45
Förklaringsfaktorer på individnivå.....	48
Ålder, årskurs och erfarenhet	48
Etnicitet	52
Förklaringsfaktorer på grupp- och organisationsnivå	53
Kommunens ekonomiska status	54
Kommunstorlek och region.....	54
Storlek på skolan	56
Vilka årskurser som finns på skolan	57
Storlek på klassen.....	58
5. Konsekvenser	59
Hälsa, frånvaro och attityder	59
Hälsa.....	59
Frånvaro	60
Attityder	61
De utsattas egen bedömning av konsekvenserna	62
Effekter av total utsatthet	65
Elever	65

Lärare	67
Effekter av olika typer av hot och våld	69
Fysiskt våld	70
Verbalt och relationellt våld	72
Arbetsplatsmobbing	73
Cybervåld	74
Sexuellt våld	75
Faktorer som påverkar	77
Hur länge man varit utsatt	77
Vem utsätter?	78
Avslutande kommentar	78
6. Individens sätt att hantera hot och våld	80
Rapportering och anmälningar	80
Rapportering av egen utsatthet	81
Vem har utsatta rapporterat till?	84
Vilken typ av våld tigger still?	86
Vilken typ av våld berättar man om hemma?	87
Rapportering av andras utsatthet	88
Agerande efter utsatthet	89
Har man sökt vård?	89
Bytt skola	90
7. Skolornas arbete mot hot och våld	91
Skolans skyldigheter och arbete mot hot och våld	91
Hur upplever man skolans arbete mot våld?	92
Utbildning i att hantera hot och våld	95
Trygghet i hanteringen	96
Har det hjälpt att anmäla?	97
Stöd	98
Betydelsen av stöd	100
8. Slutsatser och implikationer	101
Huvudresultaten i rapporten	101
Utsatthet för olika former av hot och våld	102
Riskfaktorer	104
Konsekvenser	104
Implikationer för praktiker	104
Metodologiska svagheter	105
Vidare forskning	106
Lagar, regler och policy	107
Slutord	108
Referenser	110

1. Inledning

Hot och våld är, och har förmodligen alltid varit, ett inslag i arbetslivet och i samhället i stort. Våld kan äga rum i olika kontexter vilket har belysts inom forskningen i studier kring hot och våld i arbetslivet generellt, liksom i skolans värld specifikt. Just skolans värld är en kontext som varit föremål för stort intresse bland såväl forskare som praktiker och lagstiftare. Våld av olika slag har förmodligen alltid funnits i skolan, och agan var till och med institutionaliserad fram till 1958 även om användningen började minska redan på 1800-talet. Agan användes ofta i disciplinerande syften då någon kom sent, inte hade med sig det de skulle eller bara varit uppstudsigt (Säljö, 2007). Skolan har förmodligen aldrig varit fri från våld, men det har dock benämnts olika och tagit sig olika uttryck under olika tidsperioder (Ellmin, 2008). Det saknas historiska data men bilden är att aga i klassrummet tidigare handlade nästan uteslutande om lärares våld mot elever, medan den allmänna bilden idag är att det är elevers våld mot varandra och mot lärare som är det större problemet.

Hot, våld och den mänskliga aggressiviteten har varit föremål för många studier vid det här laget. Det började med pojkars våld och aggressivitet på 1960-talet där forskare intresserade sig för konflikter och beteenden i konflikter. Under 1970- och 80-talet konstaterades mer och mer att det finns annat våld än fysiskt och fokus hamnade då också på de psykologiska delarna av våldet. Exempelvis fann man att en betydande del av lärares upplevda negativa påfrestning i arbetet handlade om att de var utsatta för psykisk och fysisk aggressivitet (Ellmin, 1987). Sedan dess har mycket av fokus legat på mobbning för att det senaste decenniet återigen ha svängt mot att också handla om grövre våld, vilket sannolikt hänger ihop med att relativt sett nya fenomen såsom skolskjutningar har ägt rum och på att det grövre våldet generellt ansetts öka.

Begreppet våld kan inbegripa en rad olika former av och uttryck för våld. Hur den mänskliga aggressiviteten kategoriserats varierar mycket mellan decennierna och mellan forskare, men lite förenklat kan aggressiviteten ta sig fysiska, relationella, verbala och sexuella uttryck. Numera tar sig aggressiviteten också uttryck på Internet (t ex sociala medier), via mejl eller mobiltelefon. Aggressiviteten kan också förstås som ett mönster som – om det pågår tillräckligt ofta och länge samt innehåller en aspekt av underläge – kategoriseras som mobbning.

De nordiska länderna har legat i framkant framför allt vad gäller forskningen om och arbetet mot mobbning. Inom forskningen har man dock funnit att den som är utsatt för våld oftast är det för flera typer av våld samtidigt (Felix, Furlong & Austin, 2009). Trots detta saknas det i hög utsträckning studier som har ett bredare perspektiv på våld och hur det ska definieras. Internationellt var fokus tidigare på det fysiska och verbala våldet medan det relationella våldet under lång tid förbisågs. Idag studeras både direkta uttryck för våld, såsom fysiskt och verbalt våld, och mer indirekta uttryck, som relationellt och socialt våld, men även cybervåld. Det har under lång tid påpekats att det saknas studier som har ett brett perspektiv på hot och våld (Menckel, 2000) genom att inkludera våld utifrån att det kan ta sig både fysiska, verbala, relationella och sexuella uttryck samt även äga rum "elektroniskt" (cybervåld).

En studie som har en bred definition av vad våld kan innebära har större möjlighet att fånga upp information om hur de olika typerna av våld hänger ihop och hur utsatt individen totalt sett är. Genom att förstå vilka faktorer som kan vara möjliga förklaringar till att elever och lärare blir utsatta för olika typer av hot och våld, varför vissa individer totalt sett blir mer utsatta än andra och vilka former av hot och våld som kan ha de mest

negativa konsekvenserna, kan vi göra ett bättre och mer precist förebyggande och åtgärdande arbete. Kunskap om dessa frågor är alltså oerhört viktigt.

Den internationella forskningen på området har övervägande haft ett starkt fokus på elevers utsatthet för och utövande av mobbning/våld. Lärarna har främst setts som en informationskälla om elevers delaktighet i våld eller som de som ska implementera förebyggande och efterhjälpande åtgärder. Därför är det av stor vikt att lärarnas eventuella utsatthet för olika typer av våld börjar kartläggas. Det saknas alltså studier där skolan som kontext belysts utifrån *både* lärare och elevers perspektiv.

Syfte och frågeställningar

Med ovanstående som bakgrund och med ett uppdrag från Arbetsmiljöverket var syftet med denna empiriska studie att bidra till kunskap om utsatthet för olika former av hot och våld i skolan i Sverige idag. I uppdraget ingick avgränsningen till grundskolans senare del (årskurs 6–9). Syftet var att studien skulle ha ett brett perspektiv, som belyser både lärare och elever samt gör jämförelser mellan könen (män/pojkar och kvinnor/flickor). Skillnader mellan dessa grupper belyses därför genomgående i rapporten. Projektets övergripande syfte om att bidra till kunskapen om utsatthet för hot och våld i skolan har brutits upp i ett antal mer konkreta delsyften:

- att bidra till kunskap om hur utbrett olika former av hot och våld är genom att undersöka hur utsatta elever och lärare totalt sett är;
- att belysa hur vanligt det är att vara vittne till våld, liksom vilka som anges vara förövare;
- att studera möjliga och upplevda orsaker till våld, såsom exempelvis om man anser att utsattheten har med kön, ålder, utseende etc. att göra;
- att studera tänkbara konsekvenser av våld genom att belysa hur utsatthet för hot och våld hänger ihop med hälsa, frånvaro, trivsel på skolan och funderingar på att byta skola;
- att belysa hur såväl elever som lärare hanterar både egen utsatthet och andras utsatthet (som vittne), exempelvis genom att rapportera eller söka vård och hjälp;
- att undersöka hur skolan hanterar våld, exempelvis genom utbildning och tillhandahållande av stöd till utsatta;
- att systematiskt undersöka skillnader mellan lärare och elever liksom mellan könen (män/pojkar respektive kvinnor/flickor) i dessa avseenden.

Rapportens upplägg

Det empiriska material som används för att besvara undersökningens syften presenteras i kapitel 2. Där beskriver vi urvalet av lärare och elever, de frågor som använts i enkätundersökningarna bland dessa grupper liksom hur analyserna har gjorts och hur de presenteras i rapporten.

Kapitel 3 inleds med ett avsnitt som tar upp definitioner av de olika typerna av våld som används i rapporten. Därefter följer ett avsnitt vardera för de olika typerna av hot och våld och hur vanligt det är att utsättas för var och en av dessa. Ett avsnitt handlar också om den totala utsattheten för hot och våld generellt. Kapitlet tar också upp hur vanligt det är att vara vittne till olika typer av hot och våld, liksom vem de utsatta anger som förövare för sin utsatthet.

I kapitel 4 belyses framförallt möjliga orsaker till hot och våld, dvs. vi jämför utsattheten mellan olika grupper. Exempelvis studerar vi bland både lärare och elever om etnicitet och skolans storlek har betydelse för hur utsatt individen är. För lärarna undersöker vi också om förekomsten av våld skiljer sig mellan lärare med och utan pedagogisk examen samt om lärarens erfarenhet (antal år som lärare) har med utsattheten att göra. För elevernas del undersöker vi i vilka årskurser våldet är mest förekommande samt om exempelvis storleken på klassen har med saken att göra. Vi inleder kapitlet med att redovisa vad både lärare och elever *tror* är orsaken till utsattheten (som till stor del utgår från diskrimineringsgrunderna, men med tillägg för "mitt sätt att vara" och mitt utseende).

I kapitel 5 belyser vi vilka möjliga konsekvenser hot och våld kan ha. Vi jämför de som är utsatta med de som inte är utsatta när det gäller deras hälsa, frånvaro, trivsel i skolan och funderingar på att byta skola/jobb.

Kapitel 6 handlar om några aspekter av hur individen hanterar utsatthet för hot och våld. Exempelvis studerar vi huruvida man har rapporterat händelsen och till vem, men också vilka anledningarna är till att man eventuellt låter bli. Vilken kännedom individen har om skolans arbete mot hot och våld ingår också i detta kapitel.

Kapitel 7 handlar om hur elever och lärare (både utsatta och övriga) anser att *skolan* hanterar hot och våld. För både lärare och elever presenterar vi resultat som belyser hur man tycker att skolan generellt hanterar dessa frågor, om skolan har en handlingsplan för hot och våld och om man som utsatt får det stöd man behöver.

I kapitel 8 görs en sammanfattning av de olika kapitlen. Slutsatser och implikationer för fortsatt forskning och för arbetet mot hot och våld i skolan presenteras.

2. Metod

Stockholms universitet har på uppdrag av Arbetsmiljöverket ansvarat för undersökningen i sin helhet. Statistiska centralbyrån (SCB) anlitas för att genomföra datainsamlingen. Projektet är godkänt av Regionala etikprövningsnämnden i Stockholm (dnr 2010/1368-31/5). Enkäterna och procedurerna kring datainsamlingen har också genomgått SCB:s interna sekretessprövning. Dessutom har en sekretessöverenskommelse upprättats mellan Stockholms universitet och SCB med avseende på hur det avidentifierade datamaterialet får hanteras.

Eftersom undersökningen rör ett ämne som är förknippat med starka känslor, valde vi att lämna kontaktinformation till projektmedarbetarna på Stockholms universitet varav en är legitimerad psykolog och en arbetar praktiskt med frågor om hot och våld inom en företagshälsa samt har 2-årig basutbildning i psykoterapi. Vi valde också att lägga upp en hemsida för projektet där det också gick att finna kontaktuppgifter till ett antal hjälporganisationer. De olika sidorna på denna hemsida besöktes 456 gånger. Dessutom krävdes för elevernas del ett skriftligt samtycke från vårdnadshavare till deltagande i enkätundersökningen.

Population, urval och svarsgrupp

Populationen utgjordes av (1) lärare med minst 40 % tjänstgöringsgrad och födda efter 1945 och (2) elever. Båda grupperna gäller grundskolans årskurs 6–9. För lärarnas del skapades urvalsramen utifrån lärarregistret 2009 (där personer som inte längre fanns som aktiva i registret 2010 togs bort). När det gäller eleverna utgjorde Skolverkets elevregister från höstterminen 2009 (elever i dåvarande årskurs 5–8) underlag för urvalsramen. Bland såväl lärare som elever drogs ett slumpmässigt urval om 2 000 personer vardera. För lärarnas del stratifierades urvalet, så att 1 000 kvinnor och 1 000 män ingick i urvalet. Som framgår av tabellen svarade 62 % av lärarna och 43 % av eleverna på enkäten. Tabell 1 sammanfattar uppgifterna om urval och svarsfrekvens.

Tabell 1. Antal lärare respektive elever i populationen, urvalet och antal svar/bortfall.

	Lärare (män/kvinnor)	Elever
Population	7 452/14 808	388 728
Urval	1 000/1 000	2 000
Övertäckning	39	2
Antal svar (svarsfrekvens)	1 230 (62 %)	859 (43 %)
Bortfall	731	1 139
Andel kvinnor/flickor (%)	66,5	48,7

Bortfallsanalys

Bortfallet i framförallt elevundersökningen var tämligen stort och SCB gjorde därför en omfattande bortfallsanalys för vardera undersökningsgrupp. De fullständiga bortfallsanalyserna finns att beställa från forskargruppen. Nedan finns en sammanfattning av de mest framträdande skillnaderna mellan urvalsgruppen och svarsgruppen.

För elevernas del var det elevens kön, moderns och faderns utbildningsnivå och föräldrarnas inkomst som hade de tydligaste sambanden med svarsbenägenheten. Flickor, barn till föräldrar med högre utbildning och/eller inkomst hade en högre benägenhet att svara på enkäten. I ytterligare analyser (en logistisk regression) framkom att det framförallt var elevens kön och moderns utbildningsnivå som avgjorde om eleven valde att svara eller inte. Svandsandelen bland pojkar var exempelvis 39,1 % jämfört med 48,1 % bland flickorna. Vidare var svandsfrekvensen 50,8 % om modern hade en eftergymnasial utbildning, jämfört med 42,1 % om modern hade en gymnasial utbildning och 29,5 % om modern hade grundskoleexamen. Det fanns en motsvarande tendens när det gäller faderns utbildningsnivå, men den var alltså inte lika stark. Variabler som *inte* spelade särskilt stor roll för svarsbenägenheten var födelselandet, den årskurs eleven gick i, region, om skolan var kommunal eller om det var en fristående skola, skolans meritvärde, andel utländska elever på skolan, det totala antalet elever på skolan eller föräldrarnas inkomst.

För lärarnas del gjordes liknande jämförelser. Några variabler som uppvisade samband med svarsbenägenhet var kön, ålder, födelseland, civilstånd och skolans huvudman. Svandsfrekvensen var generellt högre bland kvinnor jämfört med män, bland äldre än inom yngre åldersgrupper, bland svenskfödda jämfört med utländsfödda eller med utländsfödda föräldrar och bland personer som var gifta och/eller hade registrerade partnerskap jämfört med andra civilstånd. Vidare var lärare på kommunala skolor mer benägna att delta i undersökningen än lärare på fristående skolor. I ytterligare analyser framkom att det framförallt var kön, ålder, civilstånd och huvudman som förklarade skillnaderna mellan svandsgruppen och undersökningsgruppen, medan övriga variabler inte hade någon signifikant betydelse för om läraren svarat eller inte. Om läraren hade en pedagogisk högskoleexamen eller inte, bodde i storstadsregion eller inte, hade lägre eller högre inkomst, en tillsvidareanställning eller tillfällig anställning, arbetade på skolor med olika meritvärde, storleken på skolan och andel utländska elever på skolan spelade alltså ingen roll för benägenheten att svara på enkäten.

Ramtäckning

Det visade sig att 39 personer i lärarnas urval var övertäckningsobjekt. Dessa utgjordes av personer som hade emigrerat, var långtidssjukskrivna eller inte längre var yrkesverksamma som lärare. Ytterligare 29 personer redovisade att de enbart undervisade i andra årskurser än 6–9. Vid en kontroll mot lärarregistret (hösten 2010) visade det sig att 225 av urvalets 2 000 lärare inte återfanns i detta register. Dessa har dock räknats som att de tillhör populationen.

Undertäckning är vanligtvis svårare att upptäcka än övertäckning. Eftersom urvalet dragits från lärarregistret avseende 2009 uppstår en undertäckning av lärare som börjat tjänstgöra under 2010. Inga försök att kompensera för denna har gjorts. Vid estimationsförfarandet har antagits att övertäckning och undertäckning är lika stora.

Procedur

Datainsamlingens genomförande krävde samtycke från uppgiftslämnarna. För lärarnas del innebär detta att de genom att besvara blanketten och skicka in den godkände att deras svar skulle kompletteras med bakgrundsvariabler och behandlas på det sätt som beskrevs i informationsbrevet. För elevernas del ställdes krav på aktivt, skriftligt samtycke från vårdnadshavare. På frågeformulärets första sida fanns information till

vårdnadshavare och plats för deras namnteckning för att ge samtycke till att barnet fick fylla i enkäten och skicka svaret till SCB.

Datainsamlingen skedde under perioden december 2010 till mars 2011. Undersökningen genomfördes som en postenkät med tre påminnelser, varav två som vykort och en innehöll en ny enkät. För elevernas del gjordes ett extra utskick i de fall elev skickat in enkäten utan vårdnadshavares skriftliga medgivande. Av de 81 vårdnadshavare som fick detta extra utskick var det 47 som returnerade blanketten med sitt skriftliga samtycke.

Enkäten åtföljdes av ett informationsbrev, där uppgiftslämnarna kunde läsa om undersökningens bakgrund och syfte och att undersökningen genomfördes i samarbete mellan Stockholms universitet och SCB. Informationsbrevet informerade också om att uppgifter hämtades från registret över totalbefolkningen, universitets- och högskoleregistret samt uppgift om kommunens ekonomiska resultat. Brevet informerade även om att samtliga uppgifter är skyddade av personuppgiftslagen och sekretesslagen, att det var frivilligt att medverka i undersökningen samt att oidentifierat material skulle levereras från SCB till Stockholms universitet för fortsatt bearbetning.

Frågeblanketterna registrerades med skanning. Från det skannade materialet framställdes en datafil. I SCB:s arbete ingick att ge synpunkter på frågekonstruktion, testning av frågeformulär och datainsamlingsprocedur i deras mättekniska laboratorium, tryckning, utsändning, insamling, bortfallsanalys, inledande databearbetning samt framställning av datafil och tekniska rapporter.

Frågor och mätinstrument

Forskargruppen vid Stockholms universitet utformade frågorna till enkäterna i samarbete med SCB. Enkäten bestod av cirka 40 nummerade frågor i både lärar- och elevenkäten, varav flera hade delfrågor. Detta genererade totalt 174 frågor i lärarenkäten och 145 frågor i elevenkäten. Enkäterna baserades så långt som möjligt på etablerade frågor och mätskalor som använts i tidigare forskning om hot och våld. Även för att mäta tänkbara konsekvenser som hälsa och attityder baserades valet av mått på tidigare forskning. I några fall, då det aktuella instrumentet tidigare inte använts i Sverige, fick översättningar göras till svenska. Tabell 2 presenterar en översikt av de frågor och frågeområden som ingick i enkäten. Enkäterna avslutades med en öppen fråga där eleverna och lärarna kunde lämna kommentarer eller ytterligare upplysningar.

Förutom de variabler som samlades in via enkäterna hämtades vissa uppgifter från registret över totalbefolkningen respektive universitets- och högskoleregistret. Dessa uppgifter var kön, födelseår, utbildning (pedagogisk examen eller inte [för lärarna]), kommunkod, kommunresultat per invånare och etnicitet (utländsk/svensk bakgrund).

Tabell 2. Översikt av de frågor och frågeområden som ingick i undersökningen.

Mått	Antal frågor		Exempel på fråga/frågeinnehåll	Källa	Reliabilitet (alpha)	
	Elever	Lärare			Elever	Lärare
Typer av hot och våld						
			"Vid hur många tillfällen har det under vår- och höstterminen 2010 hänt att någon/några under arbetstid eller på väg till och från arbetet [lärare] / under skoltid eller på väg till och från skolan [elever]..."			
<i>Fysiskt våld och hot om våld</i>						
Fysiskt våld	6	4	... slagit, sparkat eller på annat sätt fysiskt skadat dig?	<i>Elever:</i> Mynard & Joseph (2000); <i>Lärare:</i> Barling et al. (2001)	0,64	0,66
Hotfullt och skrämmande beteende	7	8	"... hotat med att slå dig - oavsett om du trott att personen menat det eller ej?"	Baserad på Barling et al. (2001)	0,68	0,72
Våld mot egendom	3	1	"... avsiktligt förstört någon av dina privata ägodelar (cykel, bil, kläder etc.)?"	<i>Elever:</i> Mynard & Joseph (2000); <i>Lärare:</i> Barling et al. (2001)	0,60	-
<i>Verbalt våld</i>						
Verbalt våld	3	1/4	"... skrikit, skällt eller svurit åt dig?"	Mynard & Joseph (2000) Lärarna: Einarsen et al., (1994)	0,76	-
<i>Relationellt våld</i>						
Relationellt våld	3	4	"... försökt skapa problem mellan dig och dina vänner?"	Eleverna: Mynard & Joseph (2000). Några frågor utvecklade av författarna för denna studie. Lärarna: (Einarsen et al., 1994).	0,82	-
<i>Sexuellt våld</i>						
Genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier	3	3	"... under arbetstid eller på väg till och från arbetet behandlat dig på ett dåligt sätt på grund av att du är man / kvinna?"	Gelfand et al. (1995)	0,62	0,72
Oönskad sexuell uppmärksamhet	3	3	"... mot din vilja försökt att förföra dig?"	Gelfand et al. (1995).	0,50	0,47
Sexuellt tvång	-	5	"... antytt att du skulle utsättas för något negativt om du avböjt dennes närmanden?"	Gelfand et al. (1995) samt två egenutvecklade frågor.	-	0,21
<i>Cybervåld</i>						
Cybervåld	11	11	"Vid hur många tillfällen har du på internet eller via mobiltelefon under VT och HT 2010 från någon elev eller anställd på skolan eller någon som du tror är från skolan ... varit med om att någon mot din vilja spridit falska rykten/skvaller om dig?"	Utvecklad av författarna till denna studie.	0,75	0,60

Uppgifter om kommun/region	2	2	Kommunens ekonomiska status, region	Registeruppgifter	
Konsekvenser av våld					
<i>Hälsa</i>					
Mental ohälsa	12	12	"Har du under de senaste två veckorna känt dig olycklig och nedstämd?"	Goldberg (1978)	0,82 0,86
Sömnsvårigheter	3	3	"Har du under de senaste två veckorna vaknat flera gånger om natten och haft svårt att somna om?"	Gustavsson et al. (2007)	0,72 0,85
Egenbedömd hälsa	1	1	"Hur bedömer du ditt hälsotillstånd jämfört med andra personer i samma ålder?" (lärare) "Hur är din hälsa?" (elever)	Manderbacka (1998).	– –
<i>Frånvaro</i>					
Sjukfrånvaro	1	1	"Ungefär hur många gånger har du under höstterminen 2010 varit hemma från [skolan/arbetet] på grund av..." "... sjukdom?"	Frågorna framtagna av författarna till denna studie	– 0,88 – 0,88
Frånvaro på grund av oro eller rädsla	1	1	"... oro eller rädsla för att bli retad, utfryst, utsatt för våld eller liknande (även om du i övrigt varit frisk)?"		
<i>Attityder</i>					
Arbetrivsel	–	3	"Jag trivs på mitt arbete"	Hellgren et al. (1997)	– 0,88
Skoltrivsel	3	–	"Jag trivs på min skola"	Baserad på Hellgren et al. (1997)	0,92 –
Intention till uppsägning	–	3	"Jag känner för att säga upp mig från min nuvarande anställning"	Sjöberg & Sverke (2000)	– 0,84
Intention byta skola	3	–	"Jag känner för att byta skola?"	Baserad på Sjöberg & Sverke (2000)	0,74 –
Oro för våld	4	4	"Jag är rädd för vissa gäng eller personer på skolan?"	Utvecklad av författarna till denna studie.	0,63 0,70
Egen bedömning av konsekvenserna	1	1	"Hur tycker du att de olika händelserna nedan har påverkat dig och hur du mår?" [7 olika typer av våld bedömdes]	Utvecklad av författarna till denna studie.	– –
Individens sätt att hantera hot och våld					
<i>Agerande efter utsatthet</i>					
Sökt vård	1	1	"Har du sökt vård för händelsen/någon [hänvisning till fråga med de olika typerna av hot och våld] av händelserna?"	Utvecklad av författarna till denna studie.	– –
Bytt skola	1	–	"Har du någon gång blivit tvungen att byta skola?" [följfrågor om olika slag av hot och våld]	Utvecklad av författarna till denna studie.	– –
<i>Rapportering</i>					

Rapportering av utsatthet	7	7	”Har du berättat om, rapporterat eller anmält händelsen/händelserna till någon av nedanstående?” [delfrågor för olika typer av våld, med svarsalternativ omfattande hemma, olika personalkategorier på skolan, polis samt någon utöver dessa (såsom barnombuds mannen, Barn- och elevombudet, BEO)]	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Benägenhet att rapportera	1	1	Om du skulle bli utsatt för något av ovanstående [hänvisning till fråga med de olika typerna av hot och våld] och upplevde det som ett problem/mådde dåligt av det, skulle du då rapportera om det till skolan?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Skäl att inte rapportera	1	1	”Vad skulle få dig att tveka att göra en anmälan eller att rapportera någon av händelserna ovan [hänvisning till fråga med de olika typerna av hot och våld]?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Rapportering om man bevittnat	–	1	”Om du någon gång varit vittne till eller på annat sätt fått reda på att en elev utsatts för trakasserier, kränkande behandling eller våld, har du då anmält detta till rektor?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Skolans hantering av hot och våld					
<i>Kännetrad</i>					
Skolans skyldigheter	1	1	”Kände du till att skolan är skyldig att arbeta mot hot och våld?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Lagstiftning	1	1	Kände du till att olika former av trakasserier och kränkningar inom skolan är förbjudet enligt svensk lag?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Skolans arbete mot våld och trakasserier	1	2	<i>Elever:</i> ”I vilken utsträckning upplever du att din skola arbetar aktivt i frågor gällande hot, våld, mobbning och trakasserier?” <i>Lärare:</i> ”Min skola arbetar aktivt i frågor gällande hot, våld, mobbning och trakasserier”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
<i>Stöd</i>					
Socialt stöd	4	5	”Efter att du berättat om, rapporterat eller anmält händelsen/händelserna [hänvisning till fråga med de olika typerna av hot och våld], i vilken utsträckning har...” ”... du fått det stöd du upplever dig behöva från ...” (separata frågor om kompisar/kollegor, skolan i övrigt, hemifrån, [och, för lärare: närmaste chef])	Utvecklad av författarna till denna studie.	–
Hjälpte anmälan?	1	1	”... din situation förbättrats?”	Utvecklad av författarna till denna studie.	–

<i>Utbildning</i>	-	1	"Har du fått utbildning i att hantera hot, våld, mobbning och trakasserier?"	Utvecklad av författarna till denna studie.	-	-
<i>Trygghet i hanteringen</i>	-	2	"Jag känner mig trygg med/säker på vad jag får göra och inte får göra när det gäller att förhindra att våldsamma situationer uppstår"	Utvecklad av författarna till denna studie.	-	-

- Ej tillämbart.

Databeredning och analys

Databeredningen genomfördes av enkätenheten vid SCB. De ifyllda enkäterna skannades med programvaran ReadSoft DOCUMENTS for FORMS. Kontroller genomfördes under och efter registreringen. Då kontrollerades bland annat att endast valida värden förekom i materialet. Svarsdatafilen kompletterades med bakgrundsvariabler från register och med vikter för uppräknig till populationsnivå. För att undvika för hög statistisk kraft justerade vi därefter vikterna, så att urvalsstorleken i det viktade materialet inte överskred den faktiska urvalsstorleken.

Eftersom bortfallet skiljer sig från de svarande, med avseende på undersökningsvariablerna, kan skattningarna som grundar sig på enbart de svarande vara skeva. För att reducera bortfallsskevheten har vikter använts med hjälp av kalibrering enligt SCB:s normala procedur.

Alla analyser har gjorts med hjälp av statistikprogrammet SPSS. Inledande analyser (faktoranalys och reliabilitetsestimater) genomfördes för att säkerställa mätegenskaper i skalor med flera delfrågor. För att undersöka skillnader mellan grupper (t.ex. mellan könen) har vi använt olika slag av variansanalys (medelvärdesskillnader) och korstabulering (skillnader i frekvenser). För att beräkna samband mellan variabler har vi använt korrelationsanalyser och regressionsanalyser (multipel regression, Poissonregression).

Vi har konsekvent använt en signifikansnivå på 5 procent ($p < .05$) för att identifiera statistiskt säkerställda skillnader mellan grupper och samband mellan variabler. För att inte belasta texten och diagrammen med tekniska detaljer har vi valt att inte infoga statistiska test eller signifikansnivåer. I texten beskriver vi istället de resultat som är statistiskt säkerställda. I figurer och tabeller använder vi notapparater för att markera mellan vilka grupper statistiskt säkerställda skillnader finns.

3. Förekomst av hot och våld i skolan

Våld inom skolan tar sig många olika uttryck och förekommer i många olika former. Fokus kan vara på dem som är utsatta men också på dem som är vittne till våld eller utövar det. I många studier fokuseras en specifik form av hot och våld, medan andra exkluderas. Breda ansatser är ovanliga. I detta kapitel går vi igenom både olika former av hot och våld och så kallad "multiutsatthet" (dvs. att vara utsatt för olika former av hot och våld). Kapitlet innehåller definitioner av olika former av hot och våld och illustrerar deras förekomst med våra empiriska resultat. Vi undersöker även hur vanligt det är att elever och lärare bevittnar dessa olika typer av våld eftersom detta också kan leda till negativa konsekvenser. Dessutom presenterar vi vilka som anges vara förövare av hot och våld.

Former av hot och våld

Våld är ett brett koncept som täcker in en mängd olika delaspekter, var och en med sin egen definition. De olika delaspekterna – eller formerna – av hot och våld presenteras mer ingående i två nyligen presenterade kunskapsöversikter om hot och våld i arbetslivet generellt (Göransson, Näswall & Sverke, 2011) respektive hot och våld inom skolan specifikt (Knight, Göransson & Sverke, 2011). Enkelt uttryckt kan fenomenet handla om allt från subtila enskilda uttryck för våld såsom exempelvis att inte hälsa på någon eller att utesluta någon ur aktiviteter vid enskilda tillfällen (relationellt våld) till sådant som pågår systematiskt under lång tid (mobbing). Det kan också handla om mer "synligt" våld såsom verbalt våld (exempelvis utskällningar) eller fysiskt våld mot person (knuffar, sparkar, slag etc.) eller egendom (att förstöra eller ha sönder någons ägodel, stölder, vandalism). Våldet kan också ha sexuella inslag och går då under benämningen sexuella trakasserier. Även hot om våld är en del av våldet inom skolan.

I forskningen kring *skolvåld* har våld traditionellt definierats likvärdigt med fysiskt våld mot person och egendom (Knight et al., 2011). En mer omfattande definition är att skolvåld inbegriper samtliga de situationer eller förutsättningar som bidrar till ett klimat i skolan där elever och lärare känner rädsla eller känner sig hotade (Batsche & Knoff, 1994). Då omfattas även mobbing och mer subtila uttryck för våld såsom exempelvis utfrysning. I vår studie har vi i första hand undersökt huruvida man har blivit utsatt för våld eller inte, det vill säga vi belyser våldet ur offrets perspektiv. Även om många forskare är överens om, att det för att en handling ska betecknas som våld krävs att det hos förövaren finns en *intention att skada* och att den utsatta ska *uppleva* sig ha blivit skadad (se exempelvis Bovaird, 2010), är det svårt att i enkätstudier fånga båda dessa aspekter. Vi frågade därför efter om den utsatte råkat ut för olika beteenden och situationer som fångar aspekter och grader av våldsamt beteende oavsett intentionen att skada hos förövaren eller upplevelsen av direkt skada hos den utsatte.

En mycket kraftigt övervägande majoritet av forskningen om skolvåld har haft elever som fokus, varför det inte går att säga lika mycket om lärares utsatthet för olika typer av våld. Vad gäller utsatthet för våld generellt, kom Skolverket (2009) i sin undersökning om attityder till skolan fram till att omkring 22 % av lärarna i årskurs 4–9 och cirka 13 % av gymnasielärarna i Sverige utsatts för våld, hot eller trakasserier under det senaste året. Arbetsmiljöverket (2008) fick i sin undersökning ett annat resultat: 29 % av kvinnliga och 42 % av manliga lärare i mellan- och högstadiet samt 5 % av kvinnliga och 11 % av manliga lärare i gymnasiet hade utsatts för våld. Ser man på arbetslivet i stort

finns det studier som visar att kvinnor oftare blir trakasserade än män (se t.ex. Björkqvist, Österman & Hjelt-Bäck, 1994).

Att ta med samtliga deldefinitioner och aspekter av våld i en studie är svårhanterligt, och vi har samtidigt med vår breda ansats försökt att hålla undersökningen inom hanterbara gränser vad gäller omfång. Vi har tagit hänsyn till att våldet kan utföras på ett antal olika sätt (fysiskt, verbalt, relationellt, elektroniskt eller sexuellt) liksom till att de olika sätten att använda våld kan ske både i form av enskilda incidenter och som en del av ett mönster (hot, trakasserier, mobbning). Detta är en förenklad bild och det går lika gärna att se till exempel sexuellt våld som en undergrupp till trakasserier, som tvärtom – att trakasserier är ett sätt att utöva sexuellt våld. Dessutom flyter begreppen i viss mån in i varandra och är inte ömsesidigt uteslutande (se t.ex. Göransson et al., 2011; Knight et al., 2011).

I vår aktuella studie, som riktar sig till såväl lärare som elever, har följande typer av våld varit i fokus: fysiskt våld (inklusive hot om våld), verbalt våld, relationellt våld, cybervåld, sexuellt våld samt mobbning och trakasserier. När det gäller just mobbning har vi för lärarnas del använt en nyligen översatt svensk skala som mäter arbetsplatsmobbning, medan vi för elevernas del presenterar *beteenden* och inte går in på mönster av beteenden på motsvarande sätt som bland lärarna.

Fysiskt våld och hot om våld

Fysiskt våld kan utöver handgripligt våld inkludera hot om våld och aggressivt beteende. Hur olika studier presenterar denna form av våld varierar mycket. Exempelvis definieras fysiskt våld ofta som både våld mot person och sådant som riktar sig mot egendom/ting (se t.ex. Mynard & Joseph, 2000).

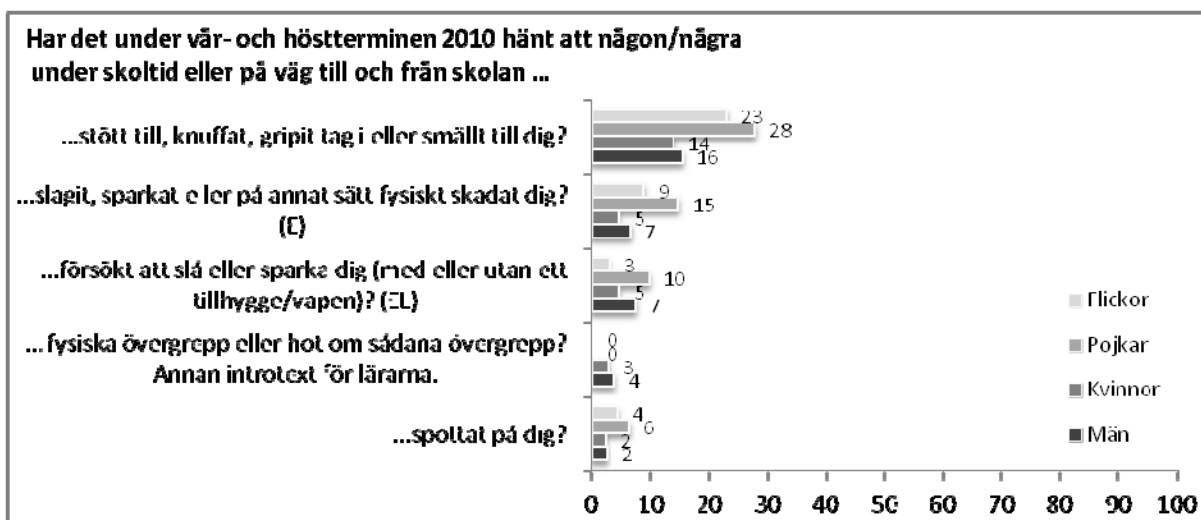
I vår studie har vi delat upp det fysiska våldet i tre åtskilda kategorier. Den ena handlar om att göra en annan person fysiskt illa såsom att slå, knuffa, sparka eller spotta på personen och benämns som just *fysiskt våld*. Den andra handlar om att bete sig fysiskt hotfullt i ord och/eller handling, som till exempel att låsa in någon, hota verbalt eller bete sig aggressivt mot saker i närvaro av den utsatta. Vi benämner detta som *hotfullt och skrämmande beteende*. Att bete sig hotfullt i ord skulle kunna ses som en del av verbalt våld, men vissa forskare har funnit att just hot och fysiskt våld förekommer på mer liknande sätt än hot och verbalt våld och att det därför är relevant att se dem som olika delar av samma sak (Benbenishty & Ator, 2005). Den tredje kategorin handlar om *våld mot egendom* som i vår studie presenteras separat.

Fysiskt våld

För att mäta fysiskt våld mot person, som alltså handlar om att skada en person, har ett batteri av frågor använts. Resultaten från de båda enkäterna i vår studie visar att elever generellt tycks utsättas för mer fysiskt våld jämfört med lärare. Vidare fann vi att det bland både elever och lärare var vanligast att bli utsatt för att någon har stött till, knuffat, gripit tag i eller smällt till dem (se figur 1). Exempelvis rapporterade 23 % av flickorna och 28 % av pojkarna att detta hänt. Minst vanligt för både lärare och elever var det att bli spottad på (2 % av lärarna och 5 % av eleverna rapporterade att de utsatts för detta under det gångna året).

Det tycks vara vanligare att pojkar/män blir utsatta för fysiskt våld än att flickor/kvinnor blir det. Exempelvis rapporterade 15 % av pojkarna att de utsatts för slag, sparkar eller att de på annat sätt blivit fysiskt skadade, medan motsvarande andel bland flickorna var 9 %. Det fanns statistiskt säkerställda könsskillnader bland såväl elever som lärare när

det gäller utsatthet för slag och sparkar – detta var vanligare bland både manliga lärare och pojkar jämfört med de kvinnliga lärarna och flickorna. Till lärarna ställde vi även frågan om de utsatts för fysiska övergrepp eller hot om sådana övergrepp, vilket en låg andel uppgav att de blivit (4 % av männen och 3 % av kvinnorna, vilket *inte* är en statistisk skillnad). Att personer av manligt kön utsätts för mer fysiskt våld ligger i linje med tidigare forskning om våld bland elever, som till största delen har funnit att pojkar både oftare utsätts för och utsätter andra för fysiskt våld jämfört med flickor (Brå, 2006, 2009; Knight et al., 2011).

Figur 1. Procentuell andel flickor, pojkar, kvinnor och män som minst en gång utsatts för olika typer av fysiskt våld mot person under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

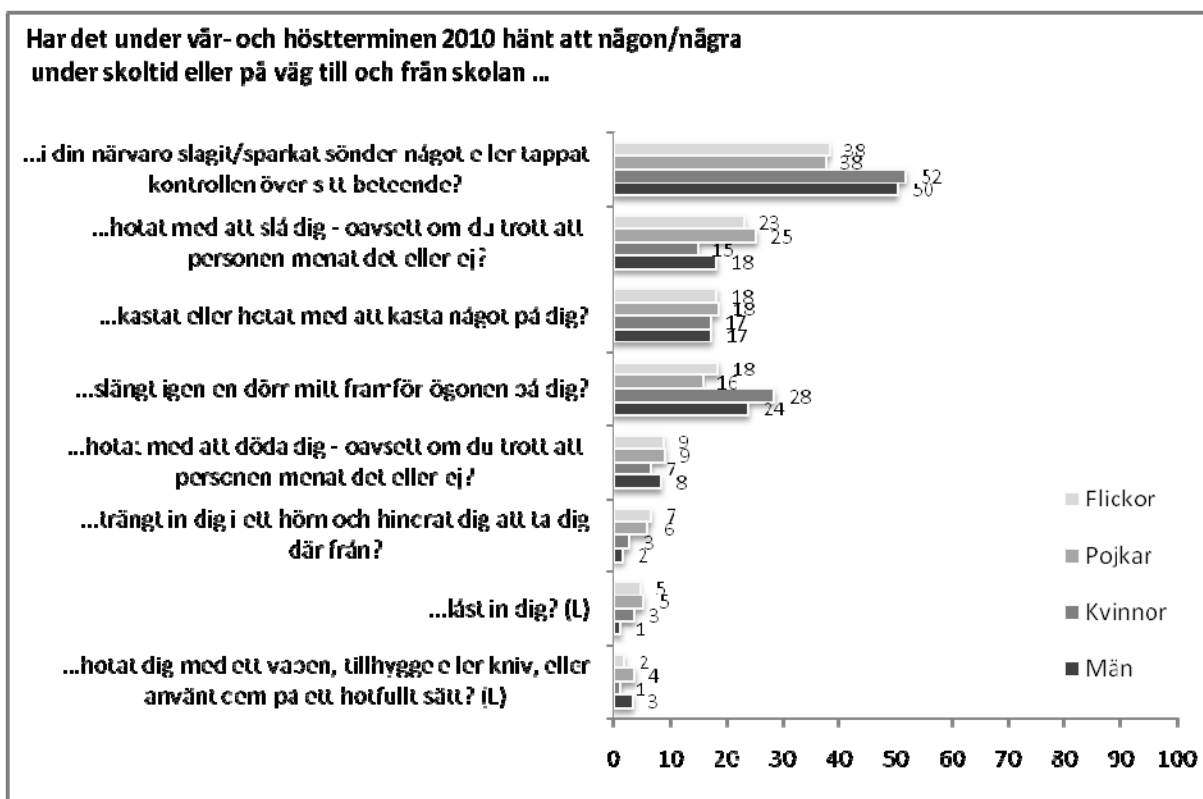
(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna. (L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Vår undersökning antyder att förekomsten av fysiskt våld mot person är mer vanligt jämfört med resultaten från en del andra svenska studier, exempelvis Skolverkets undersökning från 2009. I Skolverkets undersökning (2009) svarade 5 % av eleverna i årskurs 4-6, 7 % i årskurs 7-9 och 2 % i gymnasiet att de utsatts för någon typ av fysiskt våld. Detta skulle kunna bero på att Skolverket mätte fysiskt våld med en sammansatt fråga, vilket gjort att de som svarat definierat det snävare medan fysiskt våld i vår studie definierats bredare. Den översta frågan i figuren kan ses som en "mildare" form av fysiskt våld mot person medan den näst översta berör mer grovt fysiskt våld mot person. Dessa båda frågor indikerar att 23 respektive 9 procent av flickorna och 28 respektive 15 procent av pojkarna blivit utsatta för detta – alltså en betydligt högre andel än de 7 % som eleverna i årskurs 7-9 i Skolverkets studie rapporterade.

Hotfullt och skrämmande beteende

Den andra kategorin av fysiskt våld handlar om hotfullt och skrämmande beteende. I denna kategori ingår alltså dels hot om våld, dels beteenden som inte direkt skadar personen fysiskt men som är fysiskt hotfulla och som sannolikt påverkar personen psykiskt. Att exempelvis bli inlåst eller inträngd i ett hörn resulterar sannolikt inte i fysisk skada, men den utsatta är dock i ett fysiskt underläge vilket lätt genererar känslor av maktlöshet. De frågor vi använt för att fånga hotfullt och skrämmande beteende framgår

av figur 2. Då dessa frågor slås ihop till ett sammantaget index visar resultaten att det var lika vanligt bland lärare som elever att utsättas för hotfullt och skrämmande beteende.

Figur 2. Procentuell andel flickor, pojkar, kvinnor och män som minst en gång utsatts för olika typer av hotfullt och skrämmande beteende under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

När vi däremot studerar fråga för fråga framgår att olika beteenden tycks vara olika vanliga bland lärare och elever och/eller mellan män och kvinnor respektive pojkar och flickor. Att exempelvis bli hotad med vapen var relativt ovanligt; endast 1 % av de kvinnliga lärarna och 3 % av de manliga lärarna hade blivit utsatta för detta, vilket är en statistiskt säkerställd skillnad mellan män och kvinnor. För elevernas del visar resultaten att 2 % av flickorna och 4 % av pojkarna blivit hotade med vapen (denna skillnad är dock inte signifikant). En något högre andel av eleverna rapporterade att de blivit inlåsta (5 % bland både pojkar och flickor) eller inträngda i ett hörn (6-7 %, ingen signifikant skillnad mellan könen), medan siffrorna för lärarnas del var lägre. Totalt 9 % av eleverna och 7-8 % av lärarna angav att de varit med om att någon sagt att de ska döda dem. Ungefär en fjärdedel av eleverna rapporterade att de blivit hotade med att bli slagna. Den vanligaste formen av hotfullt och skrämmande beteende i vår undersökning var att bli vittne till att någon i ens närhet slagit sönder något eller tappat kontrollen över sitt beteende, något som 38 % av eleverna och 51 % av lärarna varit med om.

Våld mot egendom

När det gäller den tredje aspekten av fysiskt våld och hot om våld – våld mot egendom – ställdes en fråga till både lärare och elever medan två ytterligare frågor ställdes till eleverna (se figur 3). Våra resultat visar att utsattheten för att ha varit med om att någon avsiktligt förstört någon privat ägodel (dvs. den enda fråga som var gemensam för lärare och elever) var vanligast bland eleverna. Bland eleverna var detta vanligare bland pojkar (12 %) än bland flickor (7 %), medan det inte fanns några statistiskt säkerställda skillnader mellan manliga (6 %) och kvinnliga (5 %) lärare. De två frågor som ställdes enbart till elever visar att en fjärdedel av eleverna hade blivit bestulna eller utsatta för att någon tagit något från dem utan deras tillåtelse, medan omkring en tiondel uppgav att de varit med om att någon avsiktligt förstört någon privat ägodel.

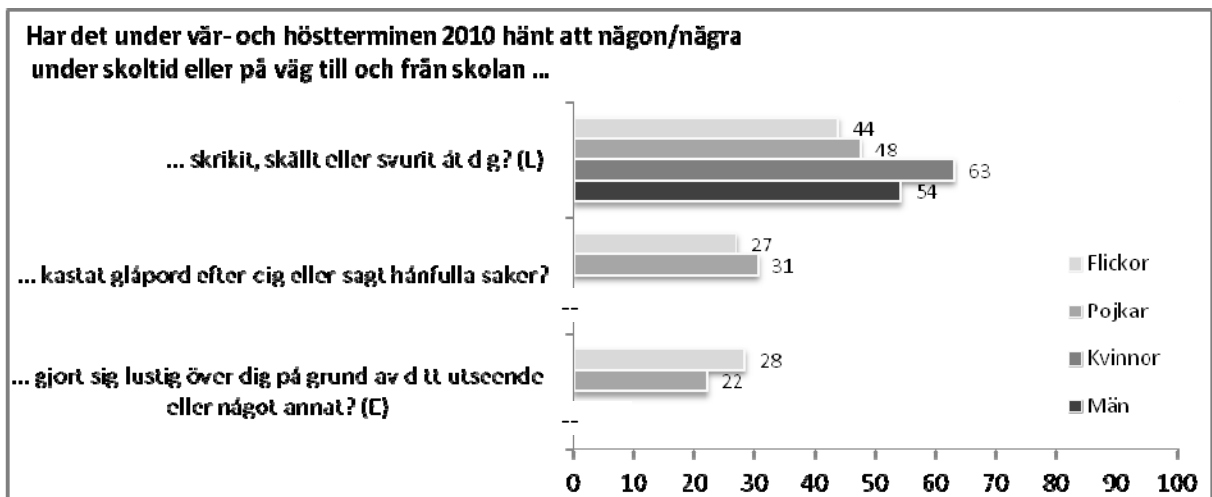
Figur 3. Procentuell andel flickor, pojkar, kvinnor och män som minst en gång utsatts för våld mot egendom under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

- - anger att frågan inte fanns i lärarenkäten. (E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Verbalt våld

En definition av verbalt våld är att det handlar om användandet av ord för att skada (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukiainen, 1992; Dzuka & Dalbert, 2007; Hawker & Boulton, 2000). Det kan exempelvis handla om att förolämpa offret, kalla henne/honom för ned-sättande saker, retas, säga elaka saker, svära åt eller göra narr av offret. Vad gäller det verbala våldet använde vi i elevenkäten tre frågor som mäter ett antal beteenden som tillsammans definierats som verbalt våld. I lärarenkäten ingick en av dessa frågor och ytterligare fyra andra.

Den gemensamma frågan handlade om att vara utsatt för att någon skrikat, skällt eller svurit. Detta var vanligare bland lärarna där drygt hälften angav att de varit med om detta (se figur 4). Denna form av verbalt våld var dock den vanligaste formen även bland eleverna, då 44 % av flickorna och 48 % av pojkarna blivit utsatta för detta under 2010. Av figuren framgår också att en relativt stor grupp elever blivit utsatta för att någon kastat glåpor eller sagt hånfulla saker till dem respektive gjort sig lustig över eleven. Den enda säkerställda könsskillnaden gäller den sista frågan, där en högre andel flickor (28 %) upplevde att någon gjort sig lustig på deras bekostnad jämfört med pojkar (22 %).

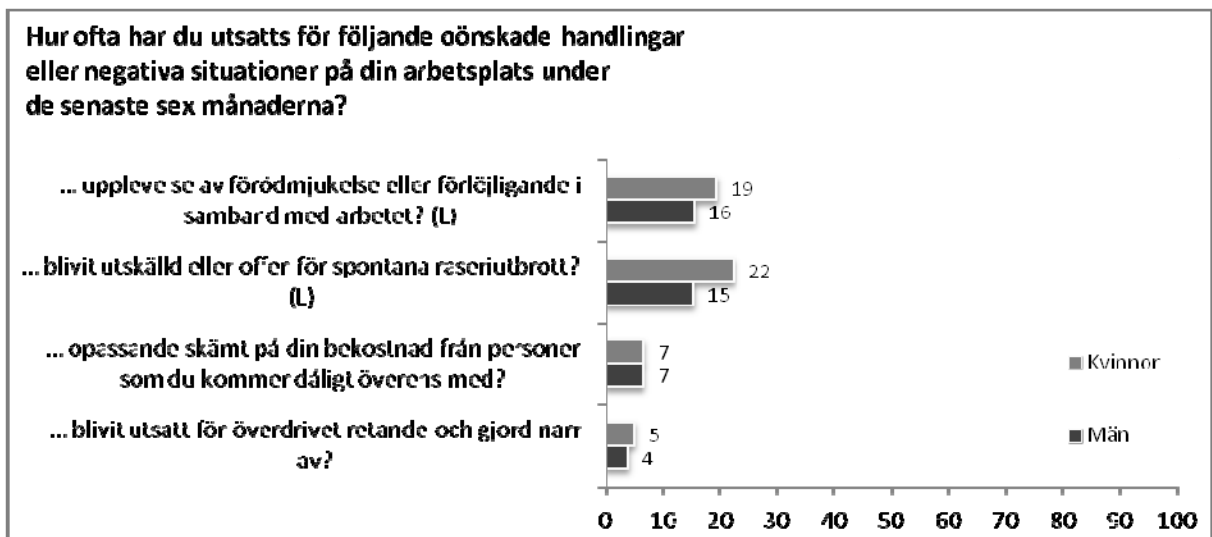

Figur 4. Procentuell andel flickor, pojkar, kvinnor och män som av någon/några utsatts för verbalt våld under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010. Översta frågan är gemensam för lärare och elever, övriga två ställdes enbart till eleverna.

-- anger att frågan inte fanns i lärarenkäten.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna. (E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Vad gäller lärarna ingick frågor om det verbala våldet i frågorna om arbetsplatsmobbing och hade därför inte samma ordalydelse som de frågor vi ställde till eleverna. Dessa frågor bland lärarna handlade också om beteenden upplevda de senaste sex månaderna (till skillnad från "under 2010" för de andra frågorna). För att ändå kunna få någon slags uppfattning av lärarnas utsatthet för verbalt våld och kunna göra en viss jämförelse med utsattheten hos elever kan sägas, att en del av frågorna gällande arbetsplatsmobbing speglar verbalt våld. De redovisas separat i figur 5. Som framgår av figuren var det en tämligen stor grupp även bland lärarna, framförallt kvinnor, som utsatts för olika former av verbalt våld. Exempelvis visar resultaten att 22 % av de kvinnliga lärarna blivit utskälda eller offer för spontana raseriutbrott medan motsvarande andel bland männen var 15 %. Det var också en högre andel kvinnor (19 %) än män (16 %) som rapporterade att de blivit förödmjukade eller förlöjligade. En betydligt lägre andel hade utsatts för opassande skämt (7 %) eller hade blivit överdrivet retade och upplevt att andra gjort narr av dem (4-5 %).

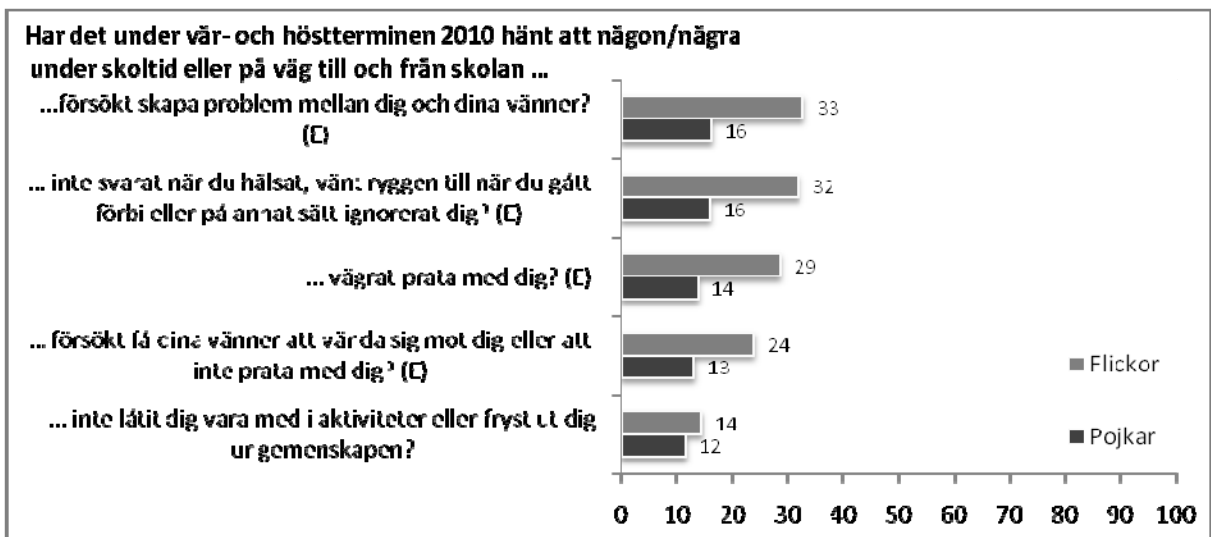
Figur 5. Procentuell andel kvinnliga respektive manliga lärare som på sin arbetsplats blivit utsatta för verbalt våld någon gång under de senaste sex månaderna.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Relationellt våld

Relationellt våld innebär att förövaren försöker skada, eller hotar att skada, den utsattes relationer och känsla av tillhörighet i gruppen (Crick & Grotpeter, 1995; Espelage & Swearer, 2003). Det kan röra sig om utestötning (Hawker & Boulton, 2000), ryktes-spridning (Card et al., 2008) eller att hotas med att inte längre få vara vän med förövaren (Crick & Bigbee, 1998). I vissa studier används termen socialt våld, då detta även omfattar attacker mot en persons självkänsla och sociala status (Underwood, 2003). I denna studie fokuserar vi på det relationella våldet enligt ovanstående definition. Vi har också, precis som för verbalt våld, använt olika frågor för elever och lärare varför vi inte direkt kan avgöra om det relationella våldet är vanligare bland elever eller lärare.

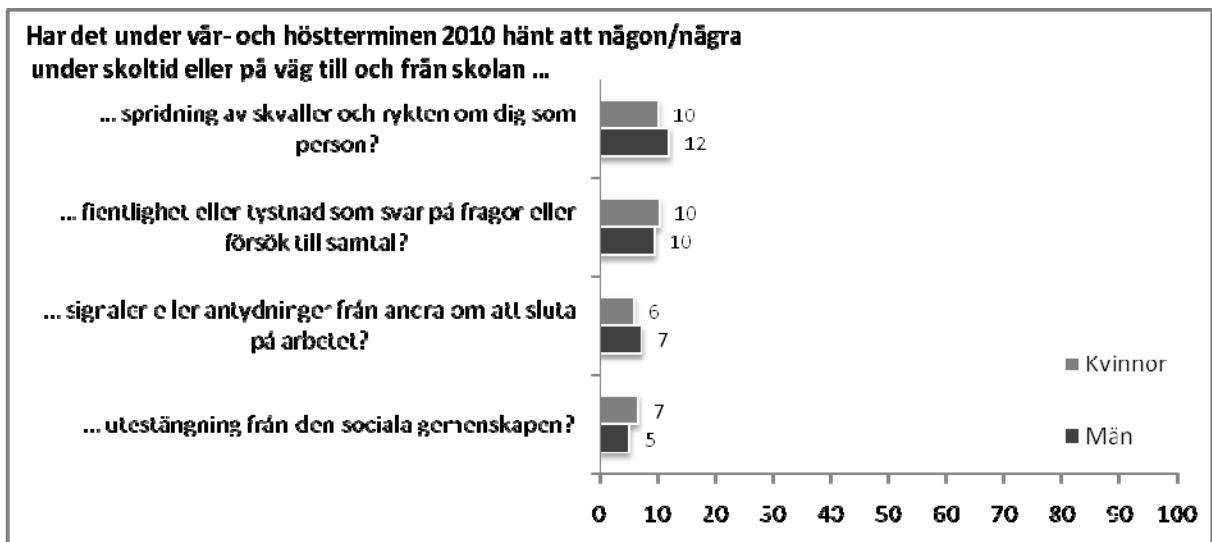
När det gäller de frågor som använts bland elever visar resultaten tydligt att relationellt våld var vanligare bland flickor än bland pojkar i flertalet av de aspekter av relationellt våld som vi fångat i vår undersökning (se figur 6). Undantaget utgörs av att inte få vara med i aktiviteter eller bli utfrysad ur gemenskapen – i det fallet rapporterade en lika hög andel pojkar som flickor att de varit med om detta under 2010 (12 respektive 14 %). Den vanligaste formen av relationellt våld i vår studie var att man varit med om att någon försökt skapa problem mellan personen och en vän; detta rapporterade 33 % av flickorna och 16 % av pojkarna. Resultaten var likvärdiga även när det gäller andelen som varit med om att någon inte svarat när hon/han hälsat, eller att man vänt ryggen till när hon/han gått förbi. I vår tidigare kunskapsöversikt som sammanställt forskning om hot och våld i skolan visades också att flickor generellt utsätts för mer relationellt våld (Knight et al., 2011).

Figur 6. Procentuell andel flickor och pojkar som minst en gång utsatts för någon form av relationellt våld under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

När det gäller lärarnas utsatthet för relationellt våld visade resultaten att det inte finns några statistiskt säkerställda könsskillnader i de olika typer av relationellt våld som vi fångat i undersökningen. Det var alltså lika vanligt bland kvinnor och män att utsättas för relationellt våld. Även om frågorna till lärarna inte är jämförbara med de som användes bland eleverna, tyder våra resultat ändå på att lägre andelar bland lärarna rapporterar om utsatthet för relationellt våld jämfört med eleverna. Som framgår av figur 7 var det exempelvis cirka 10 % av lärarna som blivit utsatta för att det spridits skvaller och rykten om dem som personer, liksom att de råkat ut för fientlighet eller tystnad som svar på frågor eller försök till samtal. En relativt liten andel (5-7 %) rapporterade att de känt sig uteslutna från den sociala gemenskapen på skolan, och ungefär lika många hade upplevt signaler eller antydningar från andra om att sluta på skolan. Detta motsvarar dock totalt sett mer än tusen lärare i Sverige som alltså upplever signaler om att de borde sluta sitt jobb.

Figur 7. Procentuell andel manliga respektive kvinnliga lärare som minst en gång utsatts för önskad handlingar av typen relationellt våld på sin arbetsplats de senaste 6 månaderna.

Både vad gäller verbalt och relationellt finns det mycket lite forskning i Sverige. En undersökning av Skolverket (2009) har behandlat verbalt och relationellt våld som en sammanslagen kategori och fann då att 5 % av eleverna i årskurs 7-9 och 2 % av eleverna i gymnasiet var utsatta för verbalt eller relationellt våld. Gällande lärare har vi inte funnit några motsvarande siffror. I vår studie var utsattheten alltså mycket högre än i Skolverkets studie, kanske beroende på att vi formulerat frågorna olika och inkluderat olika typer av beteenden. Kanske har vi också haft en annan inramning till frågorna, där vi inte specifikt i samband med frågorna efterfrågat att man ska ha upplevt någon intention att skada. I de öppna kommentarer man kunde lämna i vår enkät, var det en mängd elever som noterade att handlingar och kommentarer kan uppfattas på olika sätt – ett språkbruk som av andra kanske uppfattas som våldsamt eller förolämpande kan vara en del av hur man umgås och skämtar med varandra, där alla inblandade är med på att det är på skoj och därför inte bör ses så allvarligt.

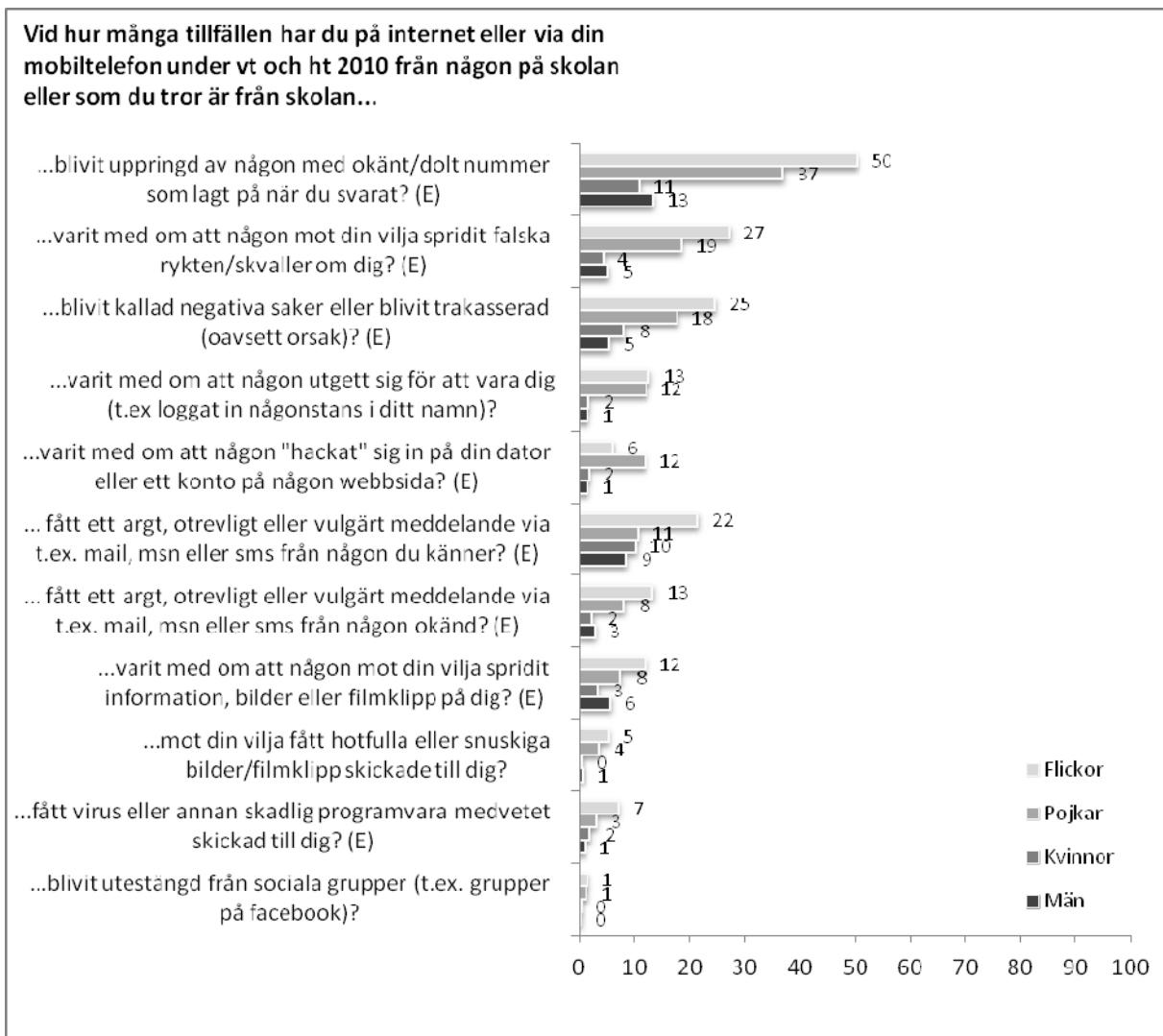
Cybervåld

Den typ av våld som benämns cybervåld innebär att förövaren använder elektroniska verktyg såsom internet eller mobil för att tillfoga offret skada (Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russel & Tippet, 2008). Det som skiljer cybervåld från andra typer av våld är, att om det exempelvis läggs ut bilder på Internet kan utsattheten pågå under lång tid och när det gäller mobiltelefon är den utsatte ständigt tillgänglig, dygnet runt på alla platser – i alla fall så länge som mobiltelefonen är påslagen. Vidare kan det, som exempelvis läggs upp på internet eller framförs via mobil, enkelt och snabbt spridas till en mycket stor mängd människor (Kowalski & Limber, 2007). Det är också enkelt för förövaren att vara anonym (Ybarra & Mitchell, 2004). Denna typ av våld har ökat snabbt, i takt med den teknologiska utvecklingen, och är nu ett problem att räkna med.

Enkäterna till såväl lärare som elever innehöll elva frågor om olika typer av cybervåld och resultaten för dessa presenteras i figur 8. Resultaten i vår studie visar att cybervåld tycks vara betydligt vanligare bland elever jämfört med lärare. I genomsnitt

rapporterade eleverna att de utsatts för 1,55 händelser medan motsvarande siffra för lärarna var 0,46. Det innebär att 59 % av eleverna och 28 % av lärarna har blivit utsatta för något av det som i denna studie definieras som cybervåld. Flickorna var totalt sett mer utsatta (i genomsnitt 1,8 händelser) jämfört med pojkarna (1,3 händelser i snitt). För lärarnas del rapporterade däremot män och kvinnor samma grad av utsatthet för cybervåld.

När det gäller enskilda exempel på utsatthet för cybervåld, var det absolut vanligaste bland både lärare och elever att man blivit uppringd av någon med okänt/dolt nummer som lagt på när personen svarat. Detta hade 50 % av flickorna och 37 % av pojkarna varit med om under 2010, medan motsvarande andel för lärarna var 11-13 %. Ungefär en fjärdedel av flickorna rapporterade att de varit med om att någon spridit falska rykten eller skvaller om henne på internet eller via mobil, liksom när det gäller att ha blivit kallad negativa saker eller trakasserad. Även i dessa frågor var det betydligt vanligare bland flickor jämfört med pojkar, medan andelen utsatta lärare var avsevärt lägre. När det gäller könsskillnaderna mellan pojkar och flickor finns en fråga som bryter mönstret och där pojkar alltså var mer utsatta än flickor. Det gäller frågan om man varit med om att någon "hackat" sig in på den egna datorn eller på ett konto på någon webbsida. Detta rapporterade 12 % av pojkarna jämfört med 6 % av flickorna. När det gäller de mer allvarliga formerna av cybervåld – som att mot sin vilja få information, bilder eller filmklipp på sig själv spridda, eller få arga, otrevliga eller vulgära meddelanden från någon okänd – hade 12 respektive 13 % av flickorna varit med om detta. Även i dessa former av cybervåld var flickor mer utsatta. Motsvarande andelar för pojkar var 8 % i båda fallen. Det mest ovanliga var att bli utestängd från sociala grupper, vilket rapporterades av 1 % av både pojkarna och flickorna.

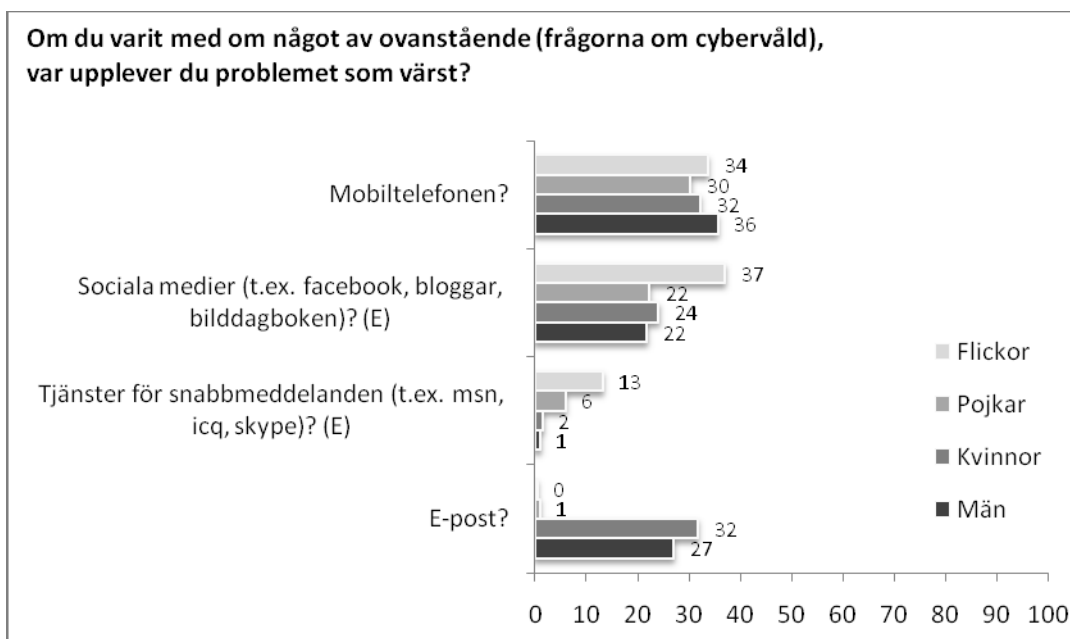
Figur 8. Andel flickor och pojkar, män och kvinnor som av någon/några från skolan eller som de tror är från skolan utsatts för cybervåld under 2010.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Jämförelser mellan vår studie och andra studier är svåra att göra då instrumenten för att mäta utsatthet skiljer sig mellan studierna. Ett antal studier som undersökt hur stor andel barn och/eller ungdomar som utsatts för cybervåld under en ettårsperiod har dock funnit att det rör sig om mellan 6,5 % (Ybarra, 2004) och 23 % (Dehue, Bolman & Völlink, 2008). De flesta studier rapporterar en prevalens under 10 % (Williams & Guerra, 2007; Wolak, Mitchell & Finkelhor, 2007; Ybarra & Mitchell, 2004). För Sveriges del fann Skolverket (2009) att mellan 5 och 12 % av eleverna i skolan utsatts för cybervåld under året före datainsamlingen. De flesta studier har hittills inte kunnat påvisa några könsskillnader vad gäller utsatthet för cybervåld (Li, 2006; Patchin & Hinduja, 2006; Williams & Guerra, 2007). Det finns dock undantag som visar att flickor oftare är utsatta än pojkar (se exempelvis Dehue et al., 2008), vilket alltså också är vad vår studie visade bland eleverna men däremot inte bland lärarna.

Vad gäller lärare har vi inte funnit någon annan forskning som visar hur pass utsatta de är. I denna studie framkom en grad av utsatthet på mellan 0,2 % (att bli

utestängd från sociala medier) och strax över 13 % (när det gäller om man blivit uppringd av någon med okänt nummer) beroende på vilket beteende det handlar om.

Figur 9. Andel av flickor och pojkar, män och kvinnor som utsatts för cybervåld och som angett att problemet är som värst i mobiltelefon, sociala medier etc.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

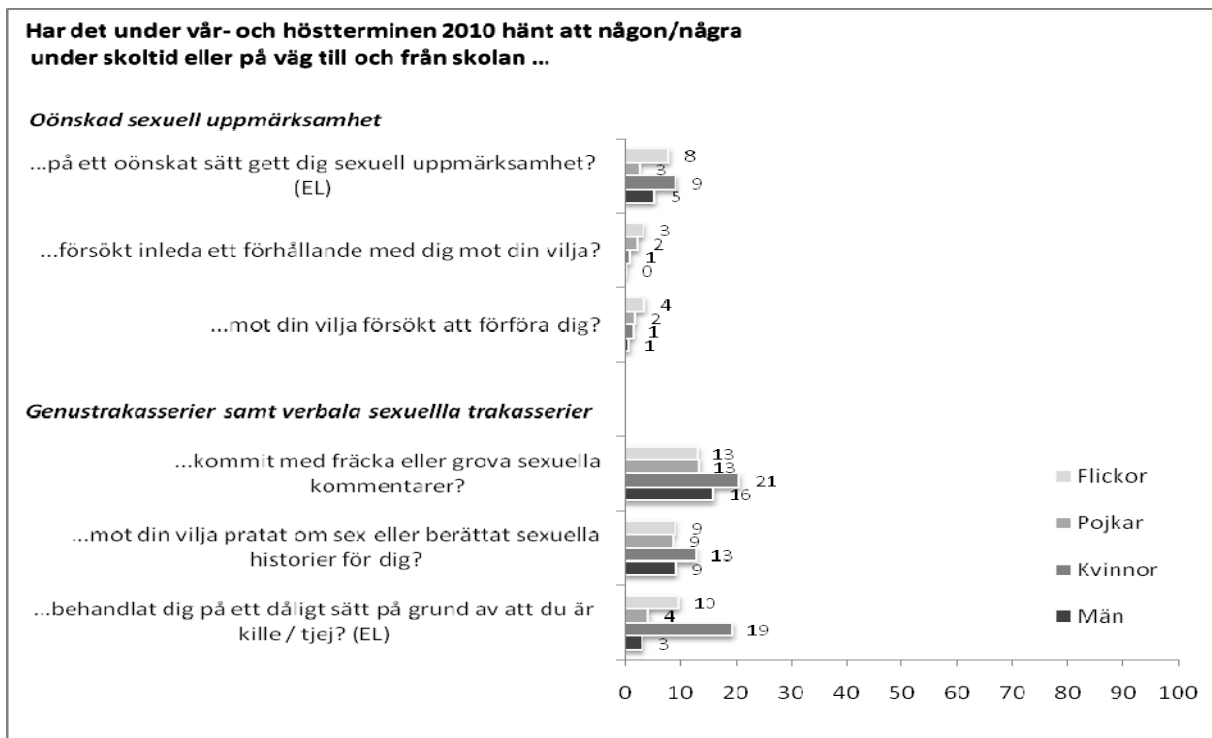
Både eleverna och lärarna fick ta ställning till var de upplever att cybervåldet utövas och var det är som värst (se figur 9). Här framkom en tydlig skillnad mellan elever och lärare när det gäller e-post. En hög andel bland lärarna svarade, att problemet var stort när det gäller e-post (32 % av de utsatta kvinnorna och 27 % av de utsatta männen uppgav detta som den värsta kanalen) medan motsvarande andel för flickorna och pojkarna var 0 respektive 1 %. Skillnaden kan kanske förstås utifrån att e-post används i högre utsträckning av lärare jämfört med elever. När det gäller tjänster för snabbmeddelanden var förhållandet det omvända, även om andelen som angav det som den värsta kanalen generellt var lägre (13 % av de utsatta flickorna och 6 % av de utsatta pojkarna uppgav att problemet är som värst där). Både lärare och elever var överens om att det är mobiltelefonen som utgör det största problemet när det gäller cybervåld. Ungefär en tredjedel av både lärare och elever rapporterade att mobiltelefonen var den vanligaste kanalen för cybervåld. När det gäller sociala medier och tjänster för snabbmeddelanden fanns en skillnad mellan pojkar och flickor, där andelen som rapporterade detta som det värsta problemet var något högre bland flickor. Skillnaderna kan förstås utifrån att pojkar och flickor använder dessa tjänster olika mycket och därmed utsätts för risken i olika hög grad.

Sexuellt våld

Ytterligare en form av hot och våld utgörs av det som kan benämnas som sexuellt våld. Definitioner av sexuellt våld tar ofta fasta på att förövaren ska ha ett maktöverläge, att offret ska uppleva det sexuella beteendet som oönskat och att beteendet ska ha negativa konsekvenser för offret (McKinney, 1990). Om man ska studera sexuellt våld i skolan kan det vara lämpligt att inte förutsätta att offret ska ha förmåga att uttrycka att beteendet är oönskat eftersom ett antal beteenden som kan kategoriseras som sexuellt våld har blivit relativt normaliserade. Exempelvis gäller detta användandet av orden "hora" och "bög" som skällsord, liksom att elever ofta skattar andra elevers utseende och "sexighet". Det förekommer också att pojkars tafsande på flickor ses som en del i den normala sexuella utvecklingen och inte som en form av trakasserier (Lahelma, 2002). Därför kan det vara mer passande att i skolsammanhang definiera sexuellt våld som olämpligt sexuellt beteende och/eller beteenden som riktar sig mot offrets genus och har en negativ påverkan på inlärningen och upplevelsen av trygghet i skolan (Witkowska, 2005). Med den definitionen kan flera av de ovan nämnda normaliserade beteendena kategoriseras som sexuellt våld.

I vår enkätundersökning använde vi en vedertagen skala för sexuellt våld (Gelfand, Fitzgerald & Drasgow, 1995) som utgörs av tre dimensioner. Den första av dessa benämns *oönskad sexuell uppmärksamhet*. Hit hör verbalt eller icke-verbalt oönskat beteende av sexuellt slag, som exempelvis att någon försökt inleda en relation mot personens vilja eller försökt förföra personen mot dennes vilja. Den andra kategorin – *genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier* – handlar om förolämpande, fientliga och nedvärderande attityder om en persons genus samt sexuella kommentarer och skämt. Den tredje aspekten är *sexuellt tvång*, dvs. att tvinga sig till sexuella tjänster med våld eller hot om våld eller att utlova belöning för sexuella tjänster. I samråd med SCB bedömdes det att frågorna om sexuellt tvång var alltför känsliga att besvara av ungdomar i årskurs 6–9, varför den delskalan inte togs med i elevenkäten.

Resultaten för oönskad sexuell uppmärksamhet och genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier presenteras i figur 10. När det gäller *oönskad sexuell uppmärksamhet* fann vi inga skillnader i prevalens mellan lärare och elever i det sammantagna måttet med medelvärdet för alla ingående frågor. Däremot fanns könsskillnader i detta övergripande mått – det var vanligare bland flickor jämfört med pojkar och bland kvinnor jämfört med män att vara utsatt för oönskad sexuell uppmärksamhet. Om vi analyserar enskilda frågor framgår det av figuren nedan, att den oönskade sexuella uppmärksamheten uppgavs vara relativt ovanlig (mellan 0 och 9 % hade utsatts för detta). En liten andel (cirka 1 % av lärarna och 2–4 % av eleverna) uppgav att någon försökt inleda ett förhållande med personen mot dennes vilja eller att försökt förföra personen mot dennes vilja. Det fanns könsskillnader endast i en av de tre frågor vi använde. Som framgår av figuren rapporterade 8 % av flickorna och 9 % av kvinnorna att de på ett oönskat sätt fått sexuell uppmärksamhet, medan motsvarande andel för pojkar och män var 3 respektive 5 %.

Figur 10. Andel flickor, pojkar, kvinnor och män som av någon/några utsatts för oönskad sexuell uppmärksamhet eller genustrakasserier och/eller verbala sexuella trakasserier under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

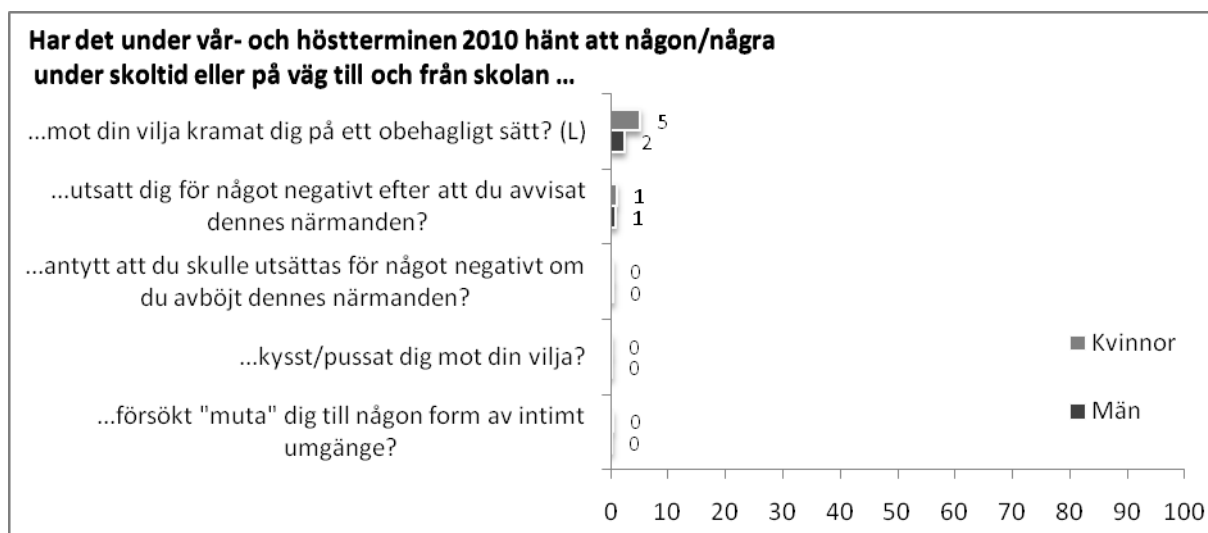
(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna. (L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier var mer frekvent förekommande jämfört med oönskad sexuell uppmärksamhet och totalt sett något vanligare bland elever jämfört med lärare. Totalt 4–13 % av eleverna och 3–21 % av lärarna rapporterade om någon av de former av genustrakasserier som vi undersökte. Bland eleverna var denna typ av sexuellt våld lika vanlig bland pojkar som bland flickor, men för lärarnas del upplevdes det oftare av kvinnor jämfört med män. Exempelvis uppgav 13 % bland både pojkar och flickor att de någon gång under 2010 utsatts för fräcka eller grova sexuella kommentarer, medan motsvarande andel för lärarna var 16 % (män) och 21 % (kvinnor). Det fanns statistiskt säkerställda könsskillnader endast när det gäller frågan om man blivit dåligt behandlad på grund av att man är tjej/kvinna eller pojke/man. Totalt 10 % av flickorna och 19 % av kvinnorna rapporterade om detta, till skillnad från 4 % av pojkarna och 3 % av männen.

Det var alltså upp till 13 % bland eleverna som uppgav att de någon gång under 2010 blivit utsatta för någon av de aspekter av sexuellt våld som vi frågat om (den högsta siffran gällde utsatthet för fräcka eller grova sexuella kommentarer). Detta är en betydligt lägre andel än exempelvis en annan svensk studie som kom fram till att mellan 2 % och 77 % av flickorna på högstadiet och mellan 1 % och 71 % av pojkarna på högstadiet blivit utsatta under det senaste året (Witkowska, 2005). De stora skillnaderna kan bero på att det sexuella våldet definierats olika på så sätt, att frågebatterierna inkluderat olika typer av beteenden som kan vara olika vanligt förekommande. Det skulle också kunna bero på att det pågår en förändring i normer när det gäller användning av sexuellt färgat språk, och att det exempelvis är färre som definierar samma uttalande som grovt och fräckt idag

jämfört med när Witkowskas studie genomfördes. En annan möjlig orsak är förstås att det faktiskt skett en minskning.

När det gäller *sexuellt tvång* (där frågorna inte ställdes till eleverna) visade resultaten att det totalt sett var ovanligt bland både män och kvinnor. Som framgår av figur 11 var prevalensen 0 % för tre av de ingående frågorna och 1 % för en fråga. Det vanligaste beteendet, och där det också finns en könsskillnad, är att mot sin vilja ha blivit kramad på ett obehagligt sätt, vilket 5 % av kvinnorna och 2 % av männen rapporterade om.

Figur 11. Andel manliga och kvinnliga lärare som av någon/några utsatts för sexuellt tvång under skoltid eller på väg till eller från skolan under 2010.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

När det gäller könsskillnader i sexuellt våld av olika slag varierar resultaten internationellt angående huruvida pojkar/män eller flickor/kvinnor är den mest utsatta gruppen (Attar-Schwartz, 2009; Felix et al., 2009). Det tycks dock som att flickor/kvinnor överlag är mer utsatta (se exempelvis American Association of University Women, 2001). Generellt sett stämmer detta med resultaten i vår studie, beträffande såväl elever som lärare.

Mobbning och trakasserier

Den definition som de flesta numera är överens om är, att mobbning innebär att en individ vid upprepade tillfällen blir utsatt för medvetet aggressivt beteende av en annan individ eller en grupp individer och befinner sig i någon typ av underläge gentemot dem (Olweus, 1994). Många forskare definierar *trakasserier* med samma kriterier: att beteendet ska vara upprepat och att offret ska ha svårt att försvara sig (Björkqvist et al., 1994). Andra anser att trakasserier skiljer sig från mobbning på så sätt att utsattheten grundar sig i offrets grupptillhörighet – genus, etnicitet, religion, sexuell läggning eller klass (Brown, Chesney-Lind & Stein, 2007).

Arbetsplatsmobbing bland lärare

Även om grunderna i definitionen ovan tillämpas i forskning om mobbing på arbetsplatser lägger man ofta till kriteriet, att utsattheten ska pågå under lång tid och att det således inte handlar om enskilda incidenter (Hoel & Einarsen, 2010). Lagen använder termen kränkande särbehandling och definierar det som "återkommande klandervärda eller negativt präglade handlingar som riktas mot enskilda arbetstagare på ett kränkande sätt och kan leda till att dessa ställs utanför arbetsplatsens gemenskap" (Arbetsmiljöverket, 1993, sid. 3).

För att undersöka förekomsten av mobbing bland lärare i vår undersökning användes ett väletablerat instrument som är utvecklat av våra norska grannar (Einarsen, Raknes, Matthiesen & Hellesøy, 1994; Einarsen, Hoel & Notelaers, 2009) och nyligen översatt till svenska (Strandmark et al., 2010). Detta instrument fångar tre aspekter av mobbing: arbetsrelaterad mobbing, personrelaterad mobbing och fysiskt hotfull mobbing. *Arbetsrelaterad mobbing* handlar exempelvis om att individen kan ha blivit utsatt för överdriven arbetspress, inte får tillgång till den information han/hon behöver för att göra sitt arbete och/eller att hans/hennes åsikter och värderingar negligeras. *Personrelaterad mobbing* berör delvis samma aspekter, men är alltså mer personrelaterad. Det kan exempelvis handla om att personen om och om igen blir påmind om misstag han/hon gjort i arbetet eller blir beskylld för orimliga saker. *Fysiskt hotfull mobbing* syftar på utskällningar och fysisk skada eller hot om sådant.

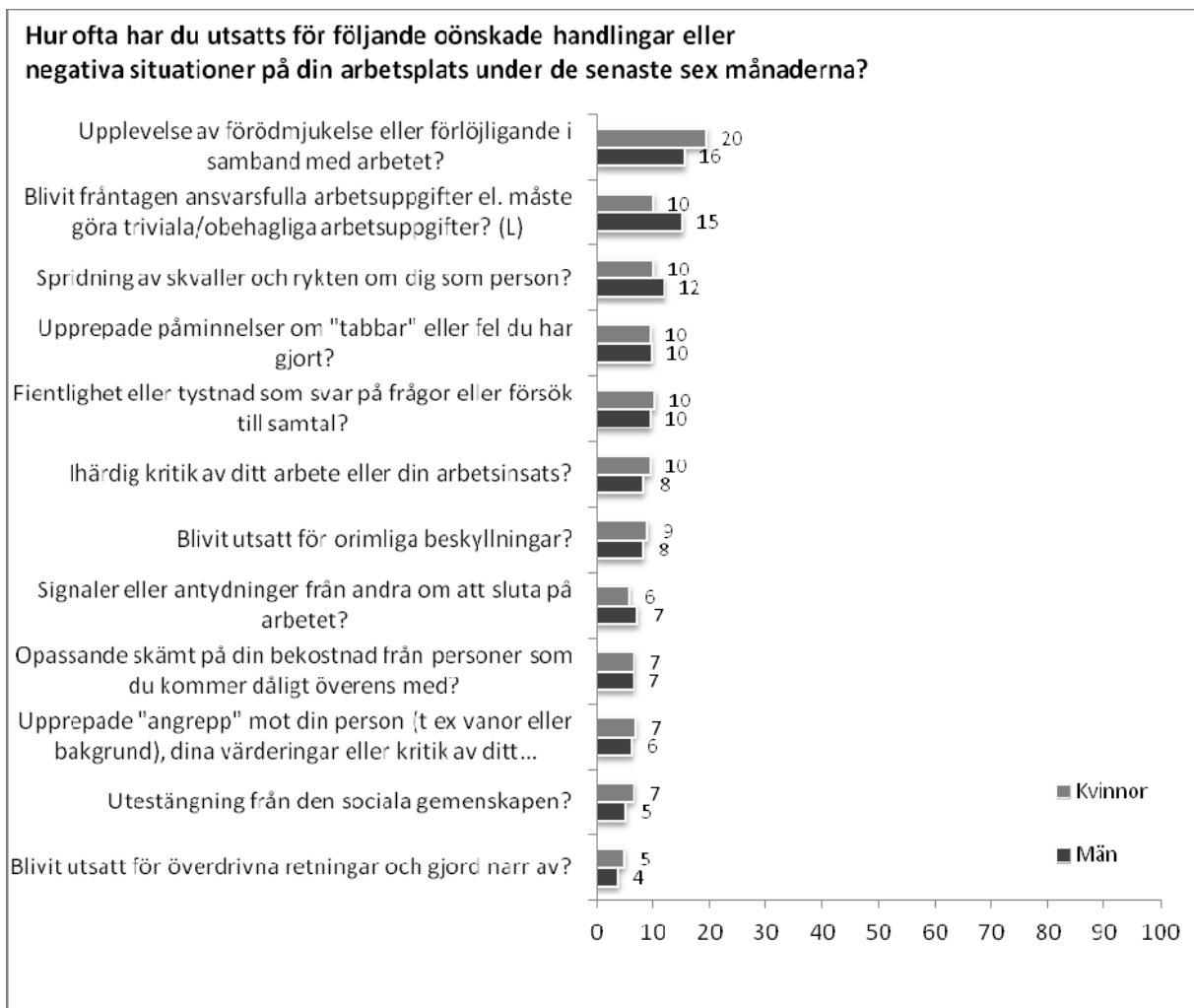
Figur 12 presenterar resultaten när det gäller dessa tre aspekter av mobbing bland lärarna. När det gäller *arbetsrelaterad mobbing* visar våra resultat, att det för den sammanlagda skalan inte fanns några skillnader mellan män och kvinnor; de var i lika hög utsträckning utsatta. När det däremot gäller om man då och då eller oftare utsätts för olika aspekter av arbetsrelaterad mobbing (dvs. utifrån de delfrågor som ingick i skalan) framkom en skillnad mellan män och kvinnor, och det rör frågan om man fått arbetsuppgifter under sin kompetensnivå; detta angav män (39 %) i högre grad än kvinnor (28 %) att de fått under de senaste sex månaderna. Detta var för övrigt den enskilda aspekten som förekom mest frekvent. Ungefär lika vanligt var det att ha blivit utsatt för överdriven arbetspress men här fanns inga statistiskt säkerställda könsskillnader. Betydande andelar bland både manliga och kvinnliga lärare rapporterade också att de undanhållits nödvändig information, fått arbetsuppgifter med orimliga mål och att deras åsikter eller värderingar negligeras.

Figur 12. Andel kvinnliga och manliga lärare som utsatts för arbetsrelaterad mobbning under de senaste sex månaderna.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

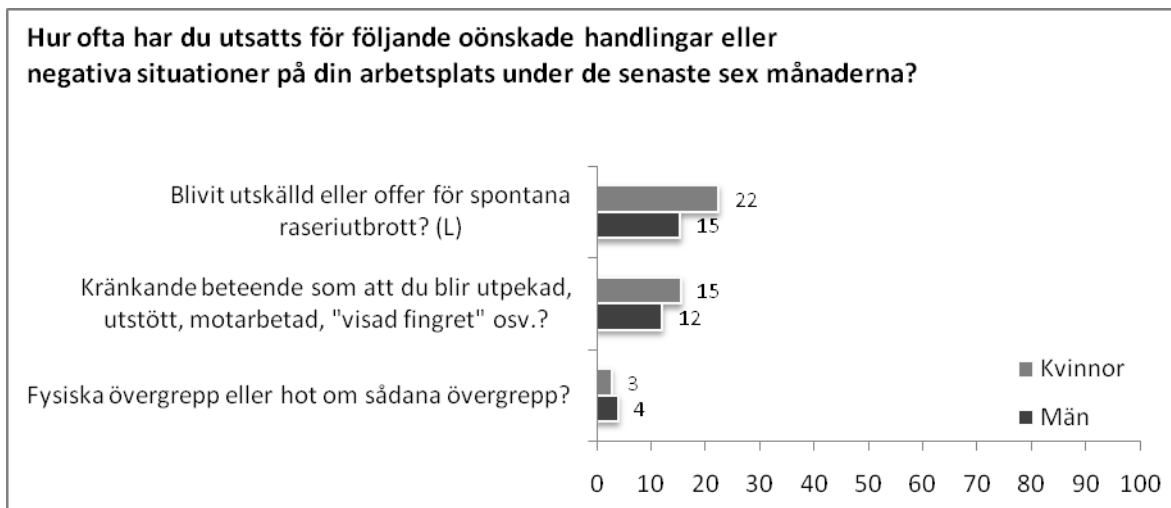
När det gäller *personrelaterad mobbning* visade våra resultat återigen att det för den sammanslagna skalan inte fanns några signifikanta skillnader i utsatthet mellan män och kvinnor. Då vi däremot studerar enskilda frågor (se figur 13) framkom en statistiskt säkerställd skillnad mellan män och kvinnor. Detta gäller om man blivit fråntagen ansvarsfulla arbetsuppgifter, vilket 15 % av männen och 10 % av kvinnorna varit med om under det senaste halvåret. Den vanligaste formen av personrelaterad mobbning var att ha upplevt förödmjukelse eller förlöjligande i samband med arbetet vilket omkring en femtedel upplevt. Minst vanligt var det att ha blivit utsatt för att andra har gjort narr av en. Förekomsten av de andra aspekterna av den personrelaterade mobbningen framgår av figuren.

Figur 13. Andel kvinnor och män som utsatts för personrelaterad mobbning under de senaste sex månaderna.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Figur 14 presenterar resultaten när det gäller *fysiskt hotfull mobbning*. Totalt sett (mätt som medelvärdet av de tre ingående frågorna) hade män och kvinnor utsatts för detta i lika hög grad. Det var däremot en högre andel kvinnor (22 %) som rapporterade att de blivit utskällda eller offer för spontana raseriutbrott jämfört med män (15 %). Drygt en tiondel av lärarna hade utsatts för kränkande beteende och mindre än 5 % hade blivit utsatta för fysiska övergrepp eller hot om sådana övergrepp, men det fanns inga könsskillnader i dessa avseenden.

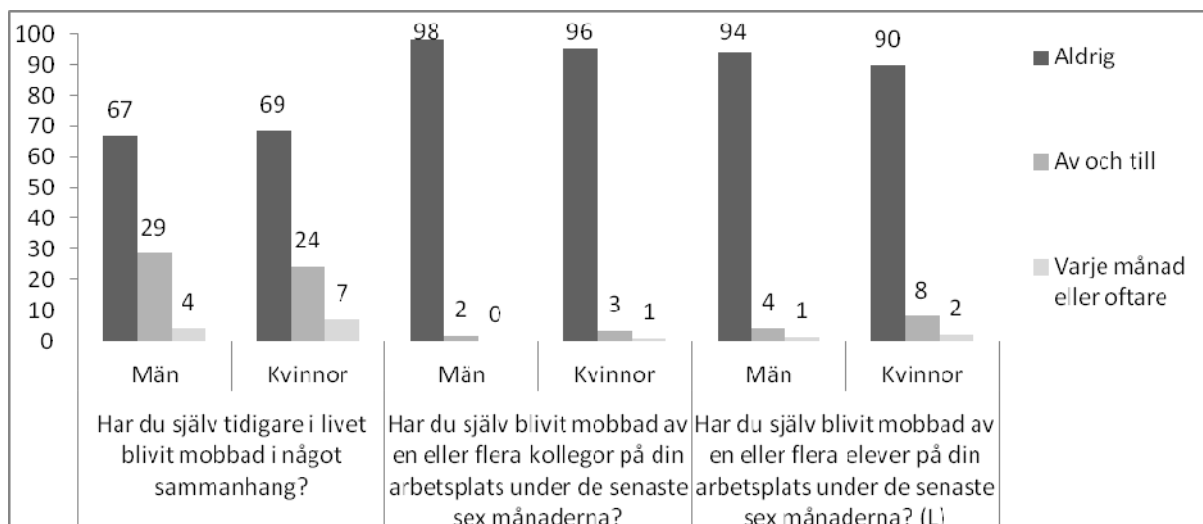
Figur 14. Andel kvinnor och män som utsatts för fysiskt hotfull mobbning under de senaste sex månaderna.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Sammantaget visar våra resultat att 60 % av alla lärare varit utsatta för någon av de olika aspekterna av arbetsrelaterad mobbning och 37 % för något av exemplen när det gäller personrelaterad mobbning, medan en något lägre andel (20 % av männen och 30 % av kvinnorna, vilket var en statistiskt signifikant skillnad) utsatts för någon form av fysiskt hotfullt beteende under de senaste 6 månaderna. Om man summerar förekomsten av de olika beteenden eller situationer som frågorna berör rapporterade 66 % av lärarna att de utsatts för minst ett mobbningsbeteende på arbetsplatsen.

Ska då detta tolkas som att 66 % av lärarna är mobbade? Å ena sidan finns det studier som visar att mobbning är vanlig bland lärare. Exempelvis har annan forskning funnit att en så hög andel som strax under 65 % av tillfrågade lärare hade utsatts för mobbning vid mer än något enstaka tillfälle under de senaste 5 åren (Fox & Stallworth, 2010). Samtidigt handlar denna studie om utsatthet för mobbning vid något "enstaka tillfälle", vilket inte överensstämmer med definitionen om att mobbning är något som ska pågå systematiskt under lång tid (jfr. Hoel & Einarsen, 2010). Å andra sidan finns studier som antyder att mobbning är ett problem men långt ifrån så vanligt. Exempelvis fann en studie av universitetslärare i Finland att 70 % av de manliga lärarna och 45 % av de kvinnliga lärarna *aldrig* utsatts för någon form av trakasserier (Björkqvist et al., 1994).

Vi ställde också frågor till lärarna om huruvida de själva upplevde sig ha blivit mobbade av kollegor eller elever under den senaste 6-månadersperioden, liksom om de någonsin blivit mobbade. Resultaten för dessa frågor (se figur 15), som kan antas spegla upplevelsen av systematiskt långvarigt kränkande beteende, ger en helt annan bild. En överväldigande majoritet av lärarna upplevde att de aldrig under den senaste 6-månadersperioden blivit utsatt för mobbning av kollegor (över 95 %) eller elever (knappt 95 %) och endast en bråkdel rapporterade om att sådant pågått minst månatligen. Däremot var det omkring en tredjedel som uppgav att de någon gång i livet varit utsatta för mobbning.

Figur 15. Andel kvinnor och män som tidigare i livet, eller de senaste 6 månaderna av lärare eller elever blivit utsatt för mobbning.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Arbetsplatsrelaterad mobbning tycks således vara ett mindre problem om man frågar lärare om hur de faktiskt upplever sin situation. Däremot bör man ta på allvar att en så pass stor andel rapporterade att de varit utsatt för något eller några av de beteenden, som vi frågade om när det gäller arbetsrelaterad, personrelaterad eller fysiskt hotfull mobbning. Även om detta kanske inte förekommer systematiskt under lång tid handlar det om negativa beteenden som kan inverka på de berördas allmänna välmående. Vissa aspekter av det vi frågade om hade upplevts av stora andelar av lärarna under de senaste 6 månaderna och förekomsten av olika negativa beteenden – oavsett om det kan klassas som "mobbning" eller ej – liknar dem som man funnit även i andra studier. Exempelvis har man i annan mobbningsforskning funnit att det är vanligt att lärare ofta upplever att de undanhålls från nödvändig information (Cemaloglu, 2007), vilket i vår studie var det tredje mest vanligt förekommande enskilda fenomenet. Samma studie bland turkiska lärare fann även, att det var vanligt att lärare blev beordrade till arbete under sin kompetensnivå (vilket var det vanligaste exemplet i vår studie) och att deras arbete nedvärderades och/eller att deras åsikter blev ignorerade (vilket kom ganska långt ned i vår studie).

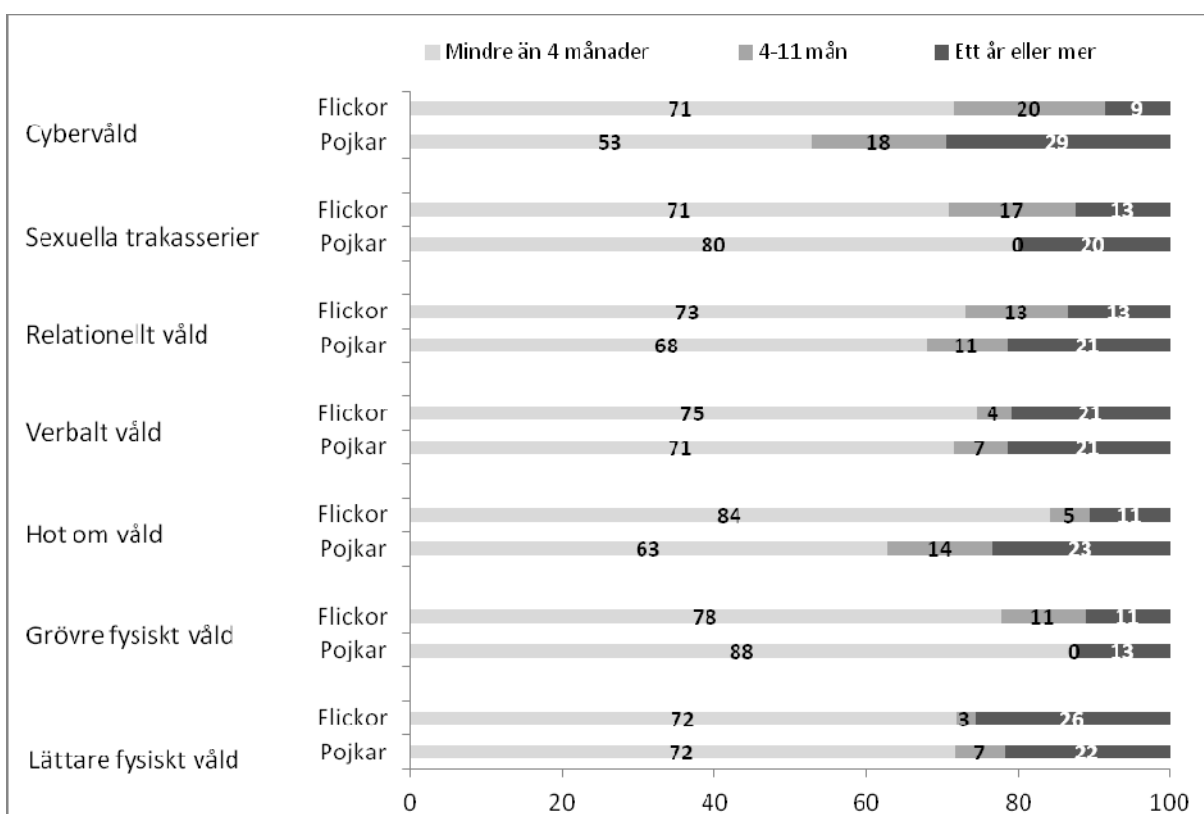
Mobbning och trakasserier bland elever

Elevers mobbning kan bestå av fysiskt våld, våld mot egendom, verbalt våld, relationellt våld etc. men utgörs inte av enskilda incidenter. Det måste finnas en upprepning, vara tillräckligt systematiskt och pågå över tid – och dessutom ska det, enligt gängse definitioner, finnas en maktaspekt för att definieras som mobbning (jfr. Rigby, 2003; Craig & Pepler, 2007). Detta behöver inte betyda att konsekvenserna är mer negativa än för en enskild händelse utan att beteendet ska spegla en maktaspekt. I vår studie valde vi att inte använda någon specifik skala för att mäta mobbning bland elever utan vi har istället fokuserat på enskilda beteenden som kan ingå i mobbning. Vi har mätt två tidsaspekter: under hur lång tid man har blivit utsatt och hur ofta det skett. Dessutom har vi undersökt vem som är förövare.

Hur länge?

Det går att föreställa sig att den tid under vilken man har blivit utsatt för våld påverkar hur konsekvenserna ser ut. Att bli utfryst vid ett enstaka tillfälle eller dagligen under ett års tid är båda obehagliga företeelser, men det senare torde generellt sett ha större påverkan på den utsatta individen. Att någonting förekommer under en längre tid kan också vara ett sätt att avgöra huruvida det rör sig om mobbning/trakasserier eller inte.

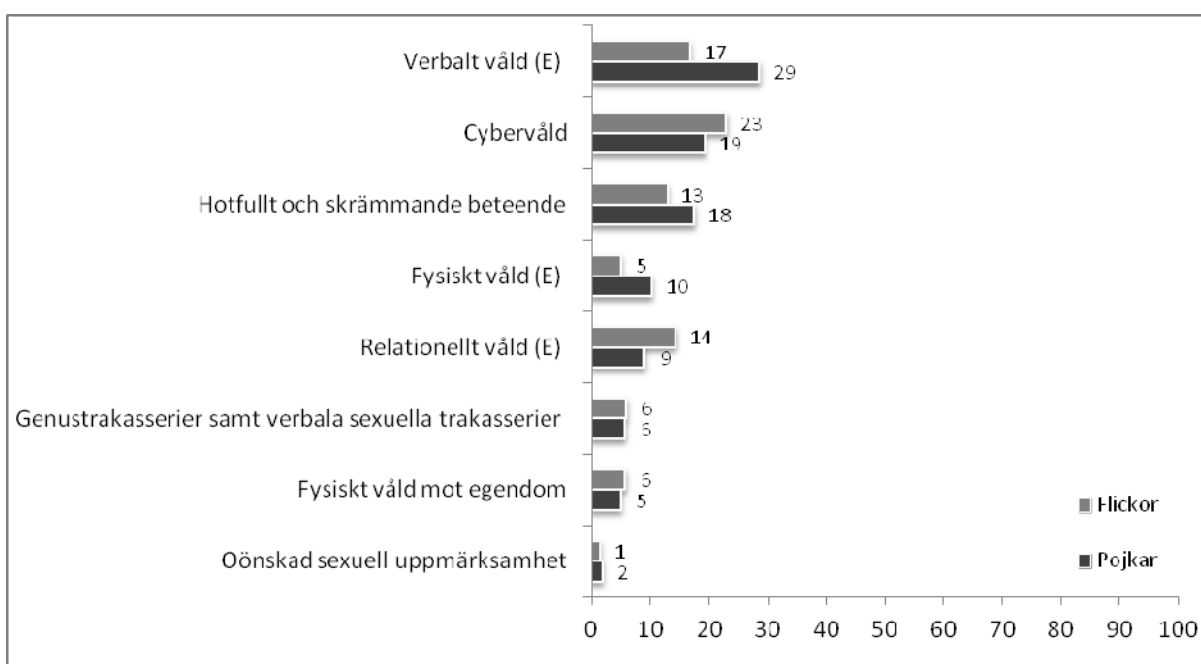
I vår studie fann vi, bland dem som svarat på frågorna om hur länge de blivit utsatta, att det var relativt ovanligt att utsattheten pågår under ett år eller mer (se figur 16). Det var ändå mellan 9 och 26 % av de utsatta flickorna som blivit utsatta för negativa beteenden under mer än ett år medan motsvarande andel för pojkarna varierade mellan 13 och 29 % (ej en statistiskt säkerställd skillnad). För pojkarnas del var den högsta andelen systematiskt utsatta (alltså under ett år eller mer) de som upplevde hot, trakasserier på internet eller genom mobilen och hot om våld. För flickorna var det störst risk att under ett år eller mer utsättas för verbalt och lättare fysiskt våld. Exempelvis angav 22 % av de utsatta pojkarna och 26 % av de utsatta flickorna att utsattheten för lättare fysiskt våld pågått i ett år eller mer. Det bör dock betonas att skillnaderna mellan pojkar och flickor var för små för att statistiskt säkerställa några könsskillnader. Detta kan delvis bero på att dessa analyser fokuserar på elever som alls varit utsatta för några av de olika formerna av hot och våld som figuren presenterar – och att det därmed rör sig om ganska få utsatta personer totalt sett.

Figur 16. Andelen hot- och våldutsatta flickor och pojkar fördelade på hur länge de varit utsatta för respektive typ av våld.

Hur ofta?

Ett av kriterierna för att avgöra om negativa beteenden bör klassas som mobbning eller inte är huruvida dessa beteenden upprepas över tid (Olweus, 1994). Hur många gånger beteendet ska upprepas råder det ingen konsensus kring. Vi har tänkt att vid fyra tillfällen eller fler under ett år kan man börja prata om ett mer stabilt mönster. Detta är en godtycklig uppskattning och det går att tänka sig att en person som blivit utsatt tre gånger under ett år är utsatt för mobbning och/eller trakasserier, lika gärna som gränsen kunde sättas högre. Figur 17 fokuserar på elever som hade utsatts för respektive typ av hot/våld och visar hur stor andel som utsatts åtminstone fyra gånger. Som framgår av figuren hörde verbalt våld, cybervåld och hotfullt beteende till de mest frekvent före-kommande aspekterna. Vissa könsskillnader framkom. Det var en högre andel flickor än pojkar som angav att de fyra gånger eller fler under det senaste året utsatts för någon form av relationellt våld, medan det var vanligare för pojkarnas del att ofta utsättas för verbalt eller fysiskt våld.

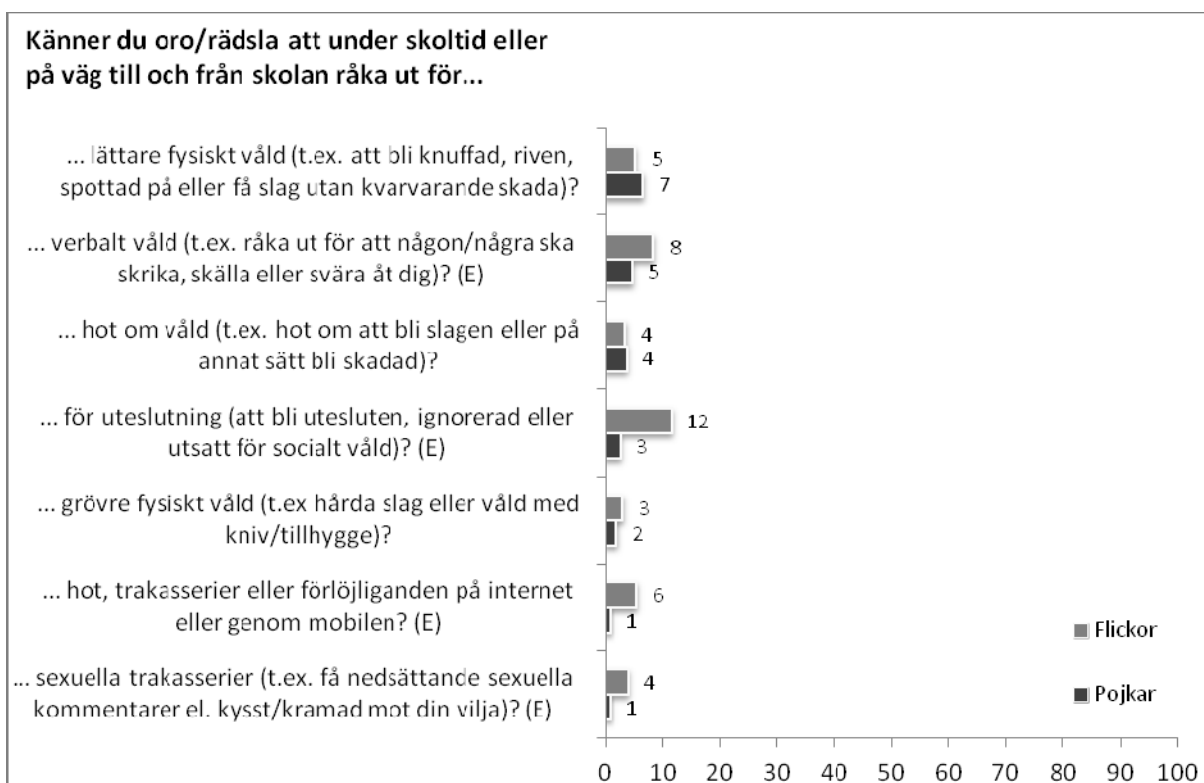
Figur 17. Andelen hot- och våldsutsatta flickor och pojkar som utsatts för respektive typ av våld fyra gånger eller fler under 2010.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Skolverket (2009) undersökte i sin mätning mobbning och kom fram till att det i Sverige var 6 % av eleverna i årskurs 4–9 och cirka 2 % i gymnasiet som var utsatta för mobbning. Av dessa var 2 % av eleverna i årskurs 4–6 och 3 % av eleverna i årskurs 7–9 samt gymnasiet mobbade av en lärare. Det verkar som att pojkar oftare utsätts för mer direkta former av mobbning såsom fysisk och verbal mobbning, medan flickor oftare utsätts för indirekta former såsom att bli utfrysade eller att andra sprider rykten och skvaller om dem (Carbone-Lopez, Esbensen & Brick, 2010; Crick & Grotpeter, 1995; Putallaz, Grimes, Foster, Kupersmidt, Coie & Dearing, 2007; Rivers & Smith, 1994). Helt överens är inte forskningen i denna fråga. Ett antal studier har funnit motstridiga resultat eller inga samband alls mellan våld och kön (se exempelvis Card et al., 2008; Smith et al., 2008).

Maktaspekt - oro för våld

Att fånga om en individ känner sig över- eller underlägsen andra, för att därigenom kunna uttala sig om huruvida det rör sig om mobbning eller inte, är ett delikat problem. Det är mycket svårt att mäta detta på ett korrekt sätt och vi valde i denna undersökning att inte explicit fråga efter maktaspekten. Vi har däremot frågat vilka som utsatt eleven för de negativa beteendena (se avsnittet om förövare nedan), och vi har också ställt frågor om hur orolig individen är för olika typer av våld. Vi menar att maktaspekten speglas av den upplevda oron. Om man känner sig som jämlik med, eller lika "stark" som, förövaren är det sannolikt förknippat med betydligt mindre oro än om man upplever sig vara i underläge - eller till och med hjälplös då oron rimligtvis är stor. Av samtliga elever i vår undersökning var det 11 % av pojkarna och 23 % av flickorna som ibland eller oftare oroade sig för någon form av våld, vilket är nära detsamma som för lärarnas del, där andelen var 12 % respektive 23 %. I figur 18 redovisar vi andelen elever som ibland, ofta eller alltid oroar sig för olika former av våld. Som framgår av figuren var det en relativt sett stor andel av framförallt flickorna (12 %) som oroade sig för att bli uteslutna, alltså ett uttryck för relationellt våld. Även när det gäller verbalt våld, internettrakasserier och sexuella trakasserier var det en högre andel flickor jämfört med pojkar som oroade sig för detta. En internationell studie (33 länder), där *rädsla för skolvåld* undersöktes, kom fram till att mellan 10 % (i Korea) och cirka 85 % (i Israel) var rädda för skolvåld. Sverige deltog inte i studien, men i Finland var strax över 20 % av de tillfrågade eleverna rädda (Akiba, 2008).

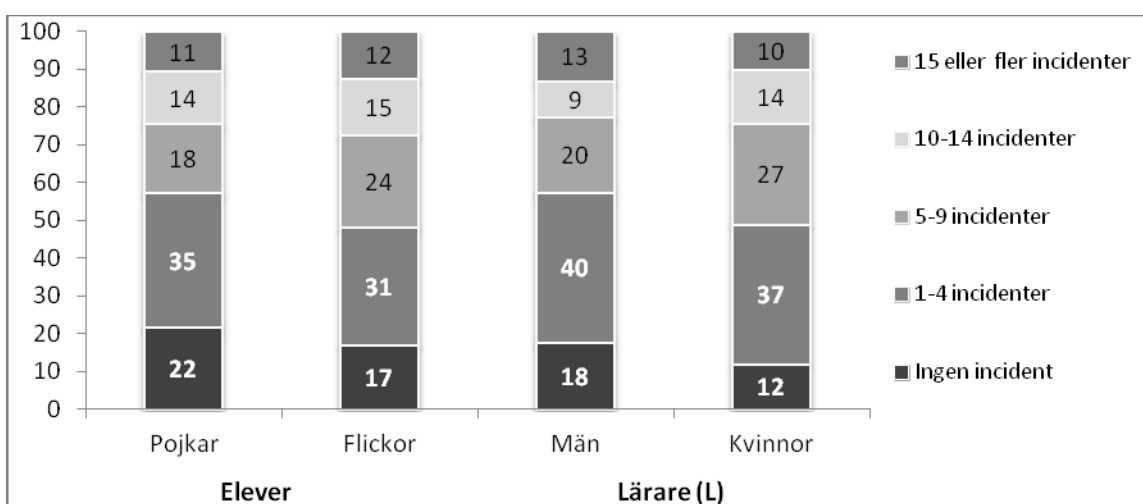

Figur 18. Andel flickor och pojkar som ibland, ofta eller alltid känner oro/rädsla för att råka ut för olika former av våld.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Multiutsatthet

Ovan har de olika typerna av hot och våld inom skolan för lärare och elever beskrivits var och en för sig. I det här avsnittet vill vi ge en bild av vad vi kan kalla för total utsatthet. Med detta syftar vi på antalet incidenter eller beteenden (mätta med de olika delfrågorna inom respektive typ av hot och våld som ingick i vår enkät) som en person uppgav sig vara utsatt för under det senaste året. När det gäller antal incidenter kan det för lärarnas del vara maximalt 59 och för elevernas del maximalt 41 incidenter, eftersom vi ställde fler frågor om specifika beteenden till lärarna. Trots att vi frågade om färre tänkbara incidenter bland eleverna var det en större andel elever än lärare som blivit utsatta för åtminstone tio incidenter (se figur 19). Samtidigt var det en högre andel elever som inte var utsatta för någon incidens av hot och våld alls jämfört med lärarna. I genomsnitt utsattes både manliga och kvinnliga elever och lärare för omkring sex incidenter.

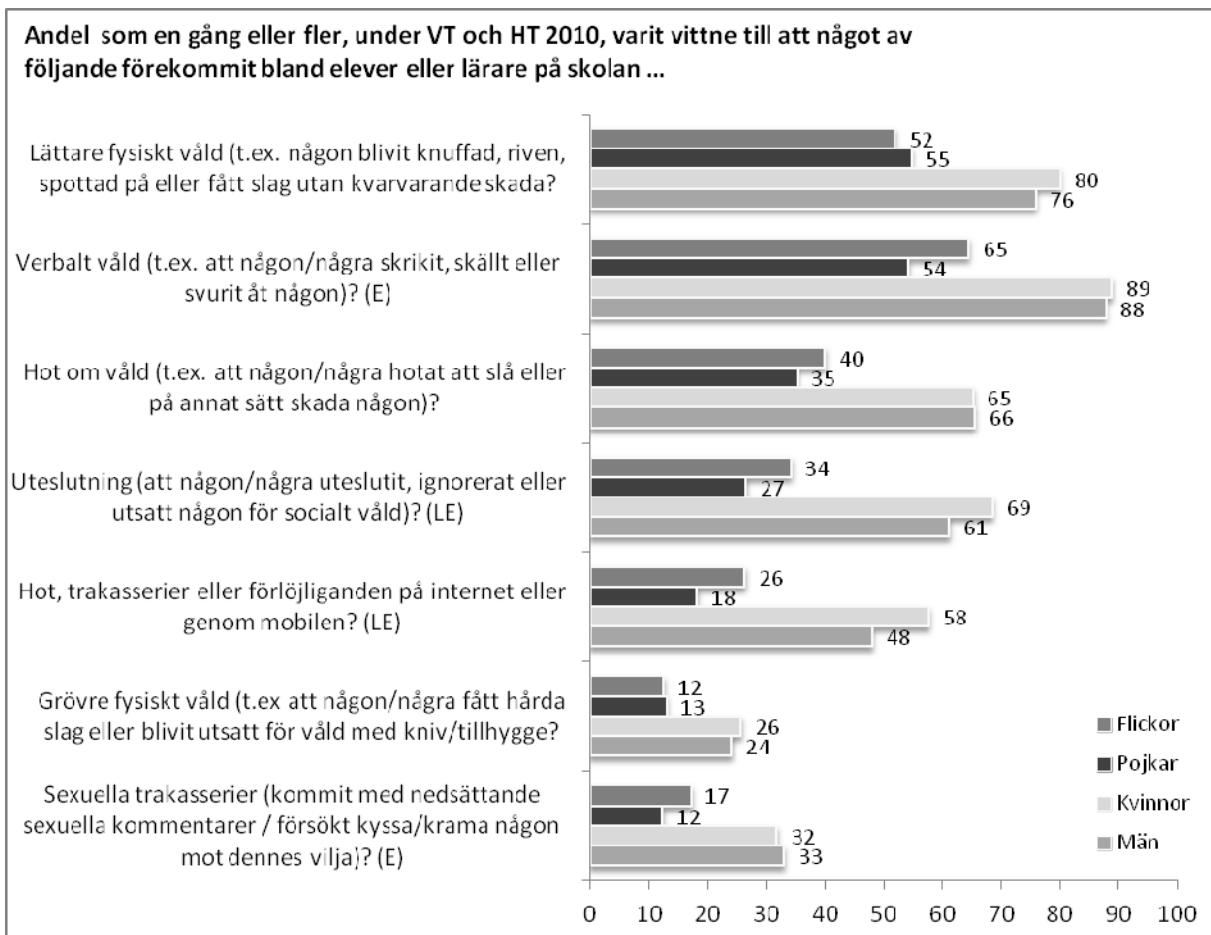

Figur 19. Andelen flickor, pojkar, kvinnor och män som utsatt för olika antal incidenter under vår- och höstterminen 2010.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Vittne till våld

Även om huvuddelen av forskningen kring hot och våld i skolan fokuserar på de utsatta, finns det också vissa studier som fokuserar på elever som blir vittnen till de olika typerna av våld. Att bevittna hotfullt och våldsamt beteende kan i många fall vara obehagligt och föra med sig känslor av rädsla och skuld, men också innebära att vittnen kan lära sig att förhålla sig passivt till att andra far illa och därmed bli likgiltiga (Benbenishty & Astor, 2005; Jeffrey, Miller & Linn, 2001; Nishina & Juvonen, 2005). Vi har därför valt att undersöka hur vanligt det är att elever och lärare bevittnar hot och våld i skolan.

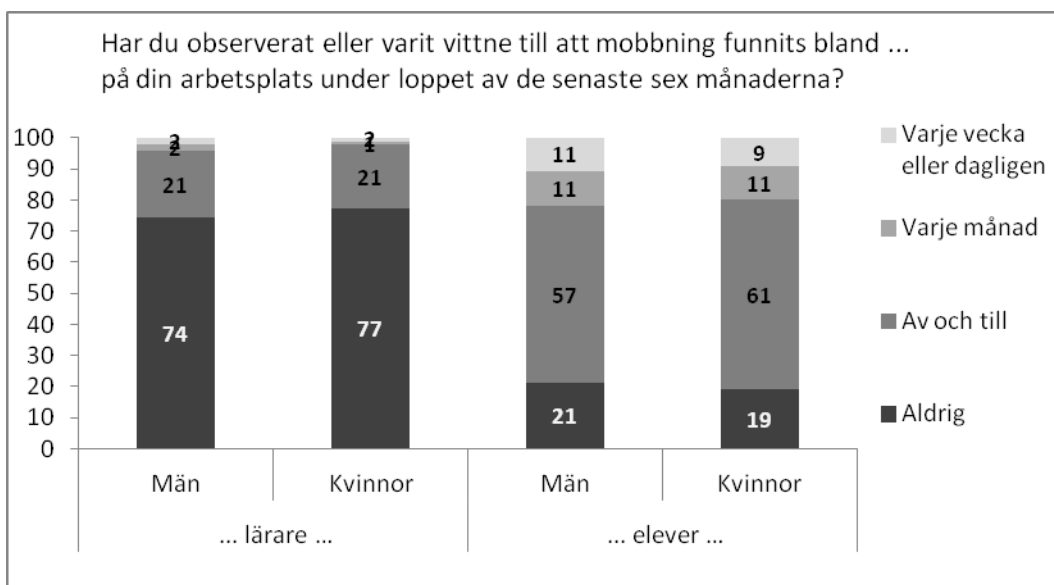

Figur 20. Andel elever respektive lärare som bevittnat olika typer av våld under vår- och höstterminen 2010.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna. (L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Figur 20 redovisar andelen lärare och elever som under det gångna året bevittnat olika former av hot och våld. Som framgår av figuren varierade andelen som bevittnat olika typer av typ av hot och våld ganska kraftigt. Vidare visar våra resultat att fler lärare än elever rapporterade att de bevittnat incidenter av hot och våld. En mycket hög andel lärare hade varit vittnen till verbalt, socialt och lättare fysiskt våld under det senaste året medan siffrorna generellt sett var betydligt lägre för elevernas del. De lägre siffrorna för eleverna kan bero på vilka referensramar elever och lärare har för att klassa det man ser som uttryck för våld. Många elever förklarade också i sina fria svar i enkäterna att sådant som hårt språkbruk och lättare knuffar och slag är en del av hur man umgås och det upplevdes inte som något problem. Trots detta rapporterade drygt hälften av eleverna att de varit vittne till verbalt eller lättare fysiskt våld. Att bevittna grövre former av fysiskt våld var minst vanligt bland lärare, medan det för eleverna var lägst andel som varit vittne till sexuella trakasserier. Vissa könsskillnader framkom också i våra analyser. Även om det överlag var mindre vanligt bland elever att vara vittnen till olika typer av våld var det fler flickor än pojkar som bevittnat sådant som verbalt och sexuellt våld. Både bland lärare och elever var det vanligare bland kvinnor/flickor än bland män/pojkar att ha bevittnat olika slag av uteslutning eller trakasserier över internet/mobil.

Till *lärarna* ställdes också den direkta frågan om man observerat eller varit vittne till att mobbning funnits bland lärare eller elever under de senaste 6 månaderna. Ungefär 75 % svarade att de aldrig observerat eller varit vittne till det bland lärarna, medan 2 % uppgav att de varit vittne till det dagligen eller varje vecka. Det var betydligt vanligare att lärare varit vittne till mobbning bland eleverna; endast 20 % angav att de *aldrig* varit det under de senaste 6 månaderna medan 10 % svarade att de varit det varje vecka eller oftare (se figur 21).

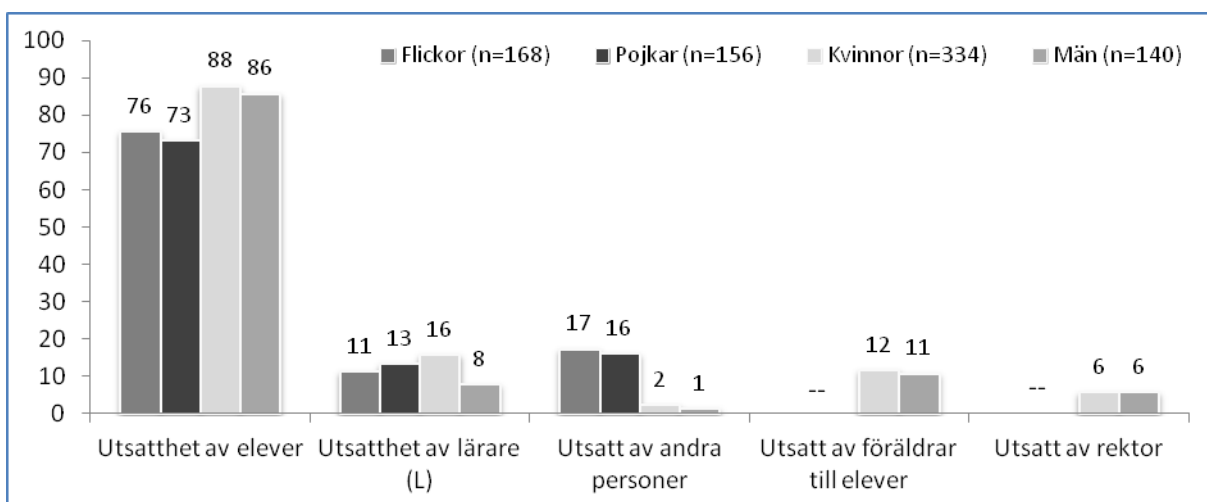
Figur 21. Andel lärare som observerat att mobbning funnits bland 1) lärare och 2) elever de senaste 6 månaderna.

Förövare av våld

Förövare av hot och våld beskrivs ofta som personer som har en vilja att skada andra (Bovaird, 2010). Forskningen om förövare är relativt begränsad i jämförelse med vad man vet om utsatthet för hot och våld. Länge antog man att skolvåld huvudsakligen utövas av pojkar, utifrån fördomen att flickor inte är aggressiva (Björkqvist, 1994; Prinstein, Boergers & Vernberg, 2001), men det har under de senaste årtiondena gjorts ett antal studier om framför allt relationellt/socialt våld som uppmärksammat att förövare kan vara av såväl manligt som kvinnligt kön (Espelage & Swearer, 2003). Förövaren är intressant ur flera perspektiv. Lärare har formellt mer makt och inflytande än vad elever har. Rektorer har formellt en högre maktposition jämfört med lärare. De elever som utsätts av lärare, och de lärare som utsätts av rektor kan alltså anses befinna sig i ett formellt underläge gentemot förövaren. Det upplevda underläget kan dock förekomma även då elever utsätter andra elever.

Då vi analyserade frågorna om vem som var förövare av de olika aspekterna av hot och våld framkom det, att elever ofta rapporterades vara förövare – både när det gäller lärares och elevers utsatthet och oavsett vilken typ av våld det handlade om. I figur 22 har vi slagit ihop de olika typerna av hot och våld och fokuserar på vem som överlag varit förövare då någon utsatts för våldsamma incidenter. Omkring 85 % av de utsatta lärarna och cirka 75 % av de utsatta eleverna rapporterade att de utsatts av elever. Det var

avsevärt ovanligare att förövaren var en lärare. Till lärarna ställde vi också frågor om rektor liksom om föräldrar till elever varit förövare. Även om siffrorna här var ganska låga var det 6 % av de utsatta lärarna som angav rektor som förövare. Drygt en tiondel av de lärare som utsatts för hot- och våldsbeteenden uppgav att föräldrar till elever varit förövare.

Figur 22. Andelen utsatt av olika grupper bland utsatta pojkar, flickor, män och kvinnor.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.
 - - anger att svarsalternativet inte fanns i elevenkäten.

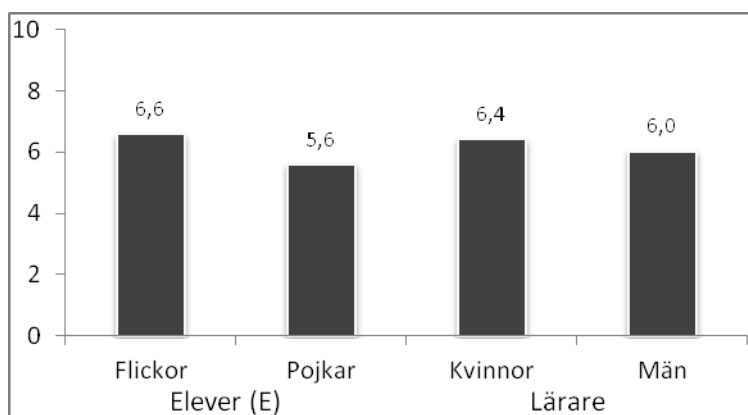
Även om figuren beskriver förövare generellt, för ett sammantaget mått av utsatthet, gjorde vi kompletterande analyser för att få en bild när det gäller förövare av olika typer av hot och våld. Resultaten var likvärdiga mellan manliga och kvinnliga lärare och elever i flera avseenden, men vi fann en del intressanta könsskillnader. När det rör grövre fysiskt våld var män oftare än kvinnor utsatta av elever, medan det för relationellt våld och sexuella trakasserier var vanligare bland kvinnor än män att förövaren var en annan lärare. För elevernas del var det vanligare att pojkar utsattes för lättare fysiskt våld och hot om våld av andra elever, medan flickor oftare än pojkar rapporterade att andra elever var förövare av relationellt våld och/eller cybervåld.

Våra resultat skiljer sig delvis från resultaten i internationella studier. Till exempel fann Fox och Stallworth (2010) när det gäller lärare som utsatts för mobbning, att det oftast var chefer som var förövare (46,5 %), följt av elever (cirka 29 %) och sedan kollegor (cirka 20 %). Ser man till sexuella trakasserier fann en amerikansk studie (McKinney, 1990) att bland universitetslärare var det 20 % av de kvinnliga lärarna och 9 % av de manliga som hade blivit utsatta av någon kollega, då oftast av motsatt kön och av någon som hade en högre position. Det förekom också att de blev utsatta av en student. Även då var det vanligast att förövaren var av motsatt kön, och de vanligaste beteendena var att få obscena telefonsamtal och/eller hitta skrivna sexuella eller obscena kommentarer på kursutvärderingar.

4. Vem riskerar att utsättas för hot och våld?

I kapitel 3 har vi beskrivit hur vanligt det är att elever och lärare utsätts för olika typer av våld, liksom hur utsattheten skiljer sig åt mellan elever (pojkar och flickor) respektive lärare (män och kvinnor). I det här kapitlet studerar vi andra bakgrundsfaktorer och hur de är relaterade till en högre utsatthet. I detta sammanhang är det bra att komma ihåg att problembeteenden bäst förstås som en del av ett syndrom, snarare än som olika isolerade händelser (Bosworth, Espelage & Simon, 1999). Olika faktorer och beteenden påverkar varandra och det kan finnas en mängd olika orsaker till att någon utsätts – eller utsätter någon annan – för hot och våld. Det är inte heller alltid lätt att skilja orsaken från konsekvensen. Ett symptom kan utgöra en förklaring till att någon blir utsatt för våld, men det kan också vara en konsekvens av det våld man blivit utsatt för (Crick & Bigbee, 1998). Utanförskap är ett sådant exempel, där utanförskap kan leda till mer utanförskap och konsekvensen kan vara att individen drar sig undan och känner än mer utanförskap. Det finns internationell forskning som fokuserat på att undersöka vilka faktorer som är förknippade med en ökad risk för våldsamt beteende och för att bli utsatt för våldsamt beteende (för en översikt, se Eisenbraun, 2007 eller Stassen Berger, 2007).

Vi börjar kapitlet med att redogöra för vilka förklaringar de drabbade själva har angett vara orsaken till att de utsätts för hot och våld, för att därefter studera om utsattheten skiljer sig mellan exempelvis olika åldrar. I de två första avsnitten är fokus på individfaktorer och i det tredje avsnittet på organisations- och samhällsnivå. I de två senare avsnitten redogör vi för hur utsatta individer i olika grupper är utifrån antalet incidenter man varit med om. Vi studerar helt enkelt exempelvis om elever i årskurs 7 är utsatta för i genomsnitt fler eller färre incidenter jämfört med elever i andra årskurser. Som en bakgrund till detta är det bra att ha i minnet vad den genomsnittliga utsattheten är. Av figur 23 framgår att antalet incidenter under det senaste året i genomsnitt var 6,6 för flickorna och 5,6 för pojkarna. Det maximala antalet redovisade incidenter för flickorna var 40 och för pojkarna 27. För lärarna var genomsnittet bland kvinnor 6,4 och för männen 6,0. Bland lärarna var det männen som hade en större bredd av utsatthet då det maximala antalet incidenter någon manlig lärare redovisat var 45 incidenter mot 39 incidenter bland kvinnorna.

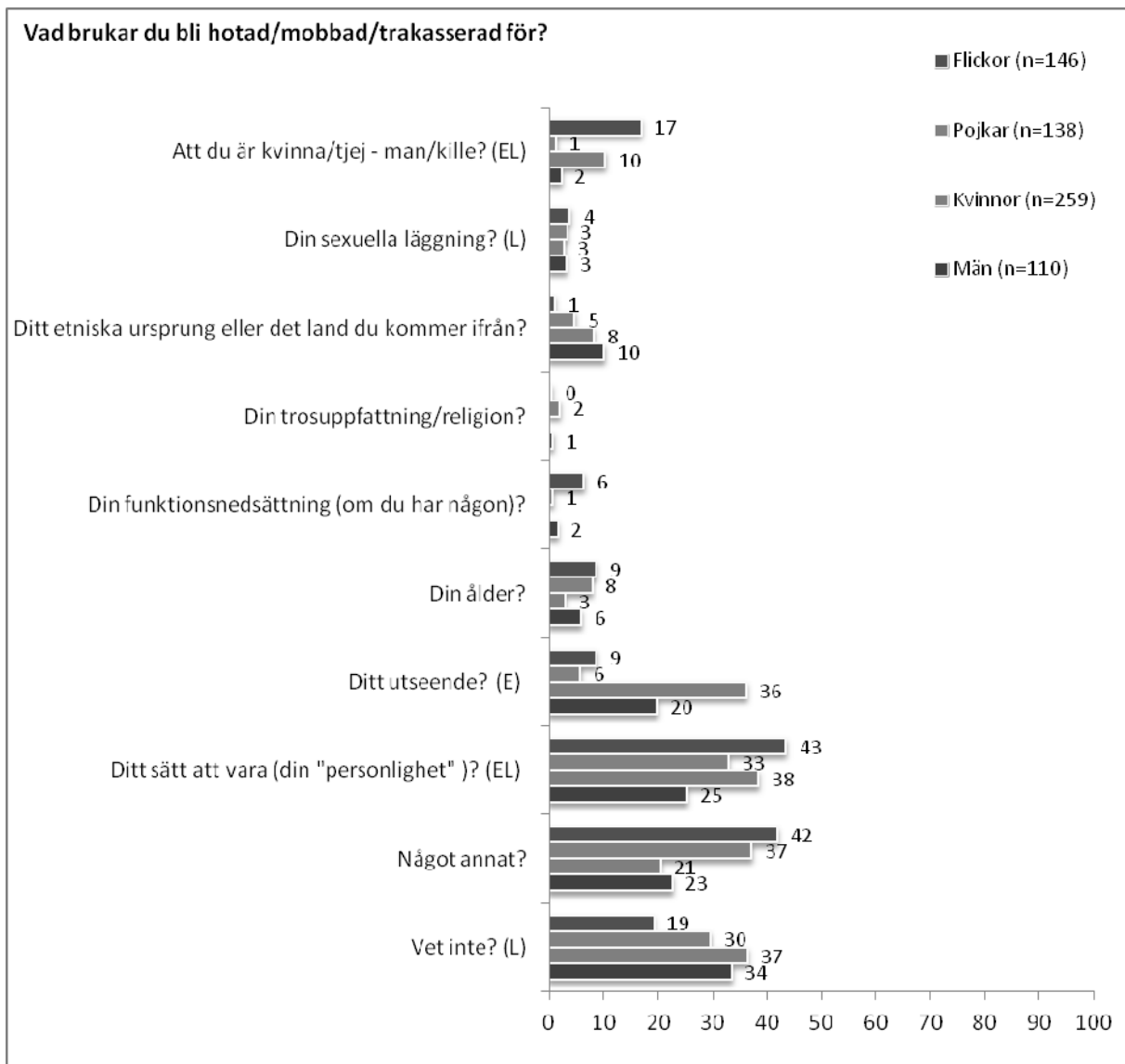
Figur 23. Genomsnittligt antal rapporterade våldsincidenter bland flickor, pojkar, kvinnor och män under vår- och höstterminen 2010.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Egna förklaringar till utsattheten

I enkäten ingick en fråga som handlade om vad de som utsätts själva hade för förklaring till sin utsatthet (om de alls varit utsatta för någon form av hot och våld). Samtliga alternativ som den utsatte kunde välja mellan var på individnivå (se figur 24). Ett vanligt svar bland både lärare och elever var "vet inte", men det var en påfallande hög andel (framför allt bland flickor och kvinnor) som angav att förklaringen hade med den egna personligheten att göra. Personens "sätt att vara" var också en vanlig förklaring. En näst intill lika vanlig orsak bland eleverna var att utsattheten handlade om det egna utseendet, och återigen var detta en vanligare uppgiven orsak bland flickorna. Omkring 10 % eller färre av de utsatta bland både lärare och elever angav etnicitet, ålder, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller trosuppfattning som orsak. När det gäller den sexuella läggningen fanns en könsskillnad bland lärarna - 4 % av männen angav detta som orsak till utsattheten till skillnad från 0 % bland kvinnorna. En annan könsskillnad var att en högre andel flickor (10 %) och kvinnor (17 %) angav att utsattheten upplevdes bero på könstillhörigheten, till skillnad från avsevärt lägre andelar bland pojkar (2 %) och män (1 %).

Trots att vi hade ett tiotal fasta svarsalternativ var det cirka 20 % av eleverna och 40 % av lärarna som angav att utsattheten berodde på något annat än de alternativ som fanns att välja mellan. Vi lämnade i enkäten utrymme för lärare och elever att ange tänkbara orsaker om inte något av alternativen passade. Bland lärarna var det en ganska stor grupp som angav att en vanlig orsak till utsattheten var att man som lärare säger till, disciplinerar och upprätthåller regler, men också att man ger sig in i och ingriper i konfliktsituationer. Ett fåtal lärare angav arbetsrollen som orsak (exempelvis "att man är lärare och vuxen helt enkelt") eller att de varit utsatta på grund av de betyg de ger eleverna.

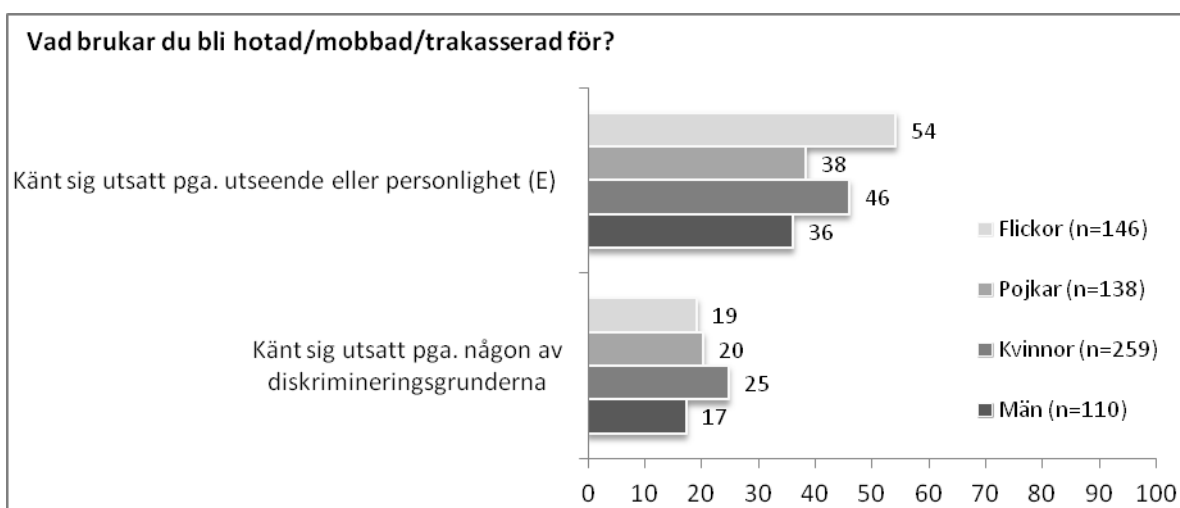
Figur 24. Andelen flickor, pojkar, kvinnor och män som uppgav olika upplevda förklaringar till utsattheten.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna. (E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Bland eleverna var det inte lika tydliga mönster i vad de svarat i de öppna kommentarerna, men det var ett ganska stort antal elever som svarat på den öppna frågan om vad de trodde var orsaken till utsattheten. Bland de svar som fanns handlade en hel del om utseenderelaterade frågor som att personen exempelvis var kort eller lång eller hade en stor näsa. Några tog upp att utsattheten hade med klädsel att göra, och någon blev kallad "sexy" och upplevde att det var orsaken till tafsande. Det fanns också kommentarer som hade med funktionsnedsättningar att göra, som att ha svårt att prata på grund av sin funktionsnedsättning eller bli utsatt på grund av ett litet handikapp efter en olycka. Vidare kom det etniska ursprunget upp i kommentarerna som orsak till utsattheten och det finns de som nedlåtande kallas "kines" eller dylikt. Vad andra tror är den sexuella läggningen kan också vara orsak till utsatthet. Utsattheten kan då handla om att bli kallad "bögg" eller liknande. Att vara vän med en homosexuell kom också upp som

orsak till utsatthet. Annat som angavs som förklaringar till utsattheten var att ha svårt att förstå eller att fråga mycket i skolan. Namnet nämndes också av flera som orsak till utsattheten, eller att man fått ett smeknamn som inte uppskattas. Likaså tog en del elever upp var man bor, föräldrarnas yrke eller den egna politiska åsikten. Kanske är avunden också en grogrund för utsatthet då andra förklaringar som nämndes var att "man står upp för sina vänner och vågar säga emot", "att man är duktig på mycket" eller "att man är för snygg".

Om vi summerar dem som angett någon av diskrimineringsgrunderna (ålder, kön, etnicitet etc.) som orsak finner vi, som framgår av figur 25, att 19 % av de utsatta flickorna och 20 % av de utsatta pojkarna angav någon av diskrimineringsgrunderna som orsak till sin utsatthet. Bland lärarna var andelen bland de utsatta kvinnorna ännu högre; där angav 25 % att utsattheten berodde på någon av diskrimineringsgrunderna. Ännu vanligare var det, som redan framgått, att utseendet eller personligheten angavs som orsak. Mer än hälften av de utsatta flickorna angav utseende *eller* personlighet som orsak till sin utsatthet. Här var skillnaden mellan pojkar och flickor stor.

Figur 25. Sammanslagning av den egna förklaringen till vad utsattheten beror på. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män presenteras.

(E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

Frågan om upplevda orsaker till den egna utsattheten var delvis styrd till att både elever och lärare skulle tänka i individtermer, men det är ändå uppseendeväckande hur hög andel som angav att utsattheten hade med faktorer hos den utsatta att göra. Ingen angav att utsattheten skulle ha något med systemet eller förövaren att göra, eller med de människor som finns runtomkring och som genom sitt icke-agerande tyst accepterar utsattheten. Att förlägga orsaken till negativa händelser, såsom utsatthet, till sig själv är destruktivt och leder sannolikt till känslor av skuld och skam (Brown & Weiner, 1984; Covington & Omelich, 1984). Lite förenklat kan man säga att positiva händelser – som att det går bra i skolan eller att man har många kompisar – helst ska förläggas hos individen, medan orsaken till negativa händelser – som utsatthet definitivt är ett exempel på – helst ska förläggas utanför individen (som förövaren eller situationen). Om individen förlägger orsaken till negativa händelser, såsom utsatthet, utanför sig själv är sannolikheten stor att han/hon kommer att uppleva ilska istället för skuld och skam (Averill, 1983; Weiner,

1985a, 1985b). Om ilskan används på ett konstruktivt sätt (exempelvis genom att säga ifrån eller ta hjälp) kan den bli ett skydd för individen.

Forskning om hur människor tänker om orsaker till händelser (attributionsteorier) har pågått länge, även om den inte fokuserat på utsatthet för hot och våld (se exempelvis Heider, 1958). En utgångspunkt är att människor vill uppnå en känsla av kontroll genom att förstå bakgrunden och orsaken till händelser, för att därigenom få en större möjlighet att påverka sannolikheten att utsattheten upprepar sig. När det gäller de orsaker som tagits upp ovan är de alla mer eller mindre svåra att påverka. En individ som upplever utsatthet på grund av sådant som sitt kön, sin sexuella läggning, sin funktionsnedsättning eller sitt etniska ursprung kan inte gärna ändra på dessa egenskaper. Kombinationen av att de utsatta i hög grad förlägger orsaken inom sig själva, och att dessa orsaker är svåra att påverka, gör att risken är stor för känslor av hopplöshet och maktlöshet (jfr. Weiner, 1985a, 1985b; Weiner, Russell & Lerman, 1979).

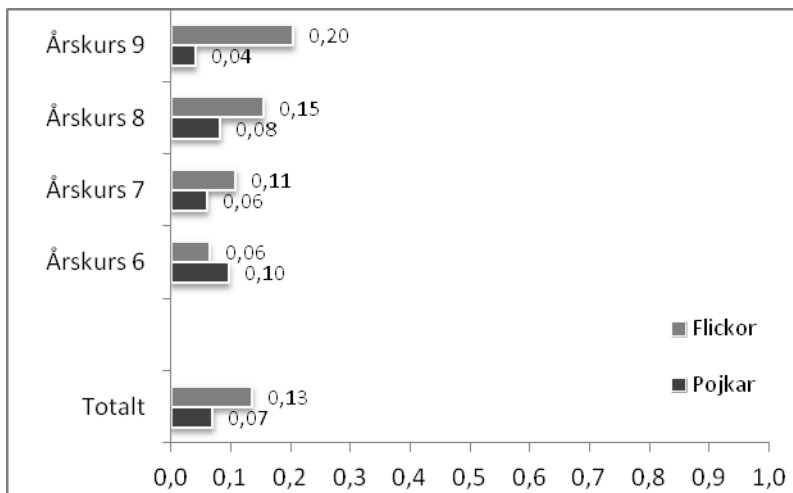
Förklaringsfaktorer på individnivå

Ovan har vi studerat hur de utsatta själva förklarar sin utsatthet och då framförallt utifrån förklaringar på individnivå. Förklaringar kan generellt delas upp på individ-, grupp-, institutionell-/organisations-, grannskaps- samt samhälls-/kulturell nivå. I det här avsnittet studerar vi skillnader på individnivå. För lärarnas del har vi undersökt skillnader relaterade till ålder, erfarenhet som lärare (mätt i antal år som lärare), pedagogisk examen eller inte och etnicitet. För elevernas del har vi studerat eventuella skillnader i utsatthet relaterat till vilken årskurs eleven går i och etnicitet. Precis som tidigare står könsskillnader i fokus.

Ålder, årskurs och erfarenhet

När vi jämför antal incidenter totalt bland *eleverna* i de olika kategorierna finner vi att det inte fanns någon skillnad mellan årskurserna. Flickor rapporterade om fler incidenter i årskurs 8 och 9, men denna skillnad var ändå inte signifikant. För den enskilde kan det dock vara en konkret skillnad att utsättas för cirka 7 incidenter jämfört med cirka 6 incidenter i årskurs 6 och 7.

Ett exempel på en specifik typ av hot och våld där det fanns könsskillnader utgörs av *sexuella trakasserier*. Det var något vanligare bland flickor i högre årskurser att utsättas för sexuella trakasserier i jämförelse med pojkar, medan pojkarnas utsatthet för detta var mer konstant (och relativt låg) över årskurserna. Totalt sett var utsattheten för sexuella trakasserier dock relativt ovanlig. Vi har valt att illustrera dessa resultat med en specifik dimension av sexuella trakasserier, nämligen genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier (se figur 26). Här var det genomsnittliga antalet incidenter 0,13 för flickor och 0,07 för pojkar (oavsett årskurs) och utsattheten för denna form av sexuella trakasserier ökade för flickornas del för varje årskurs.

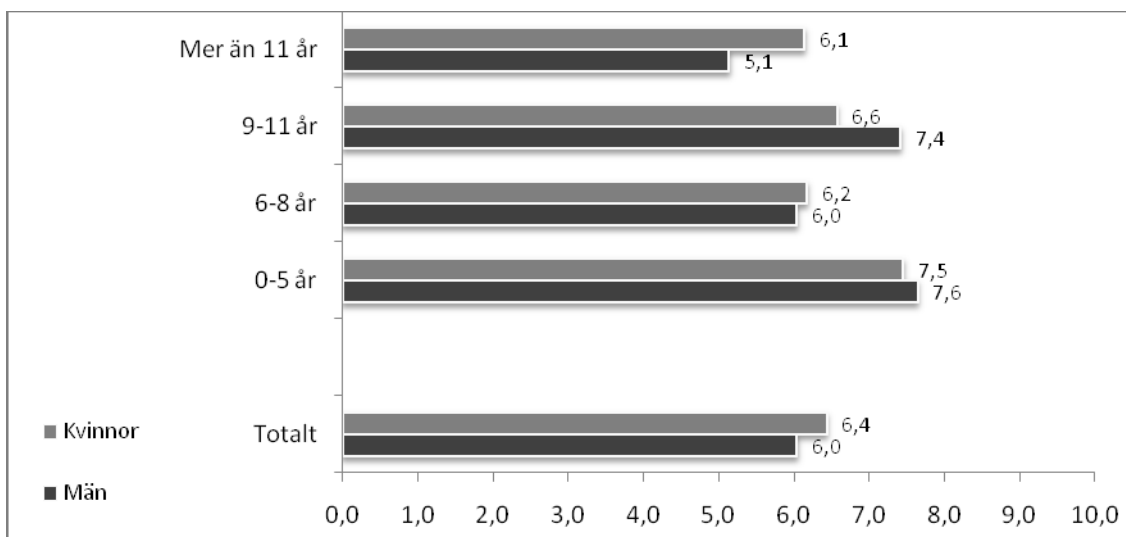

Figur 26. Antal incidenter av genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier bland elever. Skillnader mellan flickor och pojkar samt mellan olika årskurser presenteras.

Skillnaden mellan årskurserna var signifikant. Även interaktionseffekten var signifikant, vilket innebär att utsattheten i olika årskurser varierade mellan pojkar och flickor.

När det gäller *fysiskt våld* bland elever visade resultaten att det var vanligast i de lägre årskurserna, och att det minskade successivt för varje årskurs från 0,74 incidenter i genomsnitt i årskurs 6 för pojkarna till 0,42 incidenter i årskurs 9. För flickornas del var minskningen från 0,45 incidenter till 0,29 i årskurs 9. Tidigare forskning antyder att fysiskt våld generellt sett kan vara något vanligare i yngre år, men att relationellt/socialt våld tycks öka i takt med att den sociala kompetensen ökar i högre åldrar (Björkqvist, 1994). En studie om cybervåld fann att förekomsten ökar med åldern (från årskurs 5 till årskurs 8), varefter den minskar igen (Williams & Guerra, 2007). I vår studie fanns inte dessa skillnader när det gäller cybervåld. För en översikt kring hur vanligt olika typer av våld är i olika åldrar, se exempelvis Stassen Berger (2007).

Bland *lärarna* var det en väldigt låg andel som angav ålder som orsak till mobbningen, trakasserier och hoten (se tidigare avsnitt i detta kapitel). Då vi jämför utsattheten i olika grupper baserade på *ålder och erfarenhet* framkom dock, att dessa faktorer tycks spela en ganska stor roll för risken att utsättas för hot och våld. Som framgår av figur 27 var det vanligare att utsättas för hot- och våldsincidenter som ganska ny lärare; lärare med upp till 5 års erfarenhet rapporterade i genomsnitt 7,6 incidenter (män och kvinnor tillsammans) till skillnad från lärare med mer än 11 års erfarenhet som rapporterade 5,6 incidenter (män och kvinnor tillsammans). I likhet med detta skulle den pedagogiska erfarenheten kunna tänkas vara av likartad betydelse, men våra resultat visar att lärare med pedagogisk erfarenhet totalt sett var lika utsatta som lärare utan pedagogisk examen.

Figur 27. Antal incidenter av multiutsatthet bland lärare. Skillnader mellan kvinnor och män, samt mellan olika kategorier beroende på antal års erfarenhet presenteras.

Skillnaden relaterad till erfarenhet är signifikant.

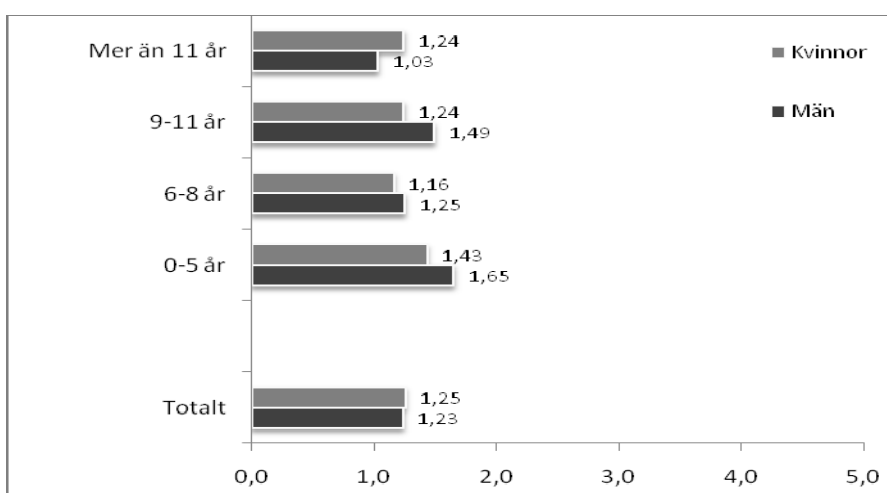
Inom forskningen har lärares erfarenhet och utsatthet för hot och våld inte studerats i någon stor utsträckning. I en studie fann man inget samband mellan hur länge man arbetat som lärare och i vilken utsträckning man utsattes för våld av föräldrar (May, Johnson, Chen, Hutchinson, & Ricketts, 2010). Generellt har man dock i USA funnit att lärare i motsvarande klass 1-3 utsätts för färre incidenter än de som arbetar i motsvarande klass 4-6 eller klass 7-9 (May et al., 2010).

Om vi studerar de olika typerna av hot och våld bland lärarna framkommer att ålder, erfarenhet och pedagogisk examen i viss mån tycks kunna påverka risken att utsättas för vissa typer av hot och våld. Lärare med mindre erfarenhet och lägre ålder rapporterade överlag om en större utsatthet för såväl *oönskad sexuell uppmärksamhet* som *genustrakasserier* samt *verbala sexuella trakasserier*. När det gäller lärares erfarenhet tycks den också spela roll för hur mycket *sexuellt tvång* man som lärare rapporterar om. För både män och kvinnor var utsattheten för sexuellt tvång lägre för lärare med mer erfarenhet. För män minskade den från 0,11 incidenter bland lärare som har mindre än 5 års erfarenhet till 0,02 incidenter bland dem med mer än 11 års erfarenhet; för kvinnornas del minskade den från 0,08 till 0,04 incidenter. Förklaringen till detta kan naturligtvis vara att utsattheten faktiskt varierar, men det kan också handla om att lärare med olika ålder och erfarenhet definierar sexuella trakasserier på olika sätt och/eller att normen för vad som betraktas som sexuellt våld är olika i olika grupper.

När det gäller *fysiskt våld* fanns det för lärarnas del ingen ökad risk som gick att hänföra till vare sig ålder eller antal år i yrket. Det fanns däremot en skillnad mellan lärare med respektive utan pedagogisk examen; både män och kvinnor med pedagogisk examen rapporterade om fler incidenter av fysiskt våld jämfört med sina kollegor som saknade formell utbildning. Detta kan tyckas märkligt, men det finns några möjliga förklaringar. En förklaring kan vara att lärare under sin utbildning lär sig att definiera fysiskt våld på ett snävare sätt än andra, och då skulle det kunna vara så att dessa lärare är lika utsatta men har en annan gräns för vad som ska räknas som våld. Det kan också vara så att de faktiskt råkar ut för mer våld och då eventuellt på grund av att de ställer högre krav i

klassrummet vilket kan leda till mer konflikter och våld. De kan också i sin utbildning ha lärt sig att gå in aktivt i konflikter och härigenom råkat ut för mer.

Om vi studerar hur *hotfullt och skrämmande beteende* skiljer sig beroende på ålder, erfarenhet och pedagogisk examen framkommer att pedagogisk examen i det här sammanhanget inte tycks ha någon betydelse, men däremot både ålder och erfarenhet i yrket. Som framgår av figur 28 var mönstret att lärare med kortare erfarenhet i yrket rapporterade om fler incidenter av hotfullt och skrämmande beteende. Ett intressant mönster är också att kvinnor i alla kategorier rapporterade om färre incidenter av hotfullt och skrämmande beteende jämfört med män, med undantag av kvinnor med mer än 11 års erfarenhet som rapporterade om fler incidenter av hot och våld jämfört med sina manliga motsvarigheter. Kvinnors erfarenhet och ålder skulle med andra ord kunna ha en något mindre och annan betydelse jämfört med männens ålder och erfarenhet. Mäns ålder och erfarenhet tycks skydda mot hotfullt och skrämmande beteende medan kvinnornas inte tycks göra det.

Figur 28. Antal incidenter av hotfullt och skrämmande beteende bland lärare. Skillnader mellan kvinnor och män samt mellan olika kategorier beroende på antal års erfarenhet presenteras.

Skillnaden mellan grupperna baserade på erfarenhet är signifikant, likaså skillnaderna mellan åldersgrupper.

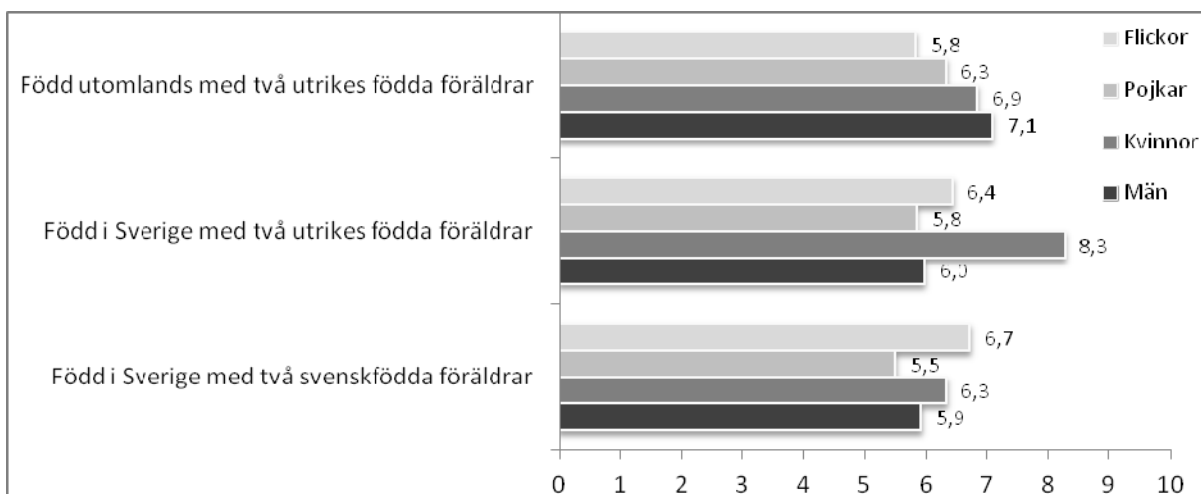
I termer av *arbetsrelaterad mobbning* framkommer att det även här fanns skillnader relaterade till ålder (men inte till erfarenhet). Det var framförallt i den äldsta åldersgruppen (lärare över 55 år) där det rapporteras betydligt färre incidenter av arbetsrelaterade mobbning. Den sjunker från 1,8 incidenter till 1,3 för kvinnorna och från 1,7 till 1,3 för männen. När det gäller *personrelaterad mobbning* är mönstret inte lika tydligt. För det första fanns ingen skillnad i utsatthet som kunde hänföras till ålder eller pedagogisk examen, men däremot till antal år i yrket. Lärare med kort erfarenhet (mindre än 5 års erfarenhet) och de med 9-11 år i yrket rapporterade mest utsatthet, medan lärare med 6-8 års erfarenhet rapporterade minst utsatthet följt av lärare med mer än 11 års erfarenhet. När det slutligen gäller *fysiskt hotfull mobbning* framkom ungefär samma mönster; för kvinnornas del var den som högst bland dem som hade upp till fem års erfarenhet, medan denna typ av mobbning för männens del var vanligast i gruppen som arbetat 9-11 år. Den "stora" skillnaden var dock för dem som jobbat mer än 11 år, där vi tydligt ser att

både manliga och kvinnliga lärare rapporterade betydligt färre incidenter av fysiskt hotfull mobbing.

Etnicitet

När det gäller etnicitet jämförde vi elever och lärare som är födda i Sverige och har två svenskfödda föräldrar dels med dem som är födda i Sverige men har föräldrar födda utomlands och dels med dem som är födda utomlands och har föräldrar födda utomlands.

Då vi studerar det totala antalet incidenter fanns inga skillnader mellan personer som är födda i Sverige och har svenska föräldrar eller som har utländska föräldrar (själva födda i eller utanför Sverige), var sig det gäller elever eller lärare. Elever och lärare från de olika grupperna rapporterade alltså om lika många incidenter oavsett var man själv eller ens föräldrar var födda. Som framgår av figur 29 finns en stapel som sticker ut; kvinnliga lärare, som är födda i Sverige men har två utrikes födda föräldrar, rapporterade om totalt 8,3 incidenter jämfört med 6,4 i gruppen kvinnliga lärare som helhet. Även om skillnaden inte är statistiskt signifikant är den ändå värd att notera då skillnaden är förhållandevis stor och kan vara av praktisk betydelse för dessa kvinnor.

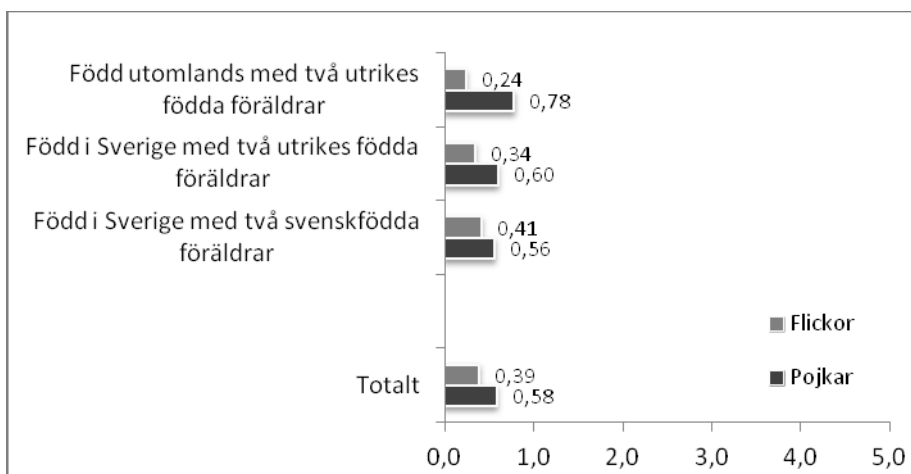

Figur 29. Antal incidenter av multiutsatthet för hot och våld bland lärare och elever med olika etnisk bakgrund. Skillnader mellan kvinnor, män, pojkar och flickor presenteras.

Inga skillnader mellan grupperna var statistiskt signifikanta.

När vi studerar enskilda former av hot och våld framkommer dock att det tycks vara förknippat med en högre risk att vara född utanför Sverige eller ha föräldrar som är födda utanför Sverige när det gäller utsatthet för vissa typer av våld. När det exempelvis gäller vissa aspekter av sexuella trakasserier var risken att utsättas större om man hade föräldrar som var födda utomlands eller om man själv var utrikes född. För *elevernas* del rapporterade man om genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier i något högre grad bland dem med utrikesfödda föräldrar – och särskilt om eleven själv också var utrikes född. Denna tendens var tydligast för pojkar. För lärarnas del var rapporteringen av *sexuellt tvång* störst bland dem som själva är födda utomlands och har utrikesfödda föräldrar – och lägst i gruppen som har utrikesfödda föräldrar men själva är födda i Sverige. Personer födda i Sverige med svenska föräldrar rapporterade alltså mitt emellan.

När det gäller *hotfullt och skrämmande beteende* och *cybervåld* fanns inga skillnader bland vare sig lärare eller elever som var relaterade till etnicitet. När vi däremot kommer till *fysiskt våld* framkom ett intressant mönster bland eleverna. De svenskfödda flickorna med svenska föräldrar rapporterade den högsta utsattheten bland flickorna, medan det för pojkarnas del var de svenskfödda pojkarna med svenskfödda föräldrar som rapporterade minst utsatthet. Som framgår av figur 30 var det pojkar födda utomlands med utrikesfödda föräldrar som rapporterade den högsta utsattheten. För lärarnas del (framgår ej av figuren) var utsattheten för fysiskt våld densamma oavsett etnicitet.

Figur 30. Antal incidenter av fysiskt våld bland elever. Skillnader mellan flickor och pojkar samt mellan olika grupper beroende på etnicitet presenteras.

Skillnaden mellan de olika grupperna baserade på etnicitet var signifikant. Även interaktionseffekten var signifikant, vilket innebär att utsattheten i olika etnicitetsgrupper varierade mellan pojkar och flickor.

För elevernas del fanns inga skillnader beroende på etnicitet när det gäller mobbning (verbal, eller relationell). Bland lärarna däremot fanns vissa skillnader i arbetsplatsmobbning som var relaterade till etnicitet; lärare som var utrikesfödda med två utrikes födda föräldrar rapporterade betydligt mer *personrelaterad mobbning* jämfört med svenskfödda med svenska föräldrar. Detta gällde både män och kvinnor. När det däremot gäller manliga lärare födda i Sverige med utrikes födda föräldrar, så rapporterade de lika många incidenter i genomsnitt som de med svenska föräldrar, medan de kvinnliga lärarna med samma etniska bakgrund rapporterade högre utsatthet. För kvinnornas del var det alltså större risk att utsättas för personrelaterad mobbning om man *inte* var svenskfödd med svenska föräldrar medan det för männens del bara var en riskfaktor om man själv var utrikesfödd. När det gäller de andra aspekterna av mobbning på arbetsplatsen, den arbetsrelaterade och den fysiskt hotfulla, fanns inga skillnader relaterade till etnicitet.

Förklaringsfaktorer på grupp- och organisationsnivå

I det här avsnittet studerar vi skillnader relaterade till grupp, organisations- och grannskapsnivå. För både lärarnas och elevernas del undersöker vi skillnader relaterade till om personen bor i en kommun med ett bra ekonomiskt resultat eller inte (tre kategorier), vilken region och/eller storlek på stad man bor i, antalet elever på skolan och

om det finns särskola på skolan. För elevernas del har vi också studerat om utsattheten skiljer sig mellan mindre och större klasser.

Kommunens ekonomiska status

Från SCB:s register erhöles uppgifter om hur bra ekonomiskt resultat kommunen hade uppnått år 2009. Detta ekonomiska resultat delades in i tre grupper: kommuner med mycket bra ekonomiskt resultat (cirka 10 %), kommuner med mycket dåligt ekonomiskt resultat (cirka 10 %) och kommuner däremellan (majoriteten). För elevernas del framkom inga skillnader i rapporterad utsatthet som hade med kommunens ekonomiska resultat att göra. För de manliga lärarna fanns inte heller några skillnader relaterat till detta. För kvinnorna däremot fanns en skillnad när det gäller oönskad sexuell uppmärksamhet och verbala sexuella trakasserier; kvinnor i de mest "fattiga" och i de mest "rika" kommunerna rapporterade den högsta utsattheten. Vidare rapporterade kvinnor från de fattigaste kommunerna om mer våld mot egendom, där stöld ingick som en aspekt.

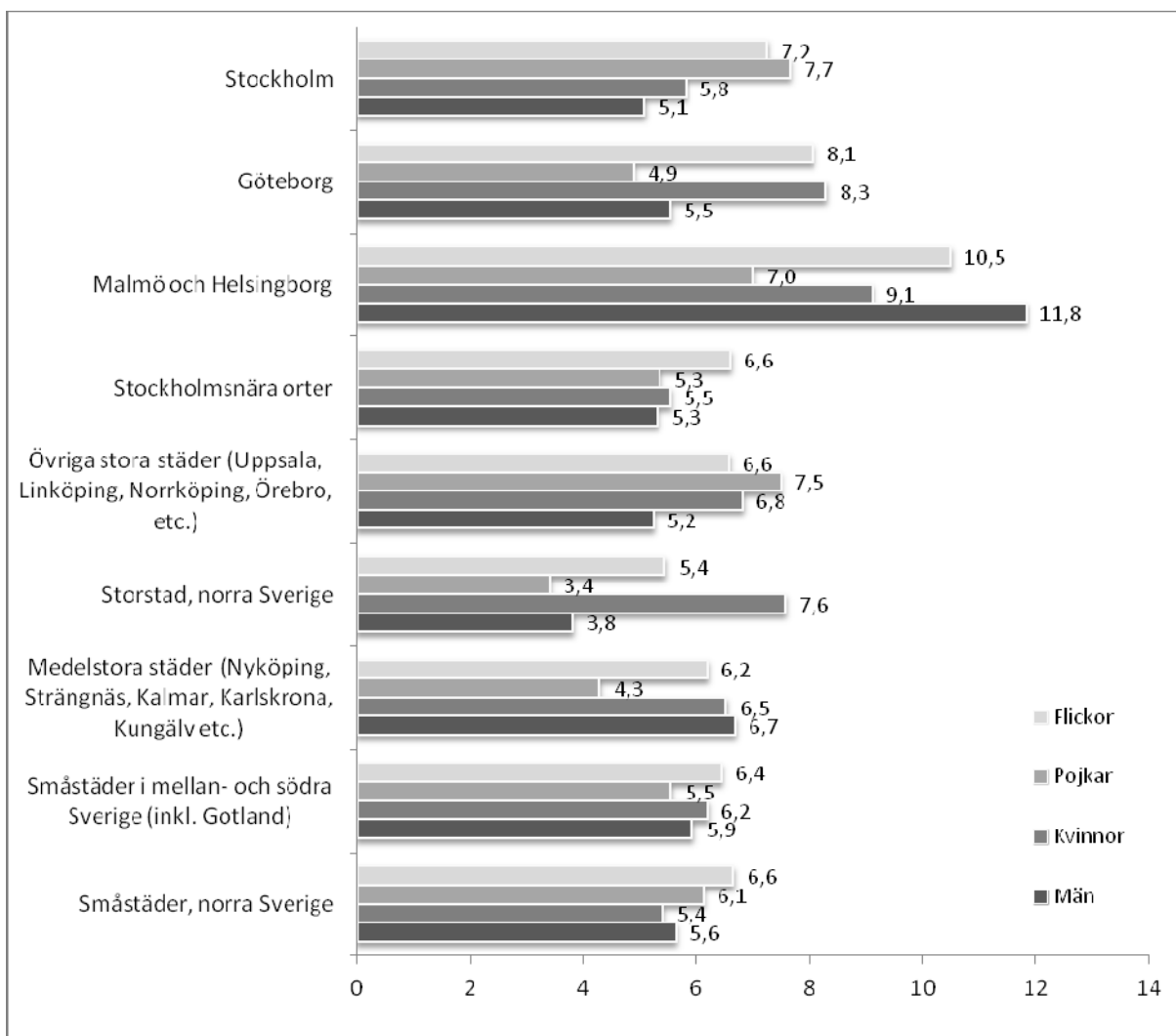
Kommunens rikedom kan alltså ha viss betydelse för utsatthet. Det är viktigt att notera att det är den kommun lärarna och eleverna bor i som redovisats från SCB, snarare än den kommun i vilken man arbetar eller går i skolan. För elevernas del är det sannolikt i en klar majoritet av fallen också den kommun där man går i skolan. För lärarnas del är det däremot inte otänkbart att en ganska hög andel arbetar i en annan kommun än den man bor i.

Kommunstorlek och region

Vi undersökte också om förekomsten av hot och våld varierade mellan olika regioner i landet. Uppdelningen gjordes utifrån kommunstorlek samt till viss del utifrån regioner. Som framgår av figur 31 varierade den totala utsattheten för hot och våld *mycket* beroende på var i landet man bor och i hur stor kommun skolan finns i.

Om vi börjar med storstäderna framkommer ett intressant mönster. I Stockholm exempelvis rapporterade eleverna om mer utsatthet jämfört med lärarna, medan det i Göteborg var flickor och kvinnor som rapporterade om mer utsatthet jämfört med pojkar och män. Totalt sett rapporterade elever i Stockholm om mycket utsatthet (cirka 7,5 incidenter i genomsnitt jämfört med cirka 6 totalt sett). Likaså sticker flickor och kvinnor i Göteborg. Malmö och Helsingborg totalt sett ut väldigt mycket, och det var framförallt flickorna och de manliga lärarna som rapporterade om mycket utsatthet där. Dessa grupper rapporterade mest utsatthet överlag. De absolut minst utsatta utifrån aktuell indelning var pojkar och män som bor i storstäder i norra Sverige. De rapporterade om cirka 3 incidenter totalt sett, vilket kan jämföras med nära 12 incidenter i Malmö och Helsingborg (där de manliga lärarna rapporterade 11,8 incidenter och flickorna 10,5 incidenter). En annan grupp som rapporterade förhållandevis lite utsatthet var pojkar i medelstora städer (4,3 incidenter jämfört med 5,6 för pojkarna totalt).

Då vi analyserar de olika typerna av hot och våld framkommer några intressanta skillnader mellan olika städer och regioner. När det exempelvis gäller hur mycket *pojkar* utsätts för *relationellt våld*, visade analyserna att pojkar totalt sett rapporterade 0,7 incidenter av relationellt våld. I Göteborg rapporterade pojkarna däremot 0,4 incidenter i genomsnitt, i Malmö och Helsingborg 0,5 och i medelstora städer 0,4 incidenter. I andra större städer och i Stockholm rapporterade däremot pojkarna mer än 1 incident i genomsnitt (1,2 respektive 1,1) och i orter nära Stockholm 0,8 incidenter.

Figur 31. Antal incidenter totalt bland flickor, pojkar, kvinnor och män. Skillnader mellan olika orter presenteras (signifikant).

När det gäller *fysiskt våld* bland *flickor* fanns också skillnader relaterade till region/stad. Totalt sett rapporterade flickorna 0,4 incidenter av fysiskt våld. Flickor i Malmö/Helsingborg rapporterade däremot 0,9 incidenter och i Göteborg 0,7. Flickor i storstäder i norra Sverige rapporterade endast 0,1 incidenter. Flickor i Malmö/Helsingborg och i Göteborg var alltså mer utsatta för fysiskt våld jämfört med gruppen flickor som helhet.

Bland lärarna finns också skillnader relaterade till region. Både *mäns* och *kvinnors* utsatthet för *fysiskt hotfull mobbning* var 0,4 incidenter bland kvinnorna och 0,3 incidenter bland männen. För kvinnornas del ökade rapporteringen av dessa incidenter till 0,7 i Göteborg och 0,6 i Malmö/Helsingborg. För män som arbetar i Malmö/Helsingborg ökade rapporteringen till 0,9 incidenter. I övriga städer/regioner rapporterades om ungefär lika stor utsatthet som för genomsnittet.

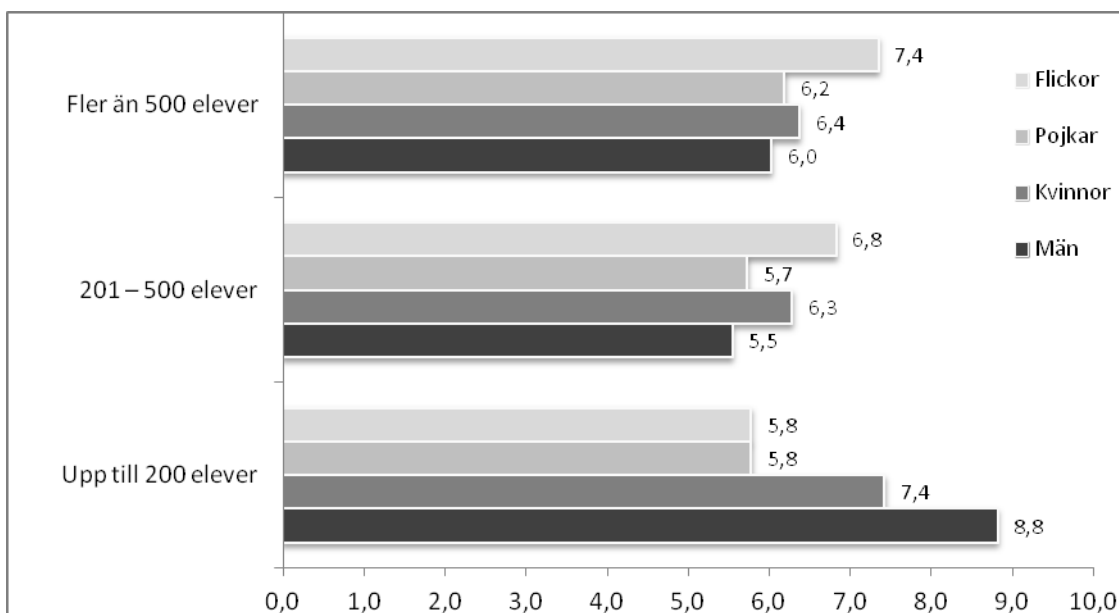
Slutligen fanns också en skillnad bland kvinnliga lärare när det gäller önskad sexuell uppmärksamhet. Totalt sett rapporterades 0,1 incidenter i genomsnitt. Det är

återigen Malmö/Helsingborg som avviker något då kvinnorna där rapporterade 0,3 incidenter. Övriga regioner/städer rapporterade ungefär som genomsnittet.

Storlek på skolan

När det gäller multiutsatthet av hot och våld framkommer att det fanns skillnader bland *lärare* (i termer av antalet elever) som var relaterade till skolans storlek. Som framgår av figur 32 var det framförallt lärare på mindre skolor som rapporterade flera incidenter av hot och våld. Manliga lärare på mindre skolor (upp till 200 elever) rapporterade i genomsnitt nästan 9 incidenter av hot och våld och kvinnliga lärare 7,4 incidenter, vilket kan jämföras med cirka 6 incidenter på de större skolorna. *Eleverna* däremot rapporterade ungefär lika många incidenter oavsett skolans storlek; det fanns till och med en tendens till motsatt mönster jämfört med lärarna, nämligen att elever på små skolor rapporterade färre incidenter. Hur många elever som går på skolan, alltså skolans storlek, är en omstridd förklaringsfaktor i forskningen, där vissa studier har kommit fram till att det har betydelse (Bowes, Arseneault, Maughan, Taylor, Caspi & Moffitt, 2009) och andra till att det inte har det (Khoury-Kassabri, Benbenishty, Astor & Zeira, 2004). Slutsatsen från vår studie är att skolans storlek kan ha betydelse, men på olika sätt för elever och lärare.

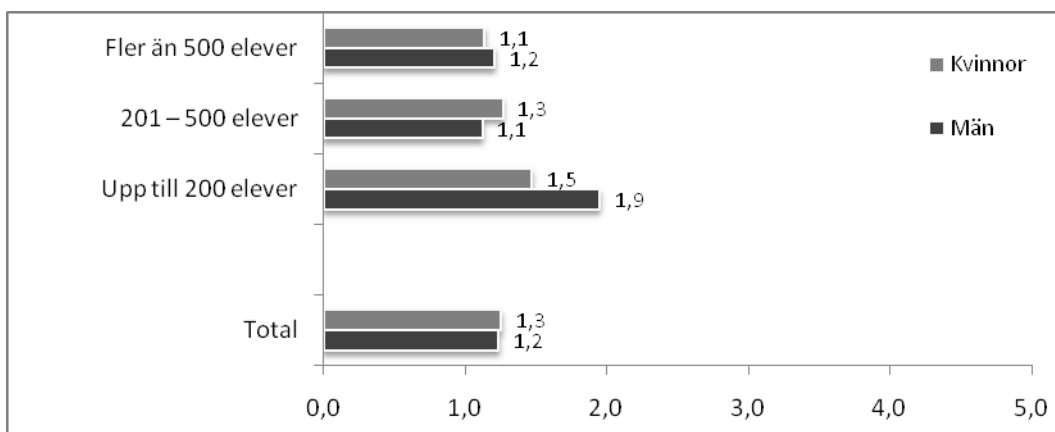
I vår studie fann vi också att skolans storlek kan ha viss betydelse när det gäller utsatthet för vissa specifika typer av våld. *Sexuella trakasserier/sexuellt våld* är ett återkommande tema. När det gäller storlek på skolan visade resultaten att lärare på mindre skolor (framförallt män) rapporterade att de var utsatta för mer *sexuellt tvång* än lärare som arbetade på större skolor. När det gäller de andra formerna av sexuella trakasserier fanns ingen skillnad relaterad till skolans storlek bland lärare. Däremot fann vi en skillnad bland eleverna, för flickornas del. Flickor på större skolor rapporterade betydligt fler (0,53) incidenter av genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier jämfört med flickor på mindre och medelstora skolor (cirka 0,30 incidenter).

Figur 32. Antal incidenter av multiutsatthet bland lärare och elever. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män samt mellan olika grupper beroende på skolans storlek.

Skillnaden mellan grupperna baserade på skolans storlek var signifikant för lärarna, men inte för eleverna.

När det gäller *fysiskt våld* fanns en ganska stor skillnad mellan framförallt manliga lärare på större och mindre skolor; manliga lärare på mindre skolor (upp till 200 elever) rapporterade 0,88 incidenter av fysiskt våld (av 4 möjliga) medan deras kollegor på skolor med fler än 500 elever rapporterade 0,18 incidenter. För kvinnornas del var rapporteringen av fysiskt våld tämligen lika oberoende av hur stor skola man jobbade på (0,22–0,28). Mönstret var ungefär detsamma när det gäller antal incidenter av *hotfullt och skrämmande beteende*. Som framgår av figur 33, rapporterade lärare i mindre skolor om fler incidenter av sådant beteende jämfört med lärare på större skolor. Skillnaden var dock inte särskilt stor i praktiken; lärare på stora skolor rapporterade i genomsnitt 1,1 incidenter och i små skolor rapporterade kvinnorna 1,5 och männen 1,9. Det var alltså framförallt de manliga lärarna i små skolor som var utsatta. Medan män på små skolor rapporterade fler incidenter av både fysiskt våld och hotfullt och skrämmande beteende, fann vi inga skillnader bland elever relaterade till skolans storlek.

Figur 33. Antal incidenter av hotfullt och skrämmande beteende bland lärare. Skillnader mellan kvinnor och män och mellan olika grupper beroende på skolans storlek presenteras.

Skillnaden mellan olika stora skolor är signifikant för lärarna, men inte eleverna. Även interaktionseffekten var signifikant, vilket innebär att utsattheten i olika stora skolor varierade mellan män och kvinnor.

I skalan som mäter arbetsplatsmobbing för lärare fanns frågor med som mäter *fysiskt hotfulla situationer* och även här framkom samma mönster som ovan. Lärare på mindre skolor rapporterade fler incidenter i genomsnitt när det gäller denna form av mobbing. När det däremot gäller person- och arbetsrelaterad mobbing framkom inte om några skillnader relaterade till skolans storlek. Både manliga och kvinnliga lärare rapporterade alltså om lika mycket utsatthet för dessa former av mobbing oberoende av skolans storlek.

När det gäller *cybervåld* fanns inga skillnader relaterade till skolans storlek vare sig för lärare eller för elever.

Vilka årskurser som finns på skolan

Hur heterogen skolan är avseende vilka klasser som finns på skolan kan tänkas spela roll för hur mycket hot och våld som försiggår på skolan. Om vi jämför elever som går på skolor med bara högstadium (och eventuellt årskurs 4–6) med elever som går på skolor där förskola, årskurs 1–3 eller särskola finns, visade resultaten att det inte fanns några skillnader i utsatthet relaterat till detta. Inte heller för lärarna spelade detta någon roll. För elevernas del tycks inte utsattheten skilja sig överhuvudtaget beroende på om det finns

förskola, årskurs 1–3 eller särskola på skolan. För lärarna däremot fanns ett antal skillnader relaterade till vilka årskurser som fanns på skolan. En del av dessa skillnader är lite svåra att förklara, men resultaten presenteras ändå.

Om vi analyserar resultaten för män och kvinnor separat, framkommer exempelvis att de manliga lärarna totalt sett var mer utsatta för hot och våld överlag om årskurs 1–3 fanns på skolan. Likaså var det vanligare med verbalt våld, hotfullt och skrämmande beteende och arbetsrelaterad mobbning om årskurs 1–3 fanns på skolan. Arbetsrelaterad mobbning var också vanligare bland lärare som uppgav att det fanns förskola på skolan. För kvinnornas del fanns en ökad risk för multiutsatthet endast om det fanns en särskola på skolan. När det gäller de specifika formerna av hot och våld rapporterade kvinnor på skolor där det också fanns en förskola och/eller årskurs 1–3 om *mindre* utsatthet för sexuellt tvång och oönskad sexuell uppmärksamhet. Kvinnorna rapporterade också om färre fall av personrelaterad mobbning om det fanns förskola på skolan. Om det däremot fanns klasser i årskurs 4–6 på skolan rapporterade kvinnorna om fler incidenter av fysiskt våld och internettrakasserier.

Storlek på klassen

När vi jämför utsattheten bland elever i klasser med mindre än 20 elever med elever i klasser med mer än 20 elever, fann vi inga skillnader i antalet incidenter totalt sett – och inte heller när det gäller mängden utsatthet för olika specifika typer av hot och våld (sexuella trakasserier, fysiskt våld, mobbing etc.). Det var med andra ord lika vanligt – eller ovanligt – med de olika typerna av våld i såväl små som stora klasser. Klassens storlek har i tidigare forskning tydligare kunnat visats ha betydelse – kanske till och med större betydelse än skolans totala storlek, även om vi inte fann stöd för detta. Förmodligen hänger det ihop med att det är svårare för lärarna att ha uppsikt och att hinna med att skapa en personlig relation till samtliga elever i klassrummet (Khoury-Kassabri et al., 2004). Att vi i denna undersökning inte fann skillnader baserat på klassens storlek kan bero på att sådana skillnader antingen inte finns i svenska högstadieskolor, eller att gränserna mellan klasstorlekarna var olyckligt valda, och att det inte fanns ett tillräckligt stort antal elever i vår undersökning som gick i riktigt små/stora klasser för att dessa jämförelser skulle kunna göras.

5. Konsekvenser

Forskningen om våldets konsekvenser lider av samma typ av problem som vi redan sett när det gäller dess möjliga prediktorer. Det finns få prospektiva och longitudinella studier. Däremot finns det, för just forskningen om mobbning, ett antal longitudinella studier – tillräckligt många för att det med säkerhet ska gå att säga att utsatthet för mobbning leder till negativa konsekvenser (Bond, Carlin, Thomas, Rubin & Patton, 2001; Dill, Vernberg, Fonagy, Twemlow & Gamm, 2004; Kochenderfer-Ladd & Wardrop, 2001). Vissa negativa konsekvenser kan finnas kvar ända in i vuxen ålder (Olweus, 1993; Tritt & Duncan, 1997). När det gäller genus verkar det generellt sett som att konsekvenserna för hälsan är starkare för flickor än för pojkar (Rigby, 1999; Bond, Carlin, Thomas, Rubin & Patton, 2001) och att de drabbas oftare av emotionella svårigheter, medan pojkar tenderar att drabbas av beteendemässiga svårigheter (Rose & Rudolph, 2006). Även om vår studie är av tvärsnittskaraktär baseras den på nationellt representativa urval bland lärare och elever. Den kan därmed ge en fingervisning om hur olika typer av hot och våld förhåller sig till tänkbara konsekvenser som hälsa, frånvaro och attityder till skolan.

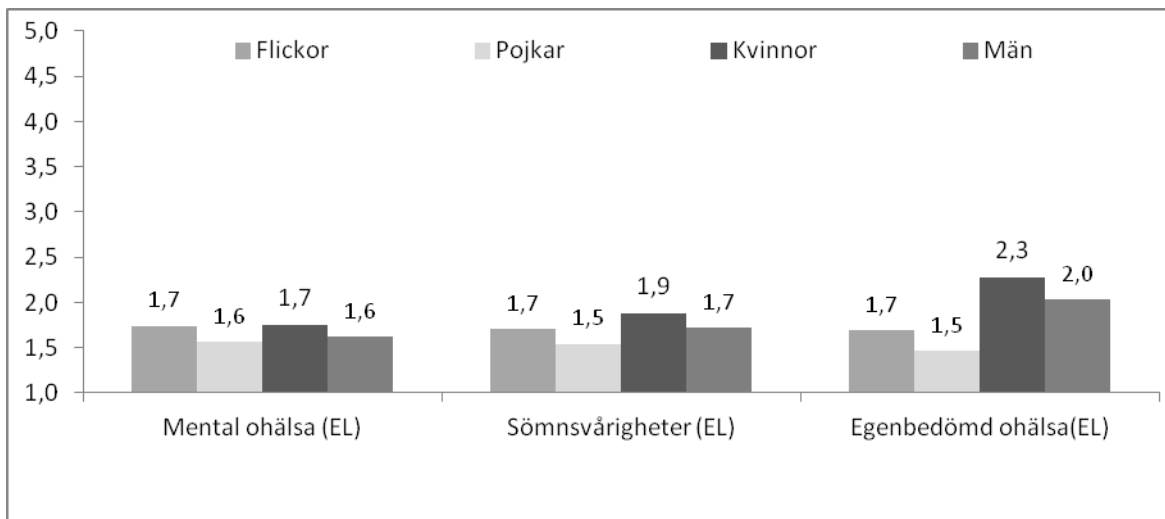
Kapitlet inleds med en presentation av de potentiella konsekvenser som vi undersökt. Det rör sig om olika mått på hälsa, frånvaro och attityder till skolan. Därefter redovisar vi hur elever och lärare själva bedömt hur utsattheten för hot och våld påverkat deras välbefinnande. I avsnittet därefter presenteras hur hälsa, frånvaro och attityder skiljer sig mellan grupper som är olika mycket utsatta för våld. Efter dessa övergripande analyser går vi igenom olika typer av hot och våld för att få en fingervisning om vilka typer av hot och våld som är förknippade med mer negativa konsekvenser jämfört med andra. Slutligen redovisas vilken betydelse andra faktorer (exempelvis hur länge man varit utsatt för våld) kan ha för hur allvarliga konsekvenserna kan bli. Vi behåller även i detta kapitel den röda tråden att jämföra lärare och elever, män och kvinnor samt pojkar och flickor.

Hälsa, frånvaro och attityder

Som en inledning till att studera skillnaderna mellan utsatta och icke utsatta presenterar vi de olika mått vi använt i studien. I samband med detta redovisar vi även medelvärden för dessa mått på hälsa, frånvaro och attityder för lärare och elever.

Hälsa

Många studier som studerat effekter av hot och våld mäter konsekvenserna av utsatthet med olika mått på hälsa. I vår studie har några olika hälsomått använts. En mycket väletablerad skala mäter individens välbefinnande (GHQ-12; Goldberg, 1978). Vi har också använt en enskild fråga för att mäta den egenbedömda hälsan. Till eleverna ställdes frågan "Sammanfattningsvis undrar vi även hur du generellt sett upplever att du mår. Hur är din hälsa?". Till lärarna användes frågan "Hur bedömer du ditt hälsotillstånd jämfört med andra personer i samma ålder?". Denna enda fråga har visat sig säga en hel del om människors hälsa (Manderbacka, 1998). Sömn är annan viktig aspekt av hälsa, och problem med sömn finns ofta med som en konsekvens av svår stress eller som en del av psykisk ohälsa. Frågor om sömn ingick därför till både elever och lärare.

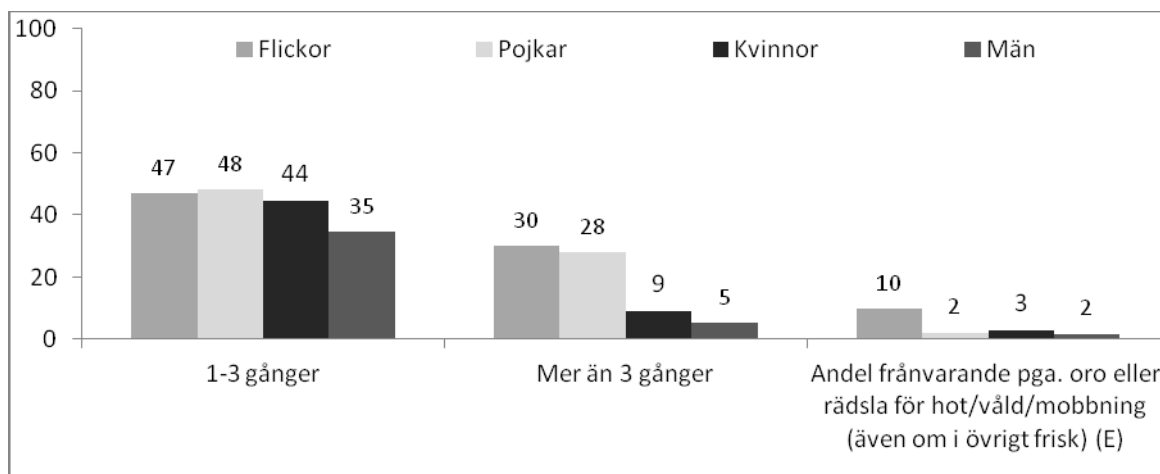
Figur 34. Medelvärde för olika aspekter av ohälsa: 1) Mental ohälsa, 2) Sömnsvårigheter och 3) Egenbedömd ohälsa. Skillnader mellan pojkar och flickor, män och kvinnor.

(L) anger signifikant könsskillnad bland Lärare; (E) anger signifikant könsskillnad bland Elever.

Generellt visar våra resultat att flickor bedömde sin hälsa som något sämre än pojkar i samtliga mått vi använde för att mäta hälsa. När det gäller lärarnas hälsa framträder samma mönster; kvinnor rapporterade en något högre grad av mental ohälsa, en något sämre sömnkvalitet och upplevde sin hälsa jämfört med jämnåriga som något sämre jämfört med sina manliga kollegor. Det bör dock betonas att skillnaderna mellan lärare och elever respektive mellan könen var små och att samtliga grupper i genomsnitt rapporterade en relativt god hälsa (se figur 34).

Frånvaro

I enkäterna ingick frågor om hur många dagar elever och lärare varit frånvarande under det senaste året på grund av sjukdom och hur många dagar man eventuellt varit borta för att man oroade sig för hot och våld. Som framgår av figur 35 hade kvinnliga lärare en något högre sjukfrånvaro jämfört med sina manliga kollegor. Det fanns ingen statistisk skillnad mellan pojkars och flickors sjukfrånvaro. Som framgår av figuren hade elever däremot en högre frånvaro jämfört med lärare. Om vi analyserar det genomsnittliga antalet sjukfrånvarodagar hade eleverna i genomsnitt varit hemma 2,9 dagar och lärarna 1,1 dagar under höstterminen 2010. Det fanns dock inga könsskillnader i detta sammantagna mått för vare sig lärare eller elever.

Figur 35. Andelen sjukfrånvarande 1-3 gånger, mer än 3 gånger samt andel som varit frånvarande på grund av oro eller rädsla för hot/våld eller mobbning under höstterminen 2010. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män.

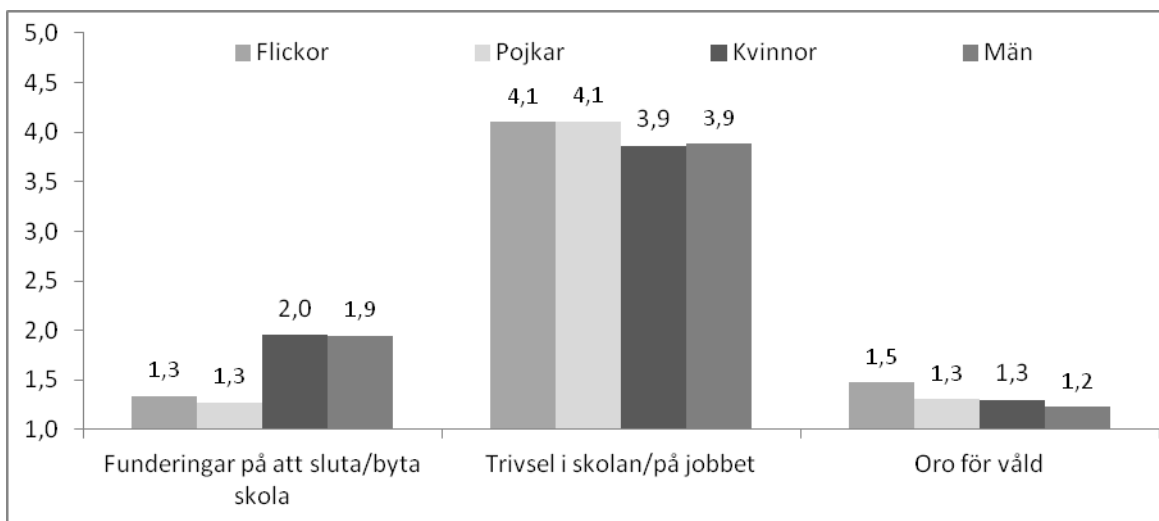
(E) anger signifikant könsskillnad bland Elever.

När det gäller frågan om man varit hemma från skolan på grund av oro för hot och våld eller mobbning var skillnaden mycket stor mellan flickor och pojkar. Som framgår av figuren hade en tiondel av flickorna varit hemma en dag eller mer på grund av sådan oro under höstterminen 2010 medan motsvarande andel för pojkarna var 2,1 %. Motsvarande siffror bland lärarna var 2,8 % för kvinnorna och 1,7 % för männen, alltså betydligt lägre totalt sett men ändå en signifikant könsskillnad. Totalt sett hade flickorna varit hemma fler dagar i genomsnitt (0,6 dagar) på grund av oro för våld jämfört med pojkarna (0,1 dagar) under den termin då datainsamlingen genomfördes. Bland hela gruppen lärare hade både män och kvinnor endast stannat hemma 0,04 dagar i genomsnitt på grund av oro under hösten 2010.

Om vi lägger fokus på den lilla grupp som överhuvudtaget varit hemma på grund av oro för hot och våld eller mobbning hade dessa elever i genomsnitt varit hemma 6,1 dagar under höstterminen 2010. Medelvärdet bland de lärare som varit hemma av orosskäl uppgick till 1,7 dagar i genomsnitt. För lärarnas del redovisade männen en dag mer frånvaro på grund av oro jämfört kvinnorna, medan det för eleverna var flickorna som rapporterade fler frånvarodagar på grund av oro (1,5 dag mer än pojkarna). Dessa könsskillnader var dock inte signifikanta, vilket kan bero på det lilla antalet som överhuvudtaget stannat hemma på grund av dessa orsaker.

Attityder

Vi har även undersökt vilka attityder elever och lärare hade till skolan, vilket också kan tänkas vara relaterat till sådant som individens utsatthet för hot och våld. När det gäller elevers och lärares *funderingar på att säga upp sig/byta skola* fanns inga könsskillnader bland vare sig elever eller lärare. Som framgår av figur 36 hade lärarna generellt starkare funderingar på att sluta sitt arbete jämfört med medelvärdet för eleverna när det gäller funderingar på att byta skola. Eftersom frågorna inte är exakt desamma för lärare och elever har denna skillnad inte testats statistiskt. Det är heller inte så konstigt att funderingarna hos lärare är starkare, då det fortfarande är betydligt vanligare och enklare att byta jobb än att byta skola.

Figur 36. Medelvärde för de olika attityderna: 1) Funderingar på att sluta eller byta skola, 2) Låg trivsel och 3) Oro för våld. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män.

När det gäller *trivsel i skolan/på jobbet* och *oro för våld* hade lärare och elever liknande medelvärden. Även i dessa frågor var resultaten likvärdiga mellan könen. Pojkar och flickor såväl som män och kvinnor trivdes lika bra på skolan, och de kände generellt sett en relativt låg grad av oro för våld.

De utsattas egen bedömning av konsekvenserna

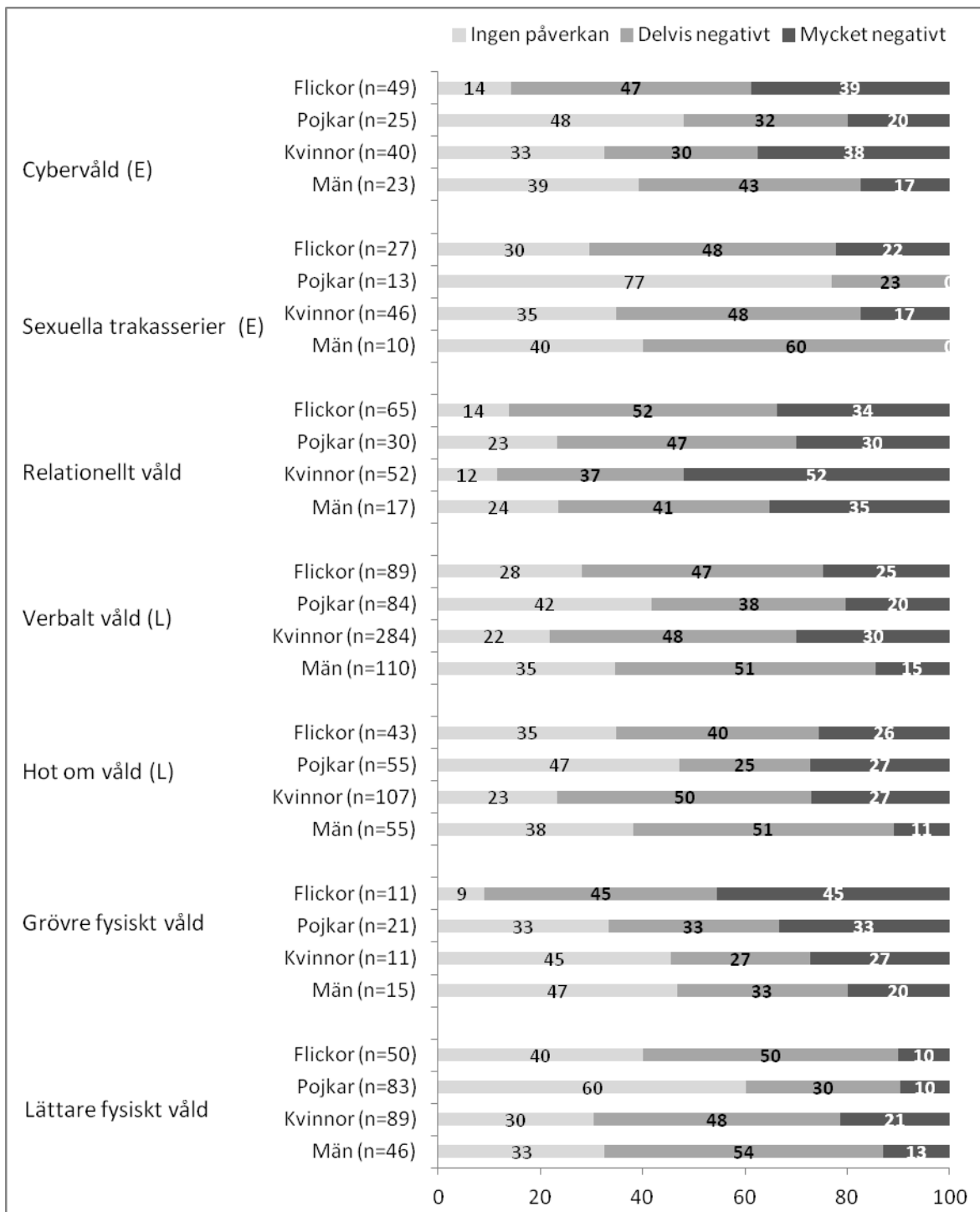
I undersökningen fick både utsatta elever och lärare själva bedöma hur pass negativa konsekvenser de olika typerna av hot och våld haft på deras hälsa och välbefinnande. Det fanns ett visst bortfall i frågan, men de lärare och elever som svarat och som var utsatta för de olika typerna av hot och våld hade ganska olika upplevelse av hur negativa händelserna var. Svaren speglar förstås vilka specifika händelser som var och en har råkat ut för, men totalt sett kan frågorna ändå ge en uppfattning om vilken typ av hot och våld utsatta själva anser har de mest negativa konsekvenserna.

Initialt jämfördes medelvärden för hur elever och lärare tyckt att de påverkats av de olika typerna av våld. Generellt tycks det som att *uteslutning* (dvs. relationellt våld) är det som de utsatta själva upplever har de mest negativa konsekvenserna. Här indikerar medelvärdet för både flickor, pojkar, kvinnor och män att genomsnittet tyckte att utsattheten hade en klar negativ inverkan. Bland både eleverna och lärarna fanns några könsskillnader som vi vill nämna. För elevernas del fanns en ganska stor skillnad i upplevelsen av negativa konsekvenser när det gäller trakasserier eller förlöjliganden på internet eller mobilen liksom när det gäller sexuella trakasserier. Flickor som utsatts för detta upplevde att det påverkat dem betydligt mer negativt jämfört med de pojkar som utsatts. För lärarnas del fanns det könsskillnader avseende hot om våld och verbalt våld. Även här var det kvinnorna som totalt sett rapporterade om den mest negativa påverkan.

Det finns ett resultat som sticker ut och är värt att kommentera. Lärare som var utsatta för grovt våld tycktes inte uppleva att detta hade en särskilt negativ påverkan. Även om detta resultat kan förefalla märkligt kan en förklaring vara att det finns mätproblem i och med det låga antalet utsatta, men de fåtal utsatta har ändå svarat som redovisats. Förklaringen kan också vara att det faktiskt inte är förknippat med lika

negativa konsekvenser att råka ut för grovt våld, vilket i sin tur kan förstås utifrån att utsatta för denna form av våld förmodligen får ett större stöd från andra än för andra former av våld. Det är mer självklart att få vård och stöd om man råkat ut för grovt våld än om man råkat ut för trakasserier eller mobbning. Vidare är förövaren i allra högsta grad synlig, när det gäller grovt våld och i de flesta fall sannolikt även känd för läraren. Detta innebär att det kan upplevas lättare att skydda sig mot den här typen av våld, vilket i sin tur kan göra att konsekvenserna inte upplevs lika negativa. Våld som inte syns på samma sätt och mest gör ont på insidan kan alltså vara svårare att få stöd för – och därmed medföra mer upplevda negativa konsekvenser.

Andelen som inte tycker sig ha påverkats av olika typer av hot och våld kontrasteras i figur 37 mot andelarna som tycker sig ha påverkats lite negativt respektive mycket negativt. Generellt var mönstret för flera typer av hot och våld att andelen män och pojkar, som inte tyckte att de påverkats alls av våldet, var högre än för kvinnor och flickor. Inte i något fall fanns det en högre andel flickor eller kvinnor som upplevde sig opåverkade. Bland *lärarna* var det dock en näst intill lika stor andel kvinnor som män som menade, att de inte påverkats av lättare och grövre fysiskt våld, sexuella trakasserier och cybervåld. När det gäller framförallt cybervåld och sexuella trakasserier var det dock en högre andel kvinnor som upplevde att de påverkats mycket negativt jämfört med männen. Bland *eleverna* var mönstret ungefär detsamma – i samma typer av våld som ovan (lättare och grövre fysiskt våld, sexuella trakasserier och cybervåld) var andelen pojkar som inte tyckte att de påverkats av våldet större än bland flickorna, medan en högre andel bland flickorna ansåg att de påverkats mycket negativt.

Figur 37. Andel som inte tycker att våldet haft någon påverkan (ljusa staplar till vänster), delvis negativ påverkan (grå staplar) och mycket negativ påverkan (svarta staplar). Skillnader mellan pojkar och flickor, män och kvinnor för olika former av våld.

(E) anger signifikant könsskillnad bland elever; (L) anger signifikant könsskillnad bland lärare.

Effekter av total utsatthet

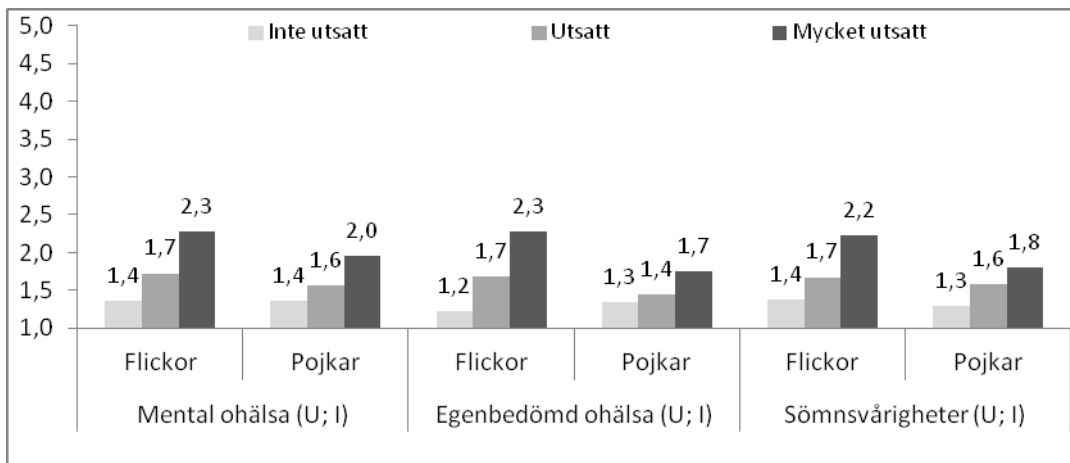
I detta avsnitt beskrivs hälsan, frånvaron och de olika attityderna för tre olika grupper av utsatta lärare och elever. De tre grupperna är kategoriserade utifrån om elever och lärare inte rapporterat om någon utsatthet alls, liten utsatthet (1-14 incidenter) eller mycket utsatthet (15 eller fler incidenter). Uppdelningen i inte alls utsatt, litet utsatt och mycket utsatt har gjorts utifrån att en grupp inte skulle vara utsatt alls, och denna grupp blev också tillräckligt stor för att möjliggöra analyser. Vi ville också att en grupp skulle utgöras av de i datamaterialet mest utsatta men ändå utgöra en tillräckligt stor grupp för att möjliggöra analyser. Därför valdes cirka 10 % av de mest utsatta lärarna och 10 % av de mest utsatta eleverna ut att tillhöra gruppen "mycket utsatt". Resterande bildade gruppen litet utsatta.

I kapitlets inledande del, där våra utfallsmått beskrevs, tog vi upp de könsskillnader som fanns när det gäller ohälsa, frånvaro och attityder. Med anledning av detta tar vi i det här avsnittet inte specifikt upp könsskillnader i dessa utfall. Fokus ligger istället på om det finns några skillnader i sådana konsekvenser mellan utsatta och icke utsatta.

Dessutom studerar vi interaktionseffekter mellan utsatthet och kön för att kunna avgöra om pojkar/män och flickor/kvinnor "reagerar" likartat, när de utsätts för våld eller om endera könet avviker. Nedan kommer först ett avsnitt om eleverna och därefter ett avsnitt om lärarna.

Elever

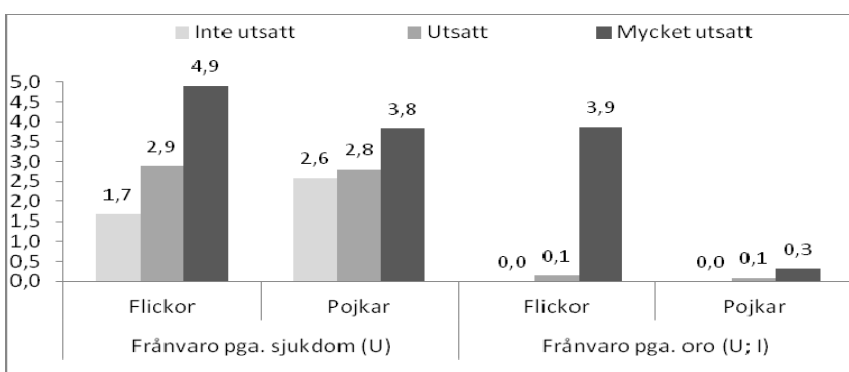
Figur 38 presenterar hälsoutfallen för pojkar och flickor som varit olika mycket utsatta för hot och våld. Generellt visar analyserna att mer utsatthet hänger ihop med mer ohälsa. Detta gäller samtliga mått på ohälsa. Den *mentala ohälsan*, den *egenbedömda ohälsan* och *sömnsvårigheterna* var högre ju mer utsatta eleverna var. Resultaten tyder också på att flickor och pojkar reagerar olika på utsatthet för hot och våld, då flickor och pojkar som *inte* är utsatta rapporterade ungefär samma grad av mental ohälsa, sömnsvårigheter eller egenbedömd ohälsa medan flickor som var mycket utsatta hade en betydligt sämre hälsa jämfört med pojkar som var lika mycket utsatta. Som framgår av figuren var exempelvis medelvärdet för ej utsatta pojkars och flickors självbedömda hälsa 1,3 respektive 1,2. För de mest utsatta pojkarna och flickorna var medelvärdet dock 1,7 respektive 2,3 vilket är en ganska stor skillnad. Mönstret var detsamma för samtliga mått på ohälsa som ingår i denna studie, dvs. mycket utsatta flickor uppvisade mer symptom på ohälsa än mycket utsatta pojkar.

Figur 38. Medelvärden för mental ohälsa, egenbedömd ohälsa och sömnsvårigheter för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan pojkar och flickor redovisas.

(U) indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa; (I) indikerar att det finns en interaktionseffekt, dvs. att pojkar och flickor tycks påverkas olika av utsattheten.

När det gäller elevers frånvaro framkom också intressanta skillnader både mellan de som inte var utsatta och de som var utsatta samt mellan utsatta pojkar och utsatta flickor. Som framgår av figur 39 var ej utsatta pojkar frånvarande på grund av sjukdom i genomsnitt 2,6 dagar under det senaste året, medan motsvarande genomsnitt för flickor var 1,7 dagar. Icke utsatta pojkar var alltså frånvarande mer än icke utsatta flickor. I gruppen som var litet utsatt var pojkar och flickor frånvarande lika många dagar i genomsnitt, men i gruppen som varit mycket utsatt var flickors frånvaro (närmare 5 dagar i genomsnitt) markant högre än för mycket utsatta pojkar (3,8 dagar). De mycket utsatta flickorna uppgav också att de varit borta i genomsnitt 3,9 dagar på grund av oro för att bli utsatta för ytterligare hot och våld eller mobbning. Motsvarande siffra för mycket utsatta pojkar var 0,3 dagar. Interaktionseffekten för frånvaro på grund av sjukdom var *inte* signifikant, däremot för frånvaron på grund av oro.

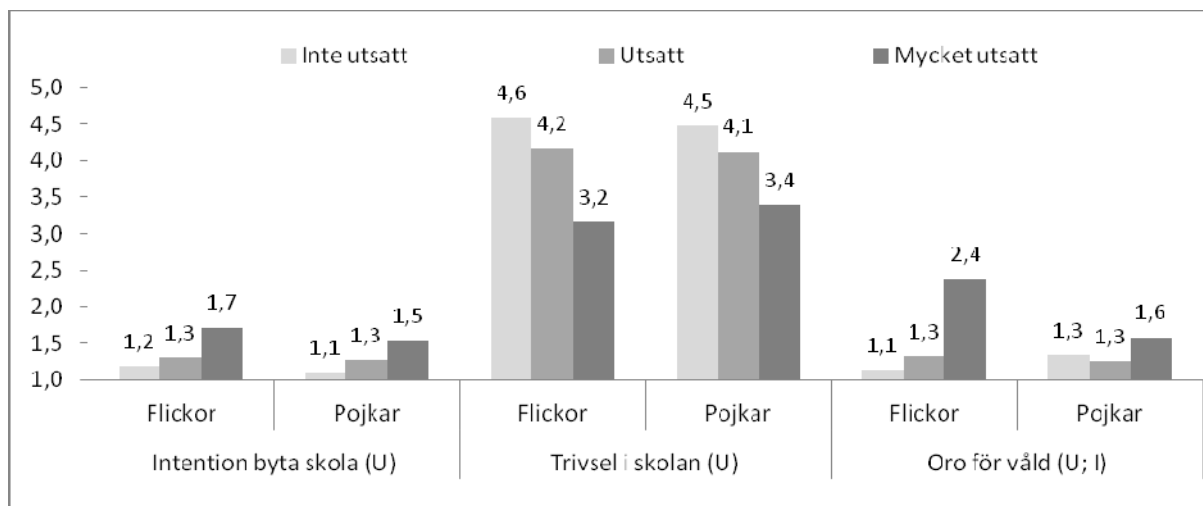

Figur 39. Medelvärden för antal dagars frånvaro på grund av 1) sjukdom och 2) oro för våld/mobbning för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan pojkar och flickor redovisas.

(U) indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa; (I) indikerar att det finns en interaktionseffekt, dvs. att pojkar och flickor tycks påverkas olika av utsattheten.

Figur 40 redovisar resultaten av våra analyser när det gäller utsatta och icke utsatta elevers attityder till skolan. De elever som inte var utsatta för någon form av hot och våld var de som trivdes bäst på sin skola, inte ville byta skola i särskilt stor utsträckning och kände minst oro för hot och våld. På motsvarande sätt var det de flickor och pojkar som rapporterat mest utsatthet för hot och våld som trivdes sämst, i högre grad ville byta skola och kände mest oro för ytterligare våld.

Resultaten visar att icke utsatta pojkar och flickor trivdes ungefär lika bra på sin skola, i ungefär lika hög utsträckning ville byta skola och kände ungefär samma oro för hot och våld. När det däremot gäller de som var mycket utsatta fanns delvis samma mönster i dessa frågor som i ohälsa- och frånvarofrågorna, nämligen att mycket utsatta flickor sticker ut något mer än mycket utsatta pojkar när det gäller *oro för våld*. Resultaten skulle kunna tyda på att flickor reagerar något starkare på hot och våld jämfört med pojkar, eftersom analyserna visar att flickor som rapporterat om mycket utsatthet var betydligt mer oroliga för ytterligare våld jämfört med mycket utsatta pojkar. Att flickor tycks reagera mer negativt än pojkar på utsatthet för olika typer av våld är något som visats i en mängd internationella studier (se t ex Bond et al., 2001; Craig, 1998; Klomek, Marocco, Kleinman, Schonfeld & Gould, 2007).

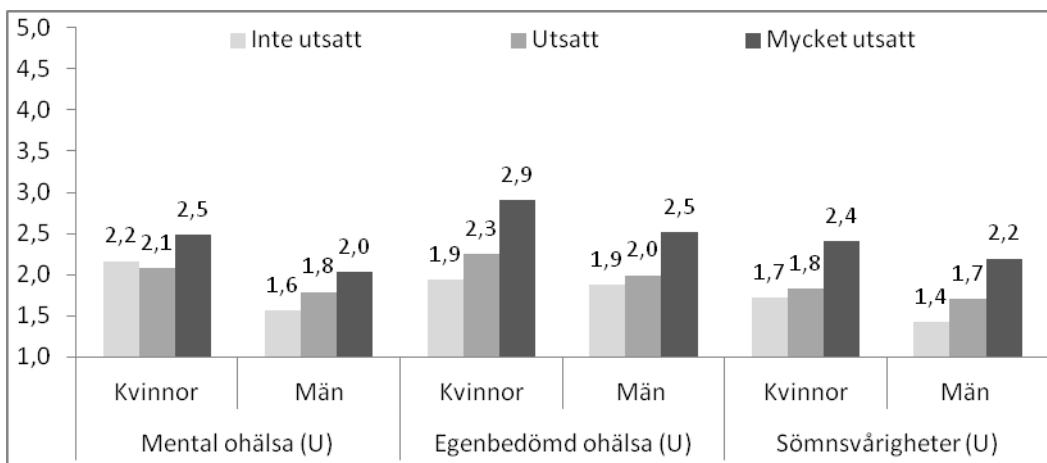

Figur 40. Medelvärden för intentionen att byta skola, trivsel i skolan och oro för våld för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan pojkar och flickor redovisas.

(U) indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta; (I) indikerar att det finns en interaktionseffekt, dvs. att pojkar och flickor tycks påverkas olika av utsattheten.

Lärare

När det gäller lärarnas hälsa i de olika utsatthetskategorierna är resultaten likartade jämfört med eleverna. Lärarna i kategorin som var mycket utsatt för våld hade liksom eleverna en betydligt sämre hälsa jämfört med de lärare som var litet utsatta eller inte utsatta alls. I figur 41 framgår medelvärden för samtliga hälsomått i de olika kategorierna av utsatta. Män och kvinnor presenteras separat.

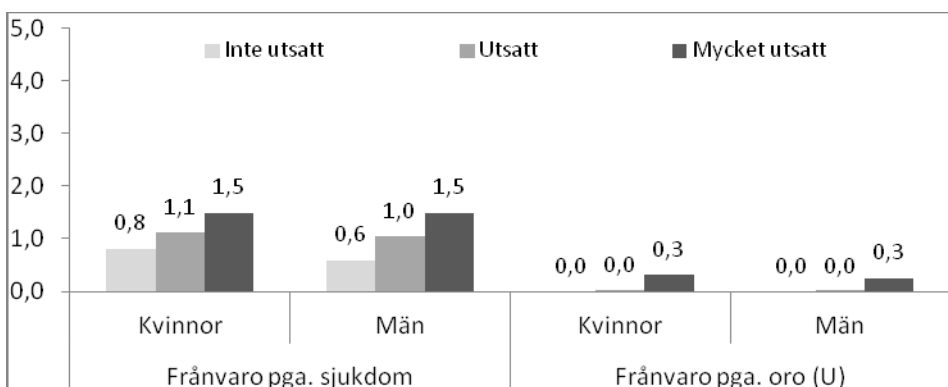

Figur 41. Medelvärden för mental ohälsa, självbedömd ohälsa och sömnsvårigheter för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan män och kvinnor redovisas.

(U) indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa.

Lärarna skiljer sig från eleverna på så sätt att utsatta män och kvinnor tycks reagera mer lika och inte, som i fallet med eleverna, att utsatta flickor har en betydligt sämre hälsa jämfört med pojkar. Det fanns alltså inga signifikanta interaktionseffekter mellan utsatthet och kön, dvs. mönstret mellan män och kvinnor i de olika utsatthetskategorierna var tämligen lika.

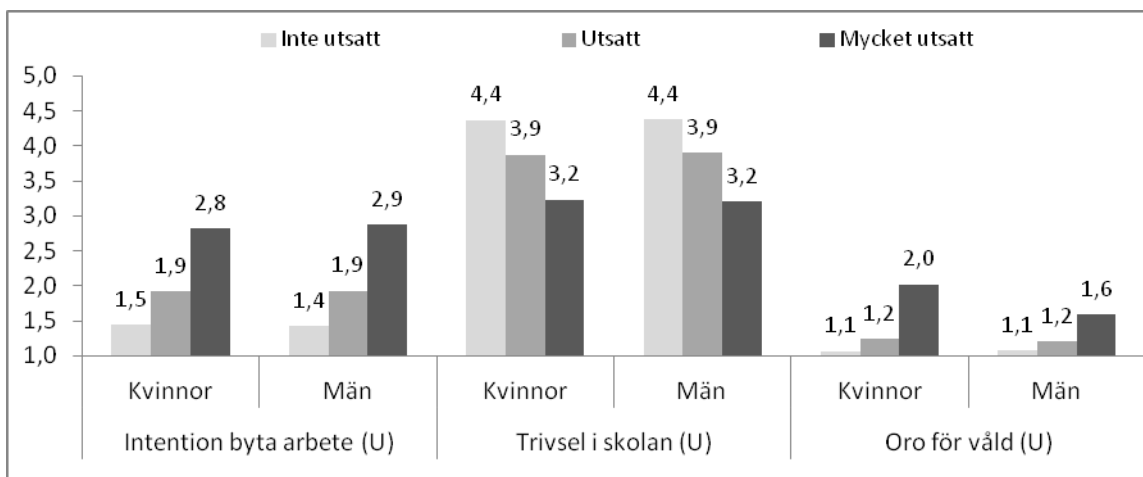
När det gäller lärarnas frånvaro framkommer ett annat mönster jämfört med eleverna. För det första hade lärarna varit betydligt mindre frånvarande på grund av både sjukdom och oro för hot och våld jämfört med eleverna. Vidare fanns ingen effekt av utsatthet på frånvaro som hade med sjukdom att göra utan enbart på den frånvaro som hade med oro för våld att göra. Som framgår av figur 42 fanns heller ingen interaktionseffekt bland lärarna; antalet frånvarodagar på grund av både sjukdom respektive oro för hot och våld eller mobbning var i genomsnitt ungefär desamma för både män och kvinnor oberoende av utsatthet. Medan det för de mycket utsatta flickornas del fanns en betydligt högre frånvaro på grund av oro för utsatthet, fanns inte denna effekt bland de kvinnliga lärarna.

Figur 42. Medelvärden för antal dagars frånvaro på grund av 1) sjukdom och 2) oro för våld/mobbning för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan män och kvinnor redovisas.

(U) indikerar att det finns en skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller frånvaro på grund av oro för våld.

Figur 43 presenterar resultat för attityder mellan de som inte var utsatta för hot och våld, de som var litet utsatta och de som var mycket utsatta. När det gäller *arbetstrivsel* och *viljan att säga upp sig från skolan* var mönstret att mer utsatta lärare trivdes sämre och i högre grad ville sluta på skolan. Även om mönstret var relativt likvärdigt för båda könen, var tendensen något mer uttalad bland männen. Mönstret var ungefär detsamma när det gäller *oro för våld*.

Figur 43. Medelvärden för intentionen att byta skola, trivsel i skolan och oro för våld för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan män och kvinnor redovisas.

(U) indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på attityder.

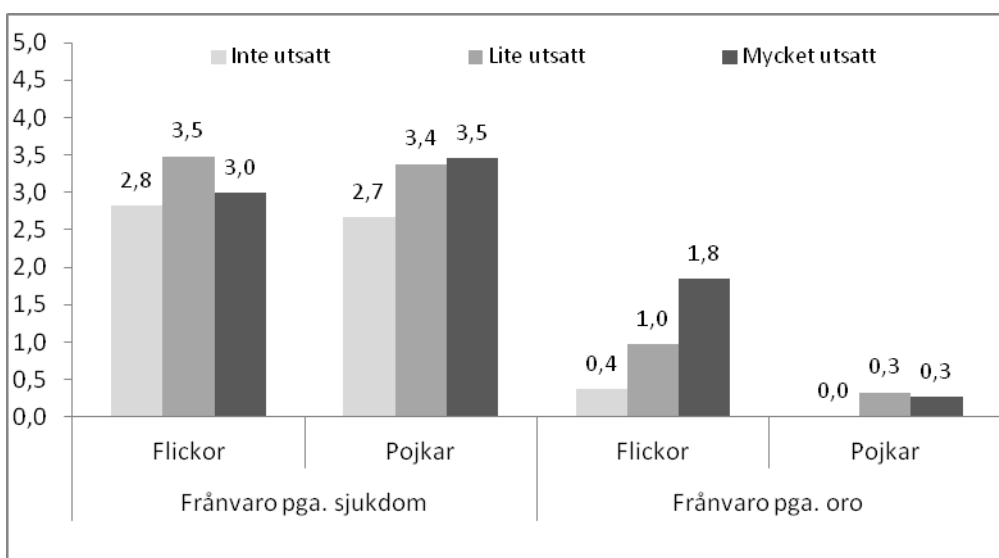
Effekter av olika typer av hot och våld

Ovan har vi analyserat hälsan, frånvaron och attityderna bland olika grupper av utsatta (litet utsatta och mycket) elever och lärare. Nedan följer en genomgång av de olika typerna av hot och våld. Här jämför vi en grupp som inte är utsatt för den aktuella typen av våld överhuvudtaget med en grupp bestående av de mest utsatta för respektive typ av våld och mellangrupp som består av personer som varit litet utsatta. Observera att vi i dessa analyser inte säger någonting om andra typer av utsatthet än den aktuella. Detta innebär att om vi exempelvis analyserar skillnader mellan olika grupper som är utsatta för fysiskt våld, tar vi inte hänsyn till vilka andra typer av våld dessa individer kanske är utsatta för.

När det gäller både elevernas och lärarnas utsatthet för olika typer av våld visar analyserna generellt, att nästan alla former av hot och våld var förknippade med flera av hälsomåtten (inklusive frånvaro) och attitydmåtten som ingår i studien. Pojkar och flickor, män och kvinnor tycks dock påverkas något olika av olika typer av hot och våld. Nedan går vi därför igenom de typer av hot och våld där vi funnit att utsatta och icke utsatta män/pojkar och kvinnor/flickor har olika mönster, vilket skulle kunna tyda på att män/pojkar och kvinnor/flickor påverkas olika av de olika typerna av hot och våld.

Fysiskt våld

När det gäller fysiskt våld visar resultaten, bland både lärare och elever, att utsatthet hänger ihop med sämre hälsa och mer negativa attityder. För *elevernas* del fanns en klar tendens till att det fysiska våldet också hängde ihop med ökad frånvaro och en ökad oro för ytterligare våld. Resultaten tyder dock *inte* på att pojkar och flickor påverkas olika av fysiskt våld. Detta kan bero på att antalet utsatta för fysiskt våld är ganska lågt och att den statistiska kraften inte räckte till, eller bero på att flickor och pojkar faktiskt påverkas lika. När det gäller elevernas sjukfrånvaro var mönstret något svårbegripligt (se figur 44). Flickor som inte var utsatta för fysiskt våld skilde sig inte från dem som var mycket utsatta, medan däremot flickor som var lite utsatta hade den högsta sjukfrånvaron. För pojkarnas del ökade frånvaron i takt med ökad utsatthet för fysiskt våld; skillnaden mellan att inte vara utsatt och att vara mycket utsatt innebar knappt en dags mer frånvaro under det senaste läsåret i genomsnitt. När det gäller frånvaro på grund av oro för våld var mönstret för flickorna tydligt; flickor som inte var utsatta för något fysiskt våld hade i princip ingen frånvaro på grund av oro för våld (0,4 dagar i genomsnitt/år) medan flickor som var utsatta för mycket fysiskt våld i genomsnitt rapporterade 1,8 orosrelaterad frånvaro. För pojkarnas del varierade inte denna typ av frånvaro beroende på graden av utsatthet. Observera att medelvärdeskillnaderna när det gällde frånvaro *inte* var statistiskt säkerställd (dock en statistisk tendens).

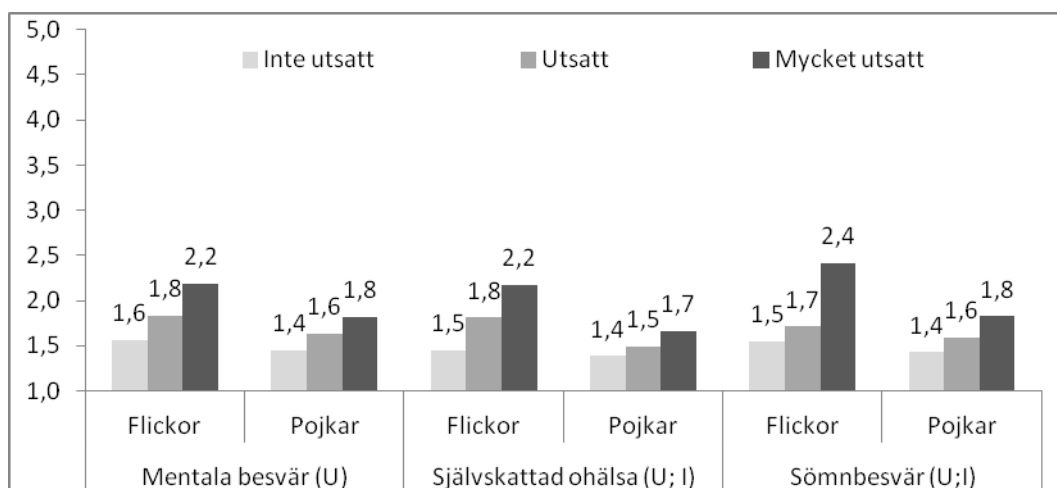
Figur 44. Medelvärden för antal dagar frånvaro på grund av sjukdom och frånvaro på grund av oro för våld för olika kategorier av utsatta. Skillnader mellan pojkar och flickor redovisas.

Utsattheten för fysiskt våld hängde också samman med elevernas attityder till skolan. Både pojkar och flickor som var utsatta för fysiskt våld rapporterade en lägre trivsel i skolan och en starkare vilja att byta skola jämfört med de som inte var utsatta.

Ungefär samma mönster fanns hos lärarna. De lärare som var utsatta för fysiskt våld rapporterade en sämre hälsa, mer sömnsvårigheter och en lägre egenbedömd hälsa jämfört med sina icke-utsatta kollegor. När det gäller *sjukfrånvaro* fanns ingen skillnad mellan utsatta och icke utsatta men däremot, när det gällde frånvaro på grund av oro för våld. Lärare (både män och kvinnor) som var utsatta för mycket fysiskt våld hade varit hemma fler dagar i genomsnitt än de som var utsatta för litet fysiskt våld och även jämfört

med dem som inte var utsatta för fysiskt våld alls. Även lärarnas attityder hängde samman med utsatthet för fysiskt våld på ungefär samma sätt. Ju mer utsatta lärarna var desto sämre attityder rapporterade de. Det fanns inga statistiskt säkerställda interaktionseffekter, dvs. utsatta män och kvinnor och icke utsatta män och kvinnor hade ungefär samma nivåer av arbetstrivsel, intention att säga upp sig och kände ungefär samma oro för ytterligare våld. Mönstret var dock som i många andra analyser, nämligen att mycket utsatta kvinnor rapporterade en sämre trivsel, starkare funderingar på att säga upp sig och mer oro för ytterligare våld jämfört med mycket utsatta män.

När det gäller *hotfullt och skrämmande beteende/aggressivt beteende* framträdde ett delvis likartat mönster för eleverna men tydligare och med statistiskt säkerställda interaktionseffekter. Som framgår av figur 45 var den självskattade ohälsan och sömnbesvären betydligt högre bland de flickor som rapporterat om utsatthet jämfört med bland pojkarna där den självskattade ohälsan och sömnbesvären var nära nog densamma för utsatta och icke-utsatta. När det gäller sjukfrånvaro och frånvaro på grund av oro för ytterligare våld fanns en tendens till interaktionseffekt. I antal dagar frånvaro betyder det att frånvaron på grund av sjukdom steg från 2,4 för de icke utsatta pojkarna till 3,3 för de mycket utsatta pojkarna. För flickorna steg denna frånvaro från 2,3 dagar till 5,3 dagar. När det gällde frånvaron på grund av oro för ytterligare våld var den nära nog densamma för både icke utsatta pojkar och utsatta pojkar, medan den för flickorna steg från 0,06 dagar för flickor som inte alls var utsatta för denna form av våld till 2,18 dagar för dem som var mycket utsatta. Bland både flickor och pojkar fanns tämligen starka effekter av utsatthet på trivseln i skolan, funderingarna på att byta skola och på oron för ytterligare våld. Mer utsatthet hängde ihop med sämre trivsel, starkare funderingar på att byta skola och mer oro för våld. Flickor som var mycket utsatta kände något mer oro för ytterligare våld jämfört med pojkar som var mycket utsatta. Resultaten kan alltså tyda på att flickor till viss del reagerar mer negativt på hotfullt och skrämmande beteende jämfört med pojkar.

Figur 45. Medelvärden för pojkar och flickor i olika utsatthetskategorier vad gäller hotfullt och skrämmande beteende för mentala besvär, självskattad ohälsa och sömnbesvär.

U indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa.

I indikerar att det finns en interaktionseffekt, dvs. att pojkar och flickor tycks påverkas olika av utsattheten

Bland *lärarna* var mönstret ungefär detsamma som när det gäller utsatthet för fysiskt våld, men för den här typen av våld fanns inga interaktionseffekter. Det fanns alltså inget stöd för att kvinnor eller män skulle reagera olika på denna typ av våld. Däremot gäller att mer utsatthet för hotfullt och skrämmande beteende var förknippat med sämre hälsa och sämre attityder. När det gäller frånvaro på grund av sjukdom fanns ingen skillnad mellan de utsatta och icke utsatta, men däremot när det gällde frånvaro på grund av oro för ytterligare våld. Lärare som inte var utsatta för hotfullt och skrämmande beteende hade ingen frånvaro på grund av oro för våld medan de som var mycket utsatta varit borta i genomsnitt 0,13 dagar under vår- och höstterminen 2010.

I en longitudinell studie fann Hanish och Guerra (2002) att utsatthet för *fysiskt och verbalt våld* hängde ihop med att de utsatta själva senare uppvisade aggressivt beteende, uppmärksamhetsvärigheter, ångest, depression, brottslighet samt en lägre popularitet. Däremot fann de inget samband mellan utsatthet och frånvaro i skolan eller sämre resultat i skolan. Pojkar led svårare konsekvenser än flickor och äldre barn svårare konsekvenser än yngre. En annan studie fann samband mellan utsatthet för fysiskt och verbalt våld och depression, utan att kunna se några könsskillnader som var relevanta (Schwartz, Gorman, Nakamoto & Toblin, 2005). En studie i USA fann samband mellan utsatthet för fysiskt våld (både mot person och egendom) och vissa riskbeteenden såsom rökning, alkoholkonsumtion, drogbruk, sexuellt riskbeteende samt med utförda självmordsförsök (Bontempo & D'Augelli, 2002). I vår studie ingick inte frågor om vare sig rökning eller alkoholkonsumtion eller någon av de andra faktorerna i ovan nämnda studie, men vi kan konstatera att hälsa och attityder är sämre hos dem som utsatts för dessa typer av våld och övriga.

Verbalt och relationellt våld

Då vi undersökte hur *verbalt våld* hänger ihop med hälsa och attityder för pojkar och flickor framkom det, att pojkars och flickors mentala hälsa och sömnkvalitet tycks påverkas ungefär lika mycket och ungefär på samma sätt av utsatthet för verbalt våld. När det gäller den egenbedömda hälsan fanns en tendens till en interaktionseffekt; ej utsatta flickor och pojkar rapporterade ungefär samma nivåer av egenbedömd hälsa medan mycket utsatta flickor rapporterade en betydligt sämre egenbedömd hälsa jämfört med mycket utsatta pojkar. Sjukfrånvaron var också betydligt högre för utsatta flickor jämfört med utsatta pojkar. Flickor som inte var utsatta för verbalt våld rapporterade 2,4 dagars frånvaro i genomsnitt, medan flickorna som var mycket utsatta för verbalt våld rapporterade 5,3 dagar. För pojkarna steg sjukfrånvaron från 2,5 till 3,3 dagar. Mönstret var ungefär detsamma när det gäller trivsel på skolan. Ej utsatta pojkar och flickor hade likartade nivåer av trivsel på skolan medan mycket utsatta flickor rapporterade betydligt lägre trivsel i skolan även i jämförelse med mycket utsatta pojkar. För samtliga våra mått på hälsa, frånvaro och attityder fanns tämligen stora skillnader mellan icke utsatta och utsatta.

Mönstret när det gäller *relationellt våld* bland elever var inte riktigt detsamma. Även om flickor var mer utsatta för relationellt våld jämfört med pojkar, så visar våra resultat att de som är utsatta tycks påverkas i princip på likartat sätt av denna typ av våld. Pojkars och flickors ohälsa, trivsel, oro för ytterligare våld och önskan att byta skola var alltså ungefär lika mycket starkare bland de mycket utsatta jämfört med elever som var litet utsatta för relationellt våld (eller inte alls). Ett undantag gäller frånvaro på grund av oro för våld. Flickor och pojkar som inte var utsatta eller endast var litet utsatta hade väldigt låg rapporterad frånvaro medan flickorna som var mycket utsatta rapporterade 3,5 dagars frånvaro på grund av oro till skillnad från 0,06 dagar för pojkarna. Frånvaron på grund av

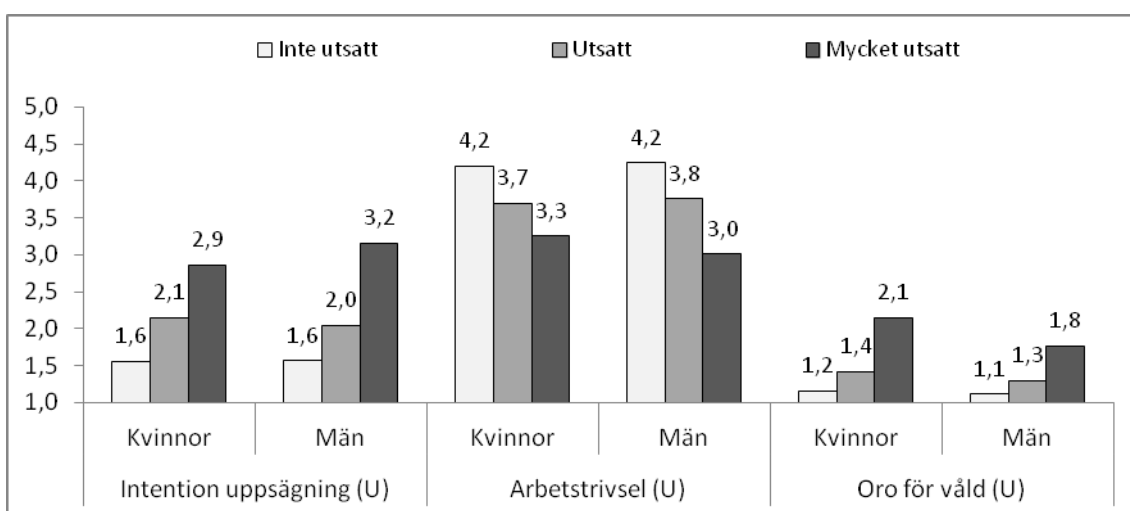
sjukdom steg från 2,4 dagar för dem som inte var utsatta till 5,8 för dem som var mycket utsatta; denna ökning var ungefär densamma för både pojkar och flickor.

Tidigare forskning kring relationellt våld har funnit att det finns samband mellan utsatthet för relationellt våld, å ena sidan, och försämrade självkänsla och känsla av ensamhet, å den andra, bland både flickor och pojkar. Några studier pekar på att pojkar och flickor drabbas olika; exempelvis fann en studie att flickor som mobbats, men inte pojkar, drabbades av sämre självförtroende (Carbone-Lopez et al., 2010). Pojkar som utsätts för fysisk mobbning tenderar att vara mer fysiskt aggressiva än de som inte utsätts (Craig, 1998). Craig (1998) fann inget samband mellan utsatthet för vare sig fysisk, verbal eller relationell/social mobbning och depression. Däremot fanns samband mellan mobbning och ångest. Andra studier har funnit att relationellt våld kan leda till både depression och ångest (Bond et al., 2001). Ytterligare en annan studie visade att flickor som mobbas i högre utsträckning drabbas av depression och suicidalitet (Klomek et al., 2007).

Det finns studier som pekat på, att de som utsätts för mobbning drabbas av värre konsekvenser än de som utsätts för andra typer av våld. Forskningen har kunnat påvisa att elever som utsätts för mobbning upplever hot, förlust av kontroll över situationen och depression i högre utsträckning än de som utsätts för annat våld (Hunter, Boyle & Warden, 2007). Detta kan tänkas bero på att begreppet mobbning innebär att man blir utsatt upprepade gånger över tid och/eller att det finns ett maktunderläge i förhållande till förövaren (Olweus, 1994).

Arbetsplatsmobbning

För lärarnas del ingick frågor om olika aspekter av mobbning, nämligen person- och arbetsrelaterad mobbning och fysiskt hotfull mobbning. När det gäller den *arbetsrelaterade mobbningen* fann vi att män och kvinnor tycks påverkas ungefär lika negativt av den. Detta gäller både för de olika ohälsomått (inklusive frånvaro) liksom för arbetstrivsel, viljan att sluta på skolan och oron för våld (se figur 46).

Figur 46. Medelvärden för män och kvinnor i olika utsatthetskategorier vad gäller arbetsrelaterad mobbning för intention uppsägning, arbetstrivsel och oro för våld. Skillnad mellan kvinnor och män presenteras.

U indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa

När det gäller den *personrelaterade mobbningen* framkom inte den skillnad mellan män och kvinnor som funnits i många tidigare analyser, och tendensen var snarare den motsatta. Tendensen var att mycket utsatta män rapporterade en sämre trivsel i skolan och starkare funderingar på att sluta sitt jobb jämfört med mycket utsatta kvinnor. För både män och kvinnor gäller, precis som i fallet med den arbetsrelaterade mobbningen, att den var förknippad med både en sämre hälsa och sämre attityder. När det gäller sjukfrånvaron var effekten inte statistiskt säkerställd, men vi kan ändå konstatera att frånvaron bland de icke utsatta männen var 1 dag i genomsnitt och för de mycket utsatta männen 1,8 dagar (1,1 för icke utsatta kvinnor och 1,5 för mycket utsatta kvinnor). Arbetsgivaren har alltså en hel del vikariekostnader att tjäna på att minska förekomsten av mobbning.

För den *fysiskt hotfulla mobbningen* fanns likartade effekter bland män och kvinnor i våra olika mått på ohälsa, otrivsel i arbetet, intention att sluta och oro för våld. De som var utsatta för denna form av mobbning rapporterade också en sämre hälsa och sämre attityder – och mönstret var alltså detsamma för både män och kvinnor i samtliga aspekter av hälsa och attityder. Så vitt vi har sett har inte särskilt många studier undersökt potentiella effekter av lärares utsatthet för olika typer av mobbning. I en studie bland universitetslärare, där fokus låg på verbal och relationell/social mobbning, kom man dock fram till att möjliga konsekvenser var depression, ångest och egen aggressivitet (Björkqvist et al., 1994).

Cybervåld

Utsatthet för *cybervåld* tycks också kunna generera ohälsa och sämre attityder hos både elever och lärare. För *elevernas* del tycks det vara de mycket utsatta flickorna som far absolut mest illa. Våra resultat visar att ohälsan och attityderna inte försämrades lika mycket bland mycket utsatta pojkar jämfört med flickor som var mycket utsatta. Flickor som rapporterade förhållandevis hög utsatthet för cybervåld hade en betydligt sämre hälsa, rapporterade högre frånvaro, ville i betydligt högre grad byta skola, trivdes betydligt sämre i skolan och kände sig mycket mer otrygga i skolan jämfört med pojkar som var mycket utsatta för denna typ av våld. För *lärares* del fanns samma effekt beroende på graden av utsatthet (förutom att det inte fanns någon skillnad mellan icke utsatta och mycket utsatta lärares sjukfrånvaro), men inte samma skillnad mellan män och kvinnor. Såväl manliga som kvinnliga lärare tycks påverkas ungefär lika mycket negativt av cybervåld.

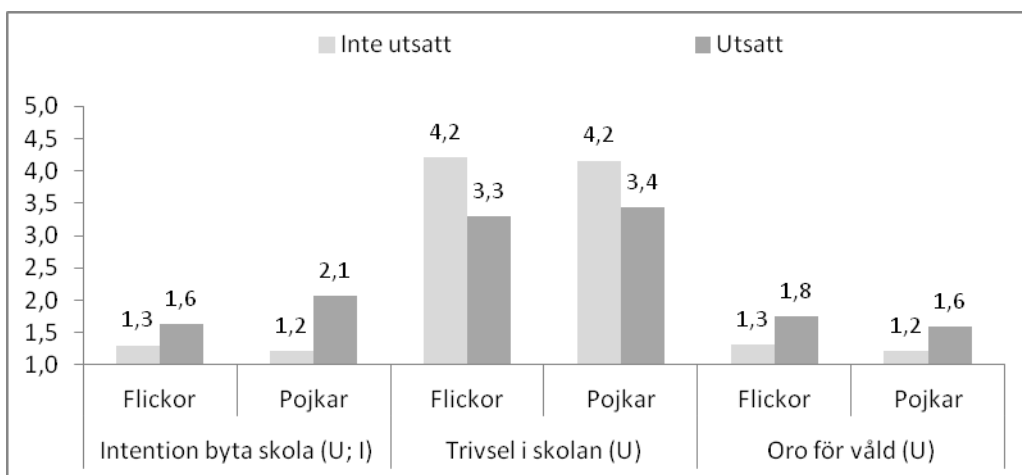
Även om forskningen om cybervåld är förhållandevis "ung" finns några studier som undersökt sambanden med ohälsa. Exempelvis har tidigare studier funnit att utsatthet för cybervåld ökar risken att drabbas av lägre självförtroende och depression (Ybarra, Mitchell, Wolak & Finkelhor, 2006). Samma studie kom också fram till att majoriteten av de utsatta för cybervåld inte lider några stora negativa konsekvenser. Andra studier har dock kopplat samman utsatthet för cybervåld med lägre betyg, sämre koncentrationsförmåga och frånvaro från skolan (Beran & Li, 2007). Utsatthet för cybervåld har även visat sig hänga samman med ökat skolk (Ybarra, Mitchell, Wolak & Finkelhor, 2007). Det finns teorier om att det skulle upplevas som värre att utsättas för cybervåld än för våld i "verkliga" livet, eftersom det inte på samma sätt går att komma undan, då den utsatte i princip är ständigt tillgänglig för förövaren/förövarna som dessutom lätt kan vara anonyma. Dessutom kan exempelvis kommentarer och bilder mycket enkelt spridas till en stor mängd människor (Kowalski & Limber, 2007). I vår studie ingick både våld från anonyma och från kända personer och vi har inte fokuserat på de olika aspekterna av cybervåld. Det är dock rimligt att det i denna form av våld,

liksom i andra, finns mer och mindre allvarliga former vilket bland annat beror på vilken typ av utsatthet det gäller, hur länge personen blir utsatt och hur ofta.

Sexuellt våld

I våra analyser av tänkbara konsekvenser av utsatthet för sexuellt våld bland *elever* framkom det att pojkar och flickor tycks påverkas ungefär lika av *genustrakasserier* samt *verbala sexuella trakasserier*. Det var alltså snarare graden av utsatthet rent generellt som hängde samman med de olika hälsoutfallen, medan det inte fanns några nämnvärda könsskillnader. När det gäller frånvaron (både den på grund av sjukdom och den på grund av oro för våld) och oron för ytterligare våld fanns inga skillnader mellan dem som inte var utsatta och dem som var utsatta. När det gäller viljan att byta skola och trivseln i skolan fanns dock skillnader – pojkar och flickor som var mycket utsatta för denna form av sexuellt våld rapporterade sämre trivsel och starkare funderingar på att byta skola jämfört med dem som inte var utsatta.

För dimensionen *oönskad sexuell uppmärksamhet* framkom samma mönster när det gäller hälsa, skoltrivsel och oro för mer våld. Däremot fanns det för viljan att byta skola dock en effekt som inte uppkom för någon annan typ av våld – nämligen att pojkar som var utsatta för oönskad sexuell uppmärksamhet i högre grad ville byta skola jämfört med utsatta flickor (se figur 47). När det gäller frånvaro på grund av oro för mer våld fanns också en signifikant interaktionseffekt, men i denna var mönstret som tidigare i rapporten, nämligen att utsatta flickor hade mer frånvaro än utsatta pojkar (för pojkarna steg frånvaron på grund av oro från 0,1 till 0,2 för de utsatta och för flickorna från 0,3 till 3,2 dagar). Observera att vi i dessa analyser endast jämfört icke utsatta elever med utsatta elever (oavsett hur mycket utsatta de var) då antalet utsatta var lågt och det därför inte gick att skapa tre tillräckligt stora grupper.

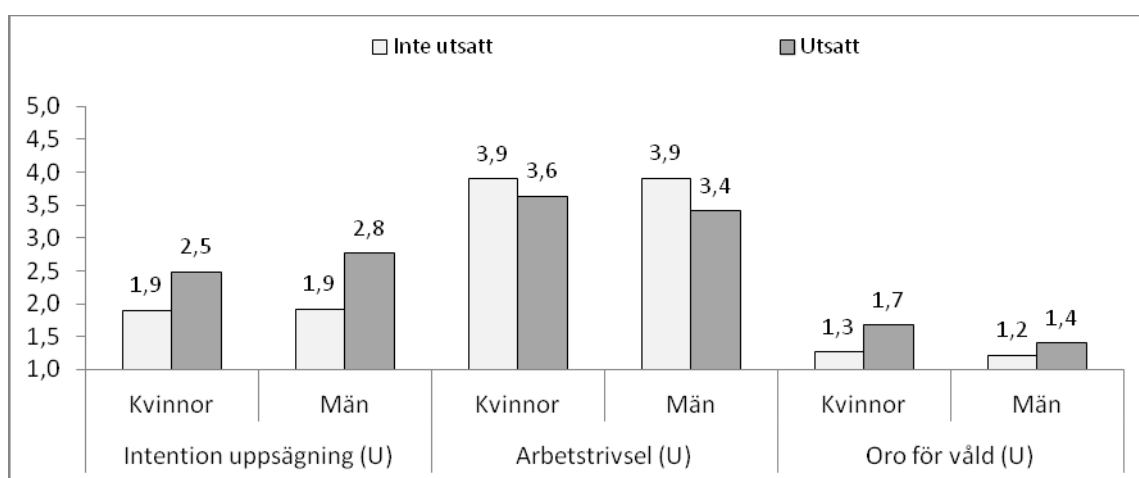

Figur 47. Medelvärden för flickor och pojkar i olika utsatthetskategorier vad gäller oönskad sexuell uppmärksamhet för intentionen att byta skola, trivsel i skolan och oro för våld.

U indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa

I indikerar att det finns en interaktionseffekt, dvs. att pojkar och flickor tycks påverkas olika av utsattheten

Vi fann delvis samma mönster bland lärarna. När det gäller *genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier* fanns ingen skillnad i hur män och kvinnor tycks påverkas av denna form av sexuella trakasserier utan det generella mönstret var, att ökad utsatthet hängde samman med mer negativa konsekvenser för hälsa (ej sjukfrånvaro, men dock frånvaro på grund av oro, mental ohälsa, egenbedömd ohälsa, sömnsvårigheter) och attityder (arbetstrivsel, intention att säga upp sig och oro för våld) oavsett könstillhörighet. När det däremot gäller *önskad sexuell uppmärksamhet* framkom återigen en tendens till att utsatta män rapporterade mer negativa konsekvenser än utsatta kvinnor. Exempelvis steg sjukfrånvaron från 0,9 dagar till 2,9 dagar bland utsatta män och från 1,1 dagar till 1,3 dagar bland utsatta kvinnor. Som framgår av figur 48 fanns en skillnad mellan utsatta och icke utsatta när det gäller intentionen att säga upp sig, trivseln i arbetet och oron för ytterligare våld. Även bland lärarna var gruppen utsatta för liten för att möjliggöra annat än jämförelser mellan utsatta (oavsett mängd) och icke utsatta.

Figur 48. Medelvärden för kvinnor och män i olika utsatthetskategorier av önskad sexuell uppmärksamhet för intention uppsägning, trivsel i skolan och oro för våld.

U indikerar att det finns skillnad mellan de olika kategorierna av utsatta när det gäller respektive mått på ohälsa

I lärarenkäten ingick också frågor om *sexuellt tvång*, dvs. att andra försökt muta sig till någon form av intimt umgänge eller att någon blivit kramad eller kysst mot sin egen vilja. Det fanns ingen skillnad mellan de utsatta och icke utsatta när det gäller den vanliga sjukfrånvaron, men både män och kvinnor som var utsatta för denna form av sexuellt våld hade en sämre hälsa (högre mental ohälsa, sämre egenbedömd hälsa, sämre sömnkvalitet, mer frånvaro på grund av oro för våld), lägre arbetstrivsel, mer funderingar på att byta jobb och en starkare oro för mer våld jämfört med sina kollegor som inte utsatts för sexuellt tvång. Det fanns inga skillnader mellan män och kvinnor i det här fallet; utsattheten för sexuellt tvång hängde samman med ungefär lika mycket sämre hälsa och attityder för både män och kvinnor.

Våra resultat går emot de internationella studier som vi tagit del av. Internationellt har man nämligen funnit att flickor erfar svårare konsekvenser av att ha blivit utsatta för sexuellt våld än pojkar. Detta gäller oavsett vilken typ av konsekvenser som står i fokus. Beteendemässigt tenderar de som utsätts för sexuellt våld, och då särskilt flickor/kvinnor, att drabbas av sömnsvårigheter och åtstörningar i högre utsträckning (Hand & Sanchez,

2000). En annan möjlig konsekvens är att man kan drabbas av depression, men däremot har tidigare studier inte funnit några samband med självmord eller självmordstankar (Felix et al., 2009). I jämförelse med att bli utsatt för olika typer av våld är det de som utsätts för sexuella trakasserier/sexuellt våld som skolkar mest (Felix et al., 2009). En rimlig tanke är att det sexuella våldet lyfts fram på ett bra sätt de senaste åren. Fler utsatta kvinnor kanske därmed får det stöd de behöver för att lättare kunna ta avstånd från våldet och inte lägga skuld på sig själv för utsattheten. Det är också möjligt att Sverige skiljer sig från andra länder. Kanske har Sverige kommit längre i att *inte* acceptera sexuellt våld, vare sig hos män eller bland kvinnor, och att reaktionerna därmed blir mer lika oavsett kön?

Faktorer som påverkar

Det finns ett antal tänkbara omständigheter som kan göra utsattheten både mer och mindre allvarlig. I detta avsnitt tar vi fasta på två sådana faktorer. Den ena rör *hur länge* man varit utsatt för våld eller kränkande beteende, medan den andra fokuserar på om konsekvenserna varierar beroende på *vem som utövar* det våldsamma beteendet.

Hur länge man varit utsatt

Både elever och lärare fick svara på frågor om hur länge de blivit utsatta för respektive typ av våld. På grund av lågt antal svarande slogs dessa frågor samman för att få bättre stabilitet i analyserna (men något sämre precision). Därefter undersökte vi hur hälsa och attityder eventuellt skiljde sig mellan dem som varit utsatta för någon typ av våld kort tid (kortare än fyra månader) respektive lång tid (mer än fyra månader).

För elevernas del visade resultaten att utsatthet under lång tid var relaterat till en sämre mental hälsa och en sämre egenbedömd hälsa för både pojkar och flickor. I många andra analyser har pojkar och flickor haft olika mönster i hur de påverkats, men i detta fall tycks pojkar och flickor påverkas lika. Det fanns alltså ingen skillnad i sömnkvalitet, frånvaro på grund av sjukdom eller frånvaro på grund av oro för våld mellan de som utsatts för *någon* typ av våld kortare eller längre tid än fyra månader. När det däremot gäller de attityder som mättes i undersökningen, framkom ganska stora skillnader mellan dem som utsatts kort tid och de som utsatts lång tid. Hos de som utsatts under lång tid var trivseln i skolan lägre, funderingarna på att byta skola större och oron för mer våld starkare. Mönstret var detsamma för pojkar och flickor.

För lärarnas del däremot var mönstret delvis ett annat. Det framkom även bland lärarna att den mentala ohälsan var sämre hos dem som uppgav att de utsatts för någon typ av våld mer än fyra månader, och detta gällde framförallt för kvinnor. Männen mentala ohälsa var ungefär densamma oavsett om de utsatts under kort eller lång tid, men för kvinnornas del försämrades den alltså av lång utsatthet. Det fanns inga skillnader i antal dagars sjukfrånvaro, sömnkvalitet eller den egen bedömda hälsan beroende på om de utsatts under kort eller lång tid. Precis som för eleverna var det däremot en ganska stor skillnad mellan dem som utsatts kort och lång tid när det gällde trivseln på jobbet, funderingarna på att byta jobb och oron för mer våld. De som utsatts under lång tid trivdes sämre, hade starkare funderingar på att byta jobb och var mer oroliga för ytterligare våld.

När vi undersöker hur lång tid olika typer av våld pågått och jämför hälsa och attityder bland dem där det pågått kort tid med dem där det pågått litet längre tid, framkom att det fanns effekter även för de olika typerna av hot och våld. Både män och kvinnor, pojkar och flickor som utsatts för lättare fysiskt våld, grövre fysiskt våld, hot om

våld, verbalt våld, relationellt våld, sexuellt våld eller trakasserier på internet eller mobil under en längre tid rapporterade en sämre hälsa och sämre attityder än de som utsatts under kort tid. I vissa analyser var antalet som besvarat frågan om hur länge de utsatts litet, varför resultaten är lite instabila, men mönstret är dock tydligt och ganska självklart; utsatthet under lång tid är värre än utsatthet under kort tid.

Vem utsätter?

En annan faktor som kan tänkas spela roll för hur allvarliga konsekvenserna blir, är vem som utövar våldet. För *elevernas* del tycks det inte spela särskilt stor roll för hälsan om förövaren är en elev, en lärare eller en annan person. Utsatthet från dessa olika grupper är ungefär lika illa. Det fanns dock en tendens till att utsatthet från lärare är värre än att den kommer från andra elever eller från någon annan på skolan. Det var framförallt sömnen och den mentala ohälsan som var sämre hos elever som utsatts av lärare. Vidare tycks utsatthet från lärare vara det som påverkar attityderna mest. Elever som var utsatta av lärare trivdes sämre än de som var utsatta av andra. Däremot kände de ingen ökad oro för ytterligare våld och hade heller inga funderingar på att byta skola på grund av denna utsatthet. Utsatthet från elever tycks inte spela särskilt stor roll för vare sig trivsel eller funderingar på att byta skola; elever som rapporterade om utsatthet från andra elever trivdes exempelvis lika bra som de som var utsatta av andra personer. Utsatthet från andra elever hängde dock ihop med en större oro för ytterligare våld.

För lärarnas del framträder ett delvis annat mönster. Utsatthet från föräldrar och rektor tycks vara det mest allvarliga för både manliga och kvinnliga lärare; den mentala ohälsan och sömnkvaliteten var sämre hos dem som utsatts av föräldrar eller rektor jämfört med dem som utsatts av andra. Elever, kollegor eller andra personer på skolan tycks därmed vara de förövare som skapar minst negativa effekter på hälsan. Även om inte utsattheten från kollegorna tycks påverka hälsan mer än utsatthet från andra, tycks det påverka oron för ytterligare våld och funderingarna på att sluta arbetet. Lärare som var utsatta av sina kollegor hade starkare funderingar på att sluta jämfört med dem som var utsatta av andra.

Även attityderna var sämre hos lärare som utsatts av rektor jämfört med dem som utsatts av andra. De som utsatts av rektor ville i betydligt högre grad sluta sitt jobb och kände också mer oro för ytterligare våld än de som utsatts av andra. Lärare som var utsatta av föräldrar rapporterade en sämre trivsel, starkare oro för mer våld och mer funderingar på att sluta sitt arbete. Även utsattheten från eleverna tycks i negativ riktning påverka lärarnas arbetstrivsel och funderingar på att sluta, men däremot inte den oro de känner för ytterligare våld.

Det finns inte många studier som fokuserat på betydelsen av vem som är förövare, men en studie fann att rektorn som förövare är värre än om förövaren är någon annan (Fox & Stallworth, 2010). Detta går alltså i linje med resultaten från vår studie, även om vi också fann att utsatthet från föräldrar är ytterst allvarligt. För elevernas del är resultaten inte helt entydiga, men det tycks vara utsattheten från lärare som skapar de mest negativa konsekvenserna för både hälsa och attityder.

Avslutande kommentar

Andra studier har kommit fram till att utsatthet för olika typer av våld kan få konsekvenser för inlärningen och därmed för elevens prestation i skolan (bland annat i form av betyg). Elevens engagemang och motivation (som vi till stor del fångar med de attitydmått vi har) har i andra studier visat sig påverkas av emotionella svårigheter, till exempel

rädsla, depression, ensamhetskänslor och/eller att självkänslan försämras (Benbenishty & Astor, 2005; Juvonen, Nishina & Graham, 2000; Schwartz et al., 2005). Engagemanget kan i sin tur påverka vilka resultat eleven uppnår i skolan (Ma, Phelps, Lerner & Lerner, 2009). Sambandet mellan emotionella svårigheter och resultat i skolan har visat sig vara särskilt starkt för flickor, medan det för pojkar verkar vara de externaliserade svårigheterna som har betydelse för engagemanget (Hoglund, 2007). Alla som mobbas får dock inte dåliga resultat i skolan (Hanish & Guerra, 2002). Koncentrationsförmågan kan också påverkas genom att eleven blir tankemässigt och emotionellt upptagen av vad som händer, vad som eventuellt kan komma att hända, och hur detta ska hanteras (Hanish & Guerra, 2002).

I vår undersökning har vi inte frågat efter elevens studieresultat och kan alltså inte dra slutsatser om hur hot och olika typer av våld eventuellt hänger ihop med studieresultaten. Utifrån våra resultat om hur våld förhåller sig till hälsa och attityder, såväl som tidigare studier inom området, är det dock med största sannolikhet så att det finns en negativ påverkan även på elevens prestation i skolan. Sambanden kan dock behöva belysas ytterligare då det inte är fastlagt, om det framförallt är den kognitiva och/eller emotionella påverkan som ger de sämre resultaten på grund av direkt påverkan på inlärningsförmågan. Det kan också vara motivationen som påverkas negativt vilket i sin tur leder till mindre läxläsning och sämre prestation. Vidare kan det vara sambandet mellan frånvaro och utsatthet för våld som leder till de sämre skolresultaten. Studier har nämligen visat att elever som är rädda för att bli utsatta för våld har en sämre närvaro i skolan (Benbenishty & Astor, 2005, vilket samma studie fann var vanligast bland pojkar), och de som utsätts för sexuella trakasserier är de som skolkar mest (Felix, Furlong & Austin, 2009).

Lärare som drabbas av våld kan naturligtvis på liknande sätt påverkas i hur pass väl de kan utföra sitt arbete. Det finns också en risk att de som blir utsatta för hot och våld i högre utsträckning byter arbete (Djurkovic, McCormack & Casimir, 2008; McCormack, Casimir, Djurkovic & Yang, 2009; Smith & Smith, 2006).

Det är inte bara de utsatta som uppvisar negativa konsekvenser, utan studier visar även att de som mobbar kan påverkas negativt av sitt beteende. De riskerar exempelvis att få lägre betyg och att själva börja tycka att de lyckas sämre i skolan, dvs. deras självförtroende vad gäller skolarbetet påverkas (Nansel et al., 2001; Ma et al., 2009). Dessa effekter behöver inte bli omedelbara utan kan komma senare (Woods & Wolke, 2004). Sambandet mellan mobbande och skolresultat har inte helt fastställts ännu i forskningen, och det skulle också kunna vara så att svårigheter i skolan gör att barnet/ungdomen börjar ge sig på någon annan för att dra undan uppmärksamheten från sina svårigheter (Ma et al., 2009).

6. Individens sätt att hantera hot och våld

När elever och lärare blir utsatta för olika typer av våld – eller ser andra drabbas av sådant som mobbning, trakasserier och aggressivitet – kan de välja olika sätt att agera. Somliga väljer att inte agera alls, medan andra aktivt söker hjälp eller stöd. Exempelvis berättar vissa elever som utsatts för våld eller kränkningar för någon vuxen om det som hänt och vissa lärare som utsatts anmäler det som hänt. I litteraturen skiljer man ofta mellan två huvudsakliga sätt att förhålla sig till problematiska situationer – aktiva strategier (som vanligen är problem- eller uppgiftsorienterade) respektive passiva strategier (att hantera situationen genom att ta fasta på känslor eller undvika problemet) (Billings & Moos, 1981; Lazarus & Folkman, 1984). Till dessa hanteringsstrategier har även andra kommit på senare tid, exempelvis att nyttja socialt stöd (Folkman & Moskowitz, 2000, 2004).

I vår undersökning av elever och lärare frågade vi dem som varit utsatta för någon typ av hot och våld om de rapporterat om utsattheten. Vi frågade också om man *skulle* göra det om man blev utsatt liksom om skälen till att eventuellt avstå från detta. Dessutom har vi undersökt vem man vänt sig till om man valt att berätta om egna erfarenheter av våld. I kapitlet belyser vi också andelen utsatta lärare och elever som sökt vård eller exempelvis bytt skola för att komma från problemen. Det är inte alltid helt lätt att dra gränsen mellan vad som är individens sätt att hantera kränkande beteende och vad som är direkta konsekvenser av det. Exempelvis har vi valt att presentera resultat kring sjukfrånvaro och funderingar på att byta jobb/skola i kapitel 5 även om detta också kan vara ett sätt att hantera utsatthet. På samma sätt kan utbildning vara ett sätt för individen att lära sig hantera hotfulla situationer, men detta tar vi upp i kapitel 7 som handlar om vad man på organisatorisk nivå kan göra för att hantera förekomsten av hot och våld i skolan.

Rapportering och anmälningar

Internationell forskning har funnit att många barn och ungdomar som utsätts för olika typer av våld i skolan inte söker hjälp (Kanetsuna, Smith & Morita, 2006). Det har visat sig att elever tenderar att oftare berätta om fysiskt våld än om relationellt våld, möjligen för att det sistnämnda kan vara svårt att beskriva i konkreta termer, och där tydliga situationer inte så lätt låter sig beskrivas (Rivers & Smith, 1994). På liknande sätt är det ovanligt att elever som utsätts för cybervåld berättar om det för någon vuxen, något som endast en knapp tiondel tycks göra (Patchin & Hinduja, 2006). Detta kan naturligtvis ha flera orsaker, men vi tänker oss att viktiga bidragande orsaker är huruvida man upplever att omgivningen gör någonting åt de situationer de får reda på, och huruvida man tycker att det har hjälpt att berätta om sin utsatthet eller om det till och med blir värre när man berättar. En studie fann exempelvis att lärare ofta låter bli att ingripa vid incidenter bland elever (Craig, Pepler & Atlas, 2000), något som kan tänkas påverka benägenheten hos elever att berätta då man kanske upplevt att vuxenvärlden svikit. I viss mån kan detta ha att göra med, att många av dessa incidenter kan vara subtila och svåra att upptäcka för utomstående, men det förklarar inte alla de gånger lärare låter bli att ingripa. I linje med detta finns det studier som visar att lärare många gånger förhåller sig passivt till

mobbing och undviker att göra något åt konkreta problem som uppstått trots att de fått information om det kränkande beteendet (Smith & Shu, 2000).

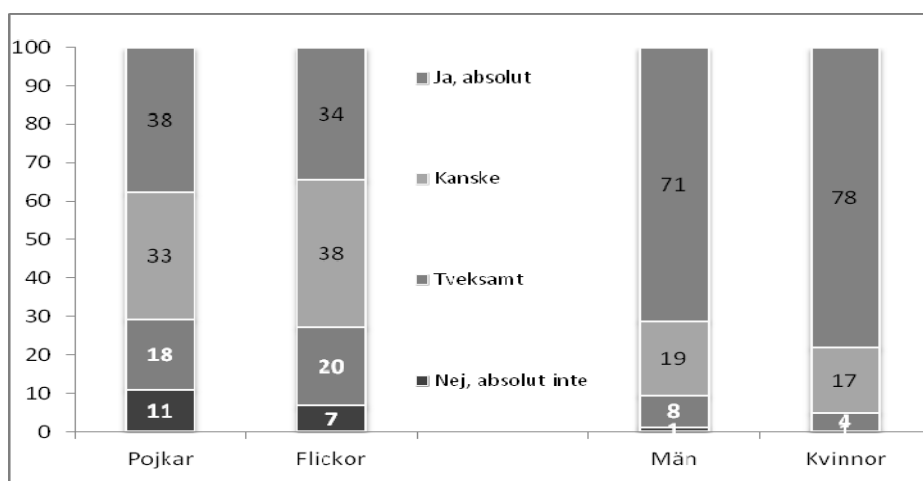
Med anledning av detta har vi undersökt benägenheten hos både lärare och elever att rapportera *egen utsatthet*. Vi har dessutom studerat benägenheten hos lärare att rapportera sådan utsatthet de *bevittnat*. För samtliga frågor har vi studerat tänkbara könsskillnader, men då dessa i de flesta fall varit relativt obetydliga har vi valt att skriva enbart om de skillnader som är statistiskt säkerställda.

Rapportering av egen utsatthet

Av de lärare som uppgav att de själva blivit utsatta för mobbing (161 av de 1 230 lärare som deltog angav att de var utsatta) hade 48 % av männen och 37 % av kvinnorna *flera* gånger gjort anmälan till sin arbetsgivare och omkring en femtedel (23 % av männen och 21 % av kvinnorna) hade gjort det en gång. En relativt stor andel – 30 % av männen och 41 % av kvinnorna – uppgav alltså att de valt att inte rapportera. Mönstret var relativt likvärdigt när det gäller andra typer av hot och våld. Överlag svarade en relativt stor andel av de utsatta lärarna att de inte rapporterat om sin utsatthet till någon.

Bland eleverna var andelen som låtit bli att berätta om det man utsatts för något högre. Den övergripande bilden är att *eleverna* i större utsträckning låter bli att berätta om sin utsatthet för andra. Dryga 40 % av de utsatta flickorna och något över hälften av de utsatta pojkarna angav att de inte berättat om sin utsatthet för någon. (En utförligare redovisning av detta presenteras i anslutning till resultat angående vem eller vilka de utsatta rapporterat till.)

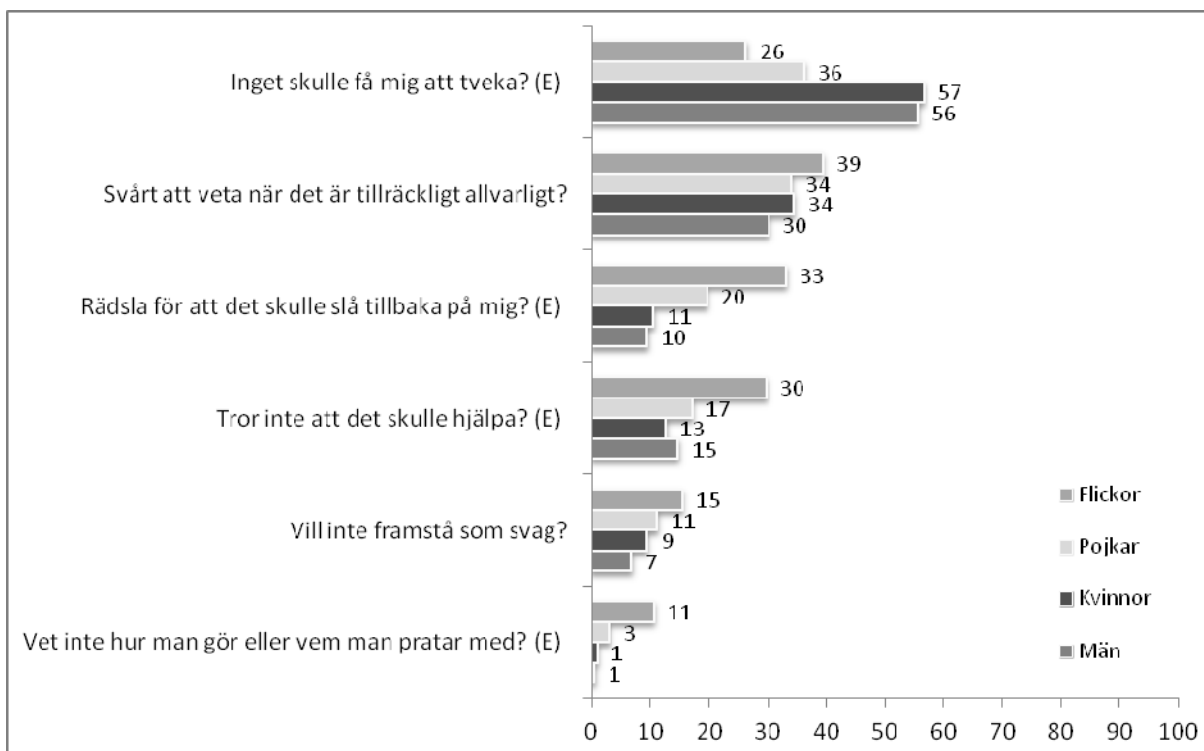
Till både elever och lärare ställdes frågan om de tror att de *skulle* rapportera till skolan/sin arbetsgivare om de blev utsatta för någon typ av våld. Här var skillnaden stor mellan elever och lärare (se figur 49). Bland eleverna angav 36 % att de absolut skulle rapportera. Till skillnad mot detta svarade 76 % av lärarna (71 % av männen och 78 % av kvinnorna, vilket är en statistiskt säkerställd skillnad) att de absolut skulle göra det. Omkring 25–30 % av eleverna menade att de absolut inte skulle rapportera eller var tveksamma till att rapportera till någon på skolan om de utsattes för hot och våld. För lärarnas del var motsvarande siffra mellan 5 och 10 %.

Figur 49. Svar på frågan om man skulle rapportera hot och våld till skolan. Skillnader mellan pojkar och flickor, män och kvinnor presenteras.

Skillnaden mellan manliga och kvinnliga lärare är signifikant.

Den tvekan till att anmäla, som framförallt en ganska stor grupp bland eleverna rapporterade, verkar kunna bero på flera saker. Vanligast bland både elever och lärare var att de upplevde det svårt att veta när en situation är tillräckligt allvarlig för att anmälas (se figur 50). Som framgår av figuren var det en majoritet av lärarna (57 %) som svarade att inget skulle få dem att tveka en anmälan medan endast 26 % av flickorna och 36 % av pojkarna svarade så. Det var alltså en mycket stor grupp elever som inte kände sig säkra på om de skulle anmäla en hot- och våldssituation. Bland flickorna var det också en stor grupp som var rädda för att en anmälan skulle slå tillbaka mot dem själva eller trodde att det inte skulle hjälpa.

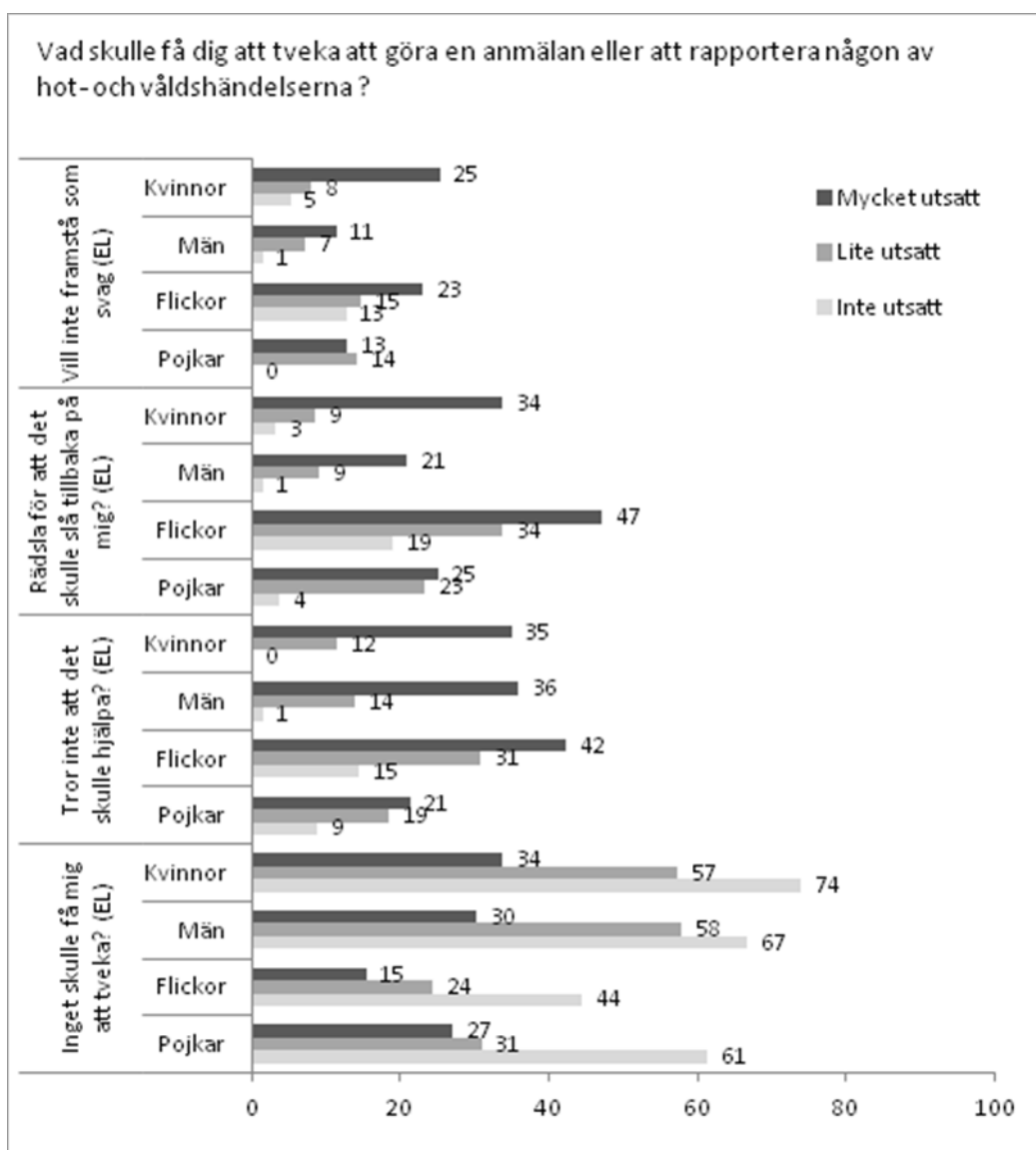
Figur 50. Andelen lärare och elever som inte skulle tveka att rapportera samt angivna anledningar till att avstå att rapportera.

(E) anger signifikant skillnad mellan pojkar och flickor.

Flera tidigare studier har visat att utsatthet för hot och våld leder till olika slag av ohälsa, bland annat psykisk och mental ohälsa (se till exempel Bowling & Beehr, 2006; Lapierre, Spector & Leck, 2005; LeBlanc & Kelloway, 2002; för en översikt kring konsekvenser av mobbning, se Lutgen-Sandvik, Namie & Namie, 2009). En del i psykisk ohälsa utgörs av sådan obeslutsamhet, rädsla, oro och hopplöshet – som skulle kunna göra det svårare att veta när det exempelvis är läge att anmäla. Andra skäl kan vara att utsattas erfarenhet av tidigare anmälningar får dem att tveka.

Vi undersökte därför om utsattheten i sig är kopplad till individens benägenhet att anmäla, liksom till de olika skälen till att *inte* anmäla. Då vi analyserade hur olika grupper av utsatta tänker kring anmälan framkom några intressanta och viktiga skillnader. Som framgår av figur 51 var det exempelvis 61 % av pojkarna i gruppen som inte rapporterade om *något våld* som menade, att inget skulle få dem att tveka en anmälan medan

motsvarande andel hos pojkar som var mycket utsatta var 27 %. För flickornas del svarade 44 % av de icke utsatta att inget skulle få dem att tveka en anmälan, medan andelen bland de mycket utsatta var 15 %. Den upplevda hjälplösheten kring om anmälan skulle hjälpa skiljde sig också mycket mellan de utsatta och icke utsatta. Bland flickorna var det 15 % av de icke utsatta som trodde att det inte skulle hjälpa med en anmälan till skillnad från 42 % av de mycket utsatta (för pojkarnas del var motsvarande andelar 9 respektive 21 %). Rädslan att en anmälan skulle slå tillbaka mot en själv följde samma mönster. Även när det gäller skälet att inte vilja framstå som svag var detta något vanligare bland de mycket utsatta jämfört med dem som inte var utsatta. När det gäller osäkerheten kring när våldet är tillräckligt allvarligt, liksom osäkerheten kring hur man gör för att anmäla, var andelen ungefär lika stor bland utsatta flickor och pojkar som bland icke utsatta.

Figur 51. Angiven anledning till att avstå att rapportera för elever respektive lärare i antal procent. Skillnader mellan utsatta, lite utsatta och mycket utsatta.

(E) anger signifikant skillnad mellan utsatthetskategorierna bland eleverna. (L) anger signifikant skillnad mellan utsatthetskategorierna bland lärarna.

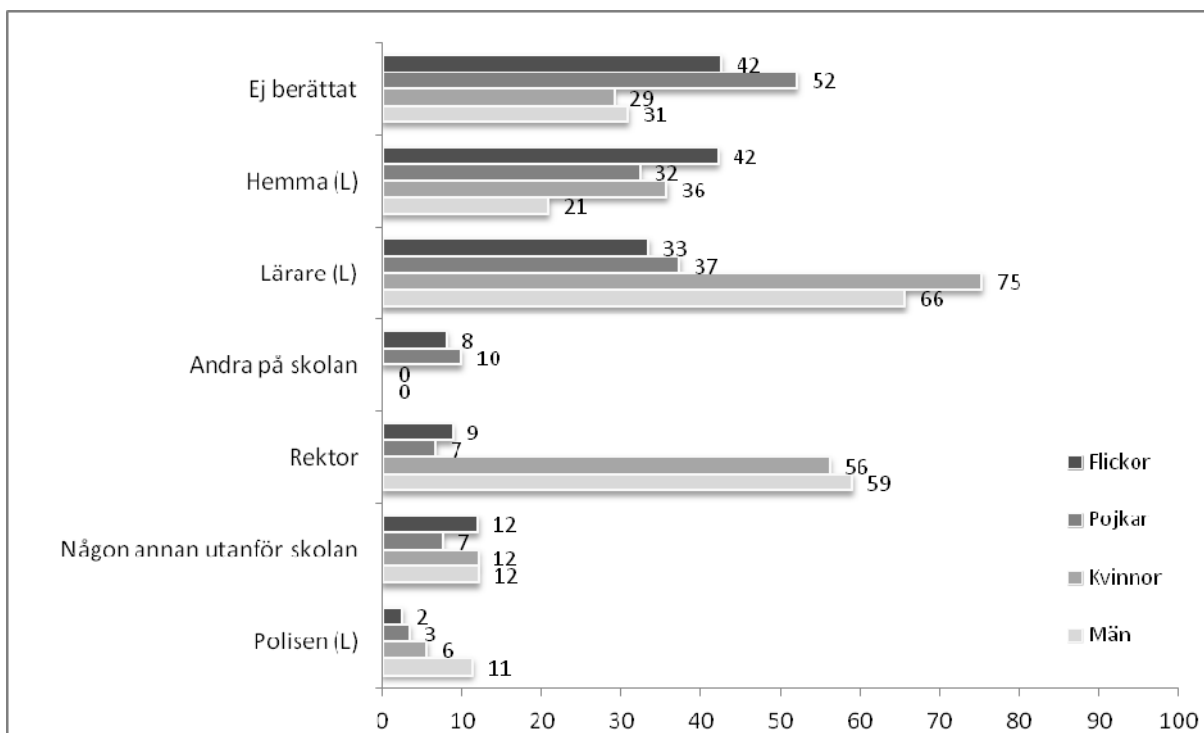
För lärarnas del var mönstret delvis detsamma. Exempelvis minskade andelen som inte skulle tveka att göra en anmälan från 71 % av de icke utsatta till 32 % bland de mycket utsatta (ungefär lika för män och kvinnor). Andelen som rapporterade att de inte tror att det skulle hjälpa var 1 % för de icke utsatta och 35 % bland de mycket utsatta i genomsnitt, men med något större skillnader bland kvinnorna. När det gäller att veta, hur man gör en anmälan och att veta när det är tillräckligt allvarligt för att en anmälan ska vara befogad, var andelen lika stor beroende av utsatthet.

Det kan finnas flera anledningar till elevernas tendens att inte anmäla, och detta område har rönt begränsat forskningsintresse när det gäller just hot och våld. Tänkbara anledningar till att man inte anmäler kan dock vara att elever har mindre kännedom än lärare om hur systemet fungerar och var gränserna går/ska gå. Det tycks också som att det blir svårare att veta var gränsen ska gå bland dem som är utsatta för våld. Det finns säkerligen de som anser att de far med skvaller om de anmäler och att det kan vara ett svaghetstecken att genom en anmälan visa att man inte "tål". Det kan finnas elever som inte vill visa sig svaga inför kompisar, inte vill visa hemma att man är utsatt (skam, misslyckande, inte oroa). Det kan också handla om att man inte lärt sig säga ifrån eller kommit fram till vad man tycker är oacceptabelt – eller helt enkelt vara så, att de som är utsatta har vant sig vid att "det är så det är".

Att ett så pass stort antal tycker det är svårt att veta vilka situationer som är allvarliga nog att rapporteras skulle åtminstone delvis kunna förstås i ljuset av att många respondenter bland både lärare och elever tog upp att vissa typer av verbalt och fysiskt mildare våld anses vara en normal del av tonåringars sätt att umgås, och kan vara ett normalt sätt att reagera på att en vuxen visar auktoritet. Detta kan tänkas göra att det blir svårt att utifrån se när någonting är på allvar, och när någonting är "på skoj".

Vem har utsatta rapporterat till?

Arbetsgivaren är en instans man kan vända sig till om man som lärare är utsatt. Andra möjliga personer/instanser att vända sig till är kollegor, polis eller någon annan utanför arbetet. Elever kan vända sig till skolan (lärare, rektor eller andra vuxna), någon hemma, polis eller någon utanför skolan. Det ser lite olika ut hur pass benägen man är att berätta för någon om sin utsatthet beroende på om man är lärare eller elev, och beroende på vilken typ av våld det gäller. figur 52 visar andelen våldsutsatta elever respektive lärare som låtit bli att anmäla samt, bland dem som valt att berätta om sin utsatthet för någon, vem denna någon är. Observera att individen kan ha blivit utsatt för flera händelser av hot och våld, och kan ha valt att berätta om den ena men inte den andra och/eller kan ha valt att anmäla en händelse till polis och en annan till rektor. Detta är också anledningen till att summan överstiger 100 %.

Figur 52. Andel av utsatta pojkar och flickor, män och kvinnor och vald strategi för hantering av utsattheten.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

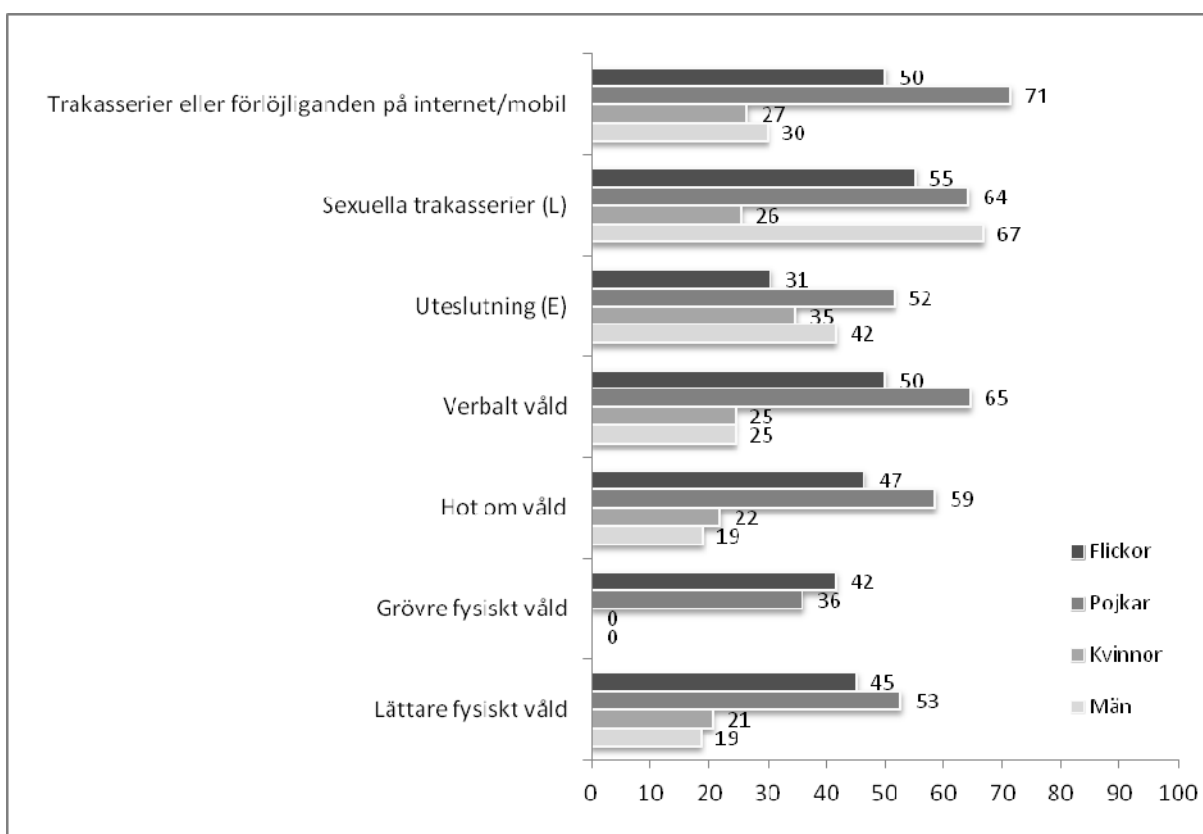
Den övergripande bilden är att eleverna i större utsträckning låtit bli att berätta om sin utsatthet för andra jämfört med lärarna (47 % jämfört med 29 %), liksom att lärarna i betydligt högre grad berättat om sin utsatthet för andra lärare (35 % bland de utsatta eleverna hade gjort det till skillnad från 72 % bland de utsatta lärarna) och för rektor (57 % av lärarna jämfört med 7 % bland eleverna). Istället angav en högre andel av de utsatta eleverna (9 %) att de hittat någon annan på skolan att berätta för, medan detta inte tycktes förekomma bland lärarna (0 %). Vem denna "annan" är framgick inte av vår fråga, men sannolikt handlar det om personalkategorier som skolsköterska, skolpsykolog, kurator, värdinna/rastvakt, vaktmästare etc. En högre andel bland de utsatta lärarna (7 %) jämfört med elever (2 %) hade anmält händelsen till polis. Det fanns ingen signifikant skillnad mellan lärare och elever när det gäller att ha berättat om utsattheten hemma, något som i genomsnitt bara en tredjedel av både lärare och elever uppgav att de gjort.

Som framgår av figuren fanns det inte några signifikanta könsskillnader bland eleverna när det gäller rapportering av utsatthet för hot och våld. Flickor och pojkar var lika benägna att berätta/låta bli att berätta om sin utsatthet – och i de fall de valt att berätta om den, var det lika vanligt bland pojkar och flickor att göra det hemma, för lärare etc. De skillnader som finns i figuren mellan pojkar och flickor var alltså inte statistiskt säkerställda. När det gäller lärarna fanns däremot några signifikanta skillnader mellan män och kvinnor. Det var vanligare att utsatta kvinnor berättat för lärarkollegor, medan andelen som rapporterat till rektor var lika stor bland män och kvinnor. Kvinnor berättade också i högre grad om sin utsatthet hemma; 36 % av de utsatta kvinnorna och 21 % av de utsatta männen uppgav att de berättat om det hemma. Vidare var andelen som anmält till polis högre bland männen än bland kvinnorna.

Det var, som framkommit, ovanligt att elever valde att anmäla till rektor om de utsatts för våld. Detta kan bero på att elever inte har någon daglig kontakt med rektor och att denne är en mer avlägsen person än övriga personer i elevernas liv, såsom exempelvis lärare och föräldrar. Lärarna anmälde i mycket högre utsträckning till rektor, vilket kan ses som naturligt då rektor är den som oftast har ansvar för lärarnas arbetsmiljö och som är ansvarig för att se till att incidenter av olika slag tas om hand. I våra analyser framkom att det var vanligare att män vände sig till rektor när de utsatts för såväl lättare som grövre våld än att kvinnor gjorde det. Att andelen som anmält till rektor ändå var under 60 % kan bero på att man på skolor ibland tillsätter särskilda arbetsgrupper för incidenter av detta slag och rektor blandas då inte alltid in.

Vilken typ av våld tigger still?

En ganska vanlig strategi vid utsatthet, framförallt för eleverna, kan som framgått ovan vara att inte berätta om det för någon. Det tycks också vara så att det varierar ganska mycket mellan olika typer av våld om man väljer att vara tyst om det eller inte (se figur 53). Generellt fann vi att det var en högre andel elever jämfört med lärare som *inte* berättar om de olika typerna av hot och våld de utsatts för. Detta gäller samtliga typer av hot och våld *utom* relationellt våld där andelen som uppgav att de inte rapporterat var likvärdig mellan elever (39 %) och lärare (36 %).

Figur 53. Procentuell andel elever respektive lärare som blivit utsatt för olika typer av våld och valt att inte anmäla/rapportera till eller berätta för någon.

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna. (E) anger en signifikant könsskillnad bland eleverna.

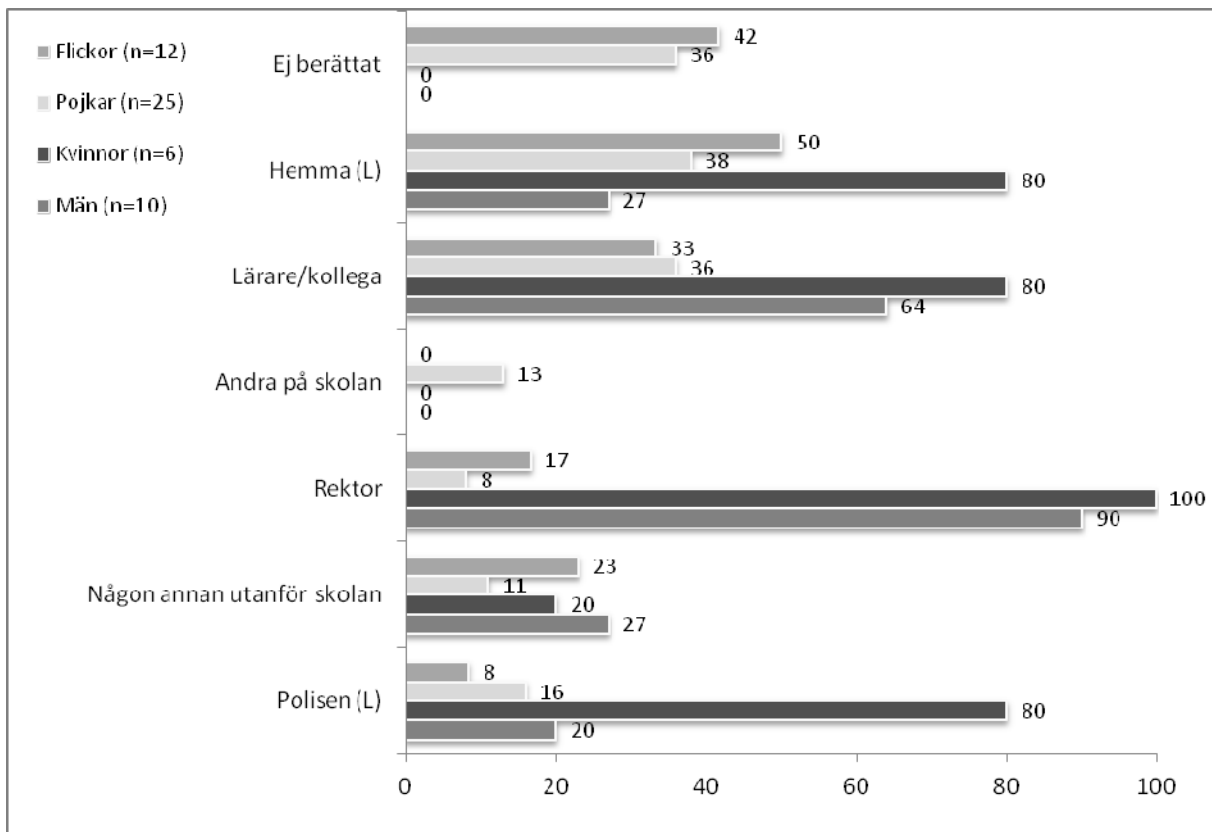
Det fanns ett antal skillnader mellan pojkar och flickor respektive män och kvinnor när det gäller vilka typer av hot och våld man valt att inte berätta om. Då grupperna utsatta är förhållandevis små innebär det att förhållandevis stora skillnader inte blir statistiskt säkerställda. Mönstret är dock att en högre andel pojkar än flickor tycks låta bli att berätta om sin utsatthet *utom* när det gäller det grövre våldet och det lättare fysiska våldet där andelen som låtit bli att berätta var tämligen lika. Den enda typen av våld, där det fanns en signifikant skillnad mellan flickor och pojkar rör andelen som valt att inte berätta om sin utsatthet för uteslutning/relationellt våld, där en högre andel pojkar (52 %) än flickor (31 %) valt att inte berätta om detta. När det gäller lärarna var mönstret för kvinnor och män ganska lika i samtliga typer av hot och våld *utom* för sexuella trakasserier där 67 % av männen och 26 % av kvinnorna valt att inte berätta om det för någon.

Vilken typ av våld berättar man om hemma?

När det gäller vilken typ av utsatthet som man har lättast att berätta om hemma fann vi att mönstret för elever och lärare överlag var detsamma. Undantaget utgörs av lättare fysiskt våld, där det var en högre andel elever (42 %) än lärare (30 %) som berättat om detta hemma. Det är anmärkningsvärt att en relativt liten andel (43 % av de utsatta eleverna och 44 % av de utsatta lärarna) uppgav att de berättat hemma när de utsatts för grövre fysiskt våld. Bland de elever och lärare som utsatts för hot om våld, verbalt våld eller internettrakasserier var det cirka 30 % som rapporterat om detta hemma. Bland dem som varit med om relationellt våld hade dock 46 % berättat om det hemma. Minst benägna att berätta om våldet hemma var de som varit med om sexuella trakasserier (endast 21 % bland lärarna och eleverna). Totalt sett var det alltså uteslutning man i störst utsträckning berättat om hemma, medan sexuella trakasserier var det man i lägst utsträckning berättat om.

Det fanns några könsskillnader, även när det gällde tendensen att berätta om olika typer av våld hemma. Exempelvis angav en högre andel både kvinnor och flickor (33 % respektive 40 %), att de rapporterade om sin utsatthet för verbalt våld hemma jämfört med män och pojkar (21 % respektive 26 %). För eleverna var det dessutom vanligare att flickor (55 %) jämfört med pojkar (27 %) berättade hemma om uteslutning. Flickor var också mer benägna än pojkar att berätta om trakasserier på internet eller i mobil (43 % respektive 15 %). Bland lärarna fanns också en skillnad när det gäller grovt våld, där 80 % av de utsatta kvinnorna rapporterade om det hemma, till skillnad från 27 % av männen.

Just för att benägenheten att rapportera utsatthet för grovt fysiskt våld avvek från de andra typerna av hot och våld har vi valt att redovisa några kompletterande analyser (se figur 54). Bland de få kvinnor som uppgav att de var utsatta för grovt fysiskt våld har samtliga rapporterat detta till rektor, liksom nästan samtliga utsatta män. Däremot har de utsatta eleverna inte gjort det i särskilt hög grad. Endast 17 % av flickorna och 8 % av pojkarna hade gjort detta. Medan en hög andel av de kvinnliga lärarna (80 %) hade anmält utsatthet för grovt fysiskt våld till polisen var det dock en oroväckande låg andel av de manliga lärarna (20 %) och eleverna (8 % av flickorna, 16 % av pojkarna) som anmält till polisen. Det bör poängteras att andelen utsatta för denna typ av våld var mycket liten varför dessa siffror bör tolkas med försiktighet.

Figur 54. Procentuell andel elever respektive lärare som blivit utsatt för grovt våld och vald anmälan/rapporteringsstrategi. (Observera det låga antalet utsatta för grovt våld.)

(L) anger en signifikant könsskillnad bland lärarna.

Totalt sett visar resultaten att eleverna i mycket liten utsträckning vände sig till polisen. Undantaget utgörs av utsatthet för grövre fysiskt våld och i viss mån även hot om våld, men även då var andelarna förhållandevis små. Även bland lärarna var det vanligare att anmäla dessa typer av våld till polisen, men resultaten visade att lärarna även vänt sig till polisen vid incidenter av lättare fysiskt våld. Fysiskt våld av en viss allvarlighetsgrad ska anmälas till polis och kanske är det då en tolkningsfråga som ligger bakom att vissa lärare anmäler även lättare fysiskt våld. Kanske kan det vara så att en kontinuerlig utsatthet för även lindrigare fysiskt våld kan ge anledning till att vända sig till polisen. Att utsatta inte tar kontakt med polis vad gäller socialt våld och verbalt våld är inte på något sätt uppseendeväckande, utan helt naturligt med tanke på var gränserna går när det gäller vad som är lagbrott och inte. Att det däremot enbart var strax över 40 % av lärarna totalt sett (med, som vi sett, stora könsskillnader) och mindre än 15 % av eleverna som anmält grövre fysiskt våld är anmärkningsvärt.

Rapportering av andras utsatthet

I lärarenkäten ingick en fråga om huruvida de anmält händelser av hot och våld som de bevittnat till rektor och, om så inte var fallet, vad anledningen till detta var. I enkäten till eleverna ingick inte denna fråga, utan bara den som handlade om huruvida de skulle anmäla det våld de själva blivit utsatta för.

Så många som 94 % av lärarna uppgav att de någon gång bevittnat att en elev har utsatts för trakasserier, kränkande behandling eller våld, eller fått reda på att detta har skett. Av dessa hade 62 % anmält samtliga händelser de bevittnat medan 25 % hade gjort sådan anmälan i de flesta fallen, 10 % i något eller några fall och 3 % hade inte anmält alls.

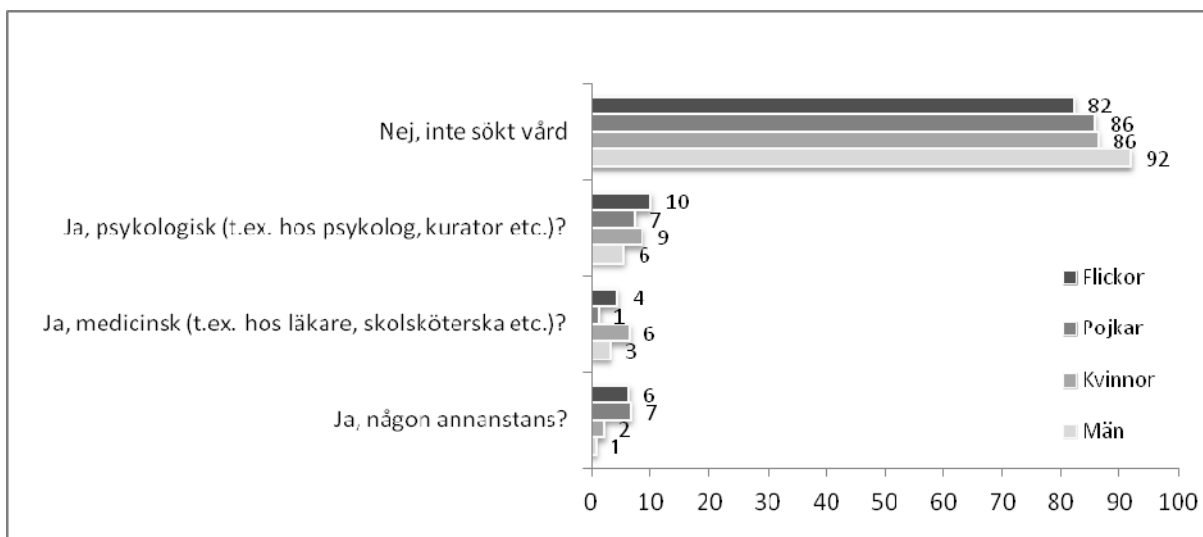
Den vanligaste anledningen lärarna uppgav som skäl till att inte anmäla till rektor, var att det är svårt att veta när en incident är tillräckligt allvarligt. Medan 44 % uppgav detta som anledning till att de har avstått rapportering, var det 9 % som avstått från att anmäla då de inte trott att det skulle hjälpa och övriga 47 % har angett andra skäl till att de inte anmält. Ett antal lärare har exempelvis svarat att det på deras skola inte är rektor som har ansvar för att ta emot dessa anmälningar, och att det är därför man inte i första hand vänder sig dit. De nämner exempelvis att skolan har en särskild arbetsgrupp mot mobbning och/eller våld som tar hand om anmälningarna i ett första steg, och att rektor blandas in först i ett senare skede om det behövs.

Agerande efter utsatthet

Det finns ett antal sätt att agera efter att ha blivit utsatt för hot och våld förutom själva anmälan och rapporteringen. I både lärarenkäten och elevenkäten ställde vi en fråga som handlade om huruvida man sökt vård och/eller hjälp efter utsattheten och en som handlade om huruvida man bytt skola.

Har man sökt vård?

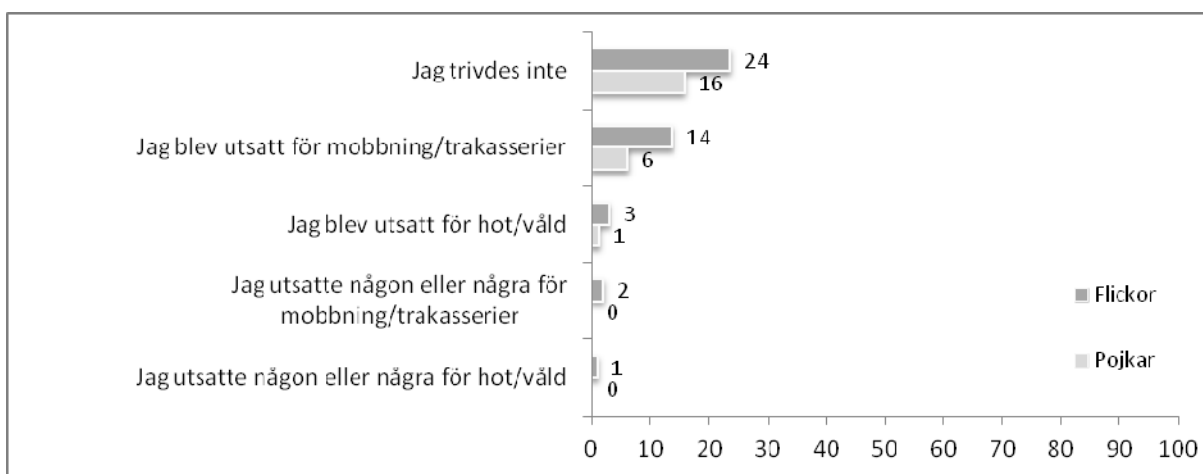
Ett resultat av våldets negativa konsekvenser kan vara att individen behöver söka hjälp på något sätt. Vi ställde en fråga till lärare och elever om man sökt hjälp efter att man utsatts för våld och, i så fall, vilken typ av hjälp. Resultaten visar att det fanns några skillnader mellan lärares och elevers tendens att söka psykologisk eller medicinsk hjälp. Som framgår av figur 55 nedan var andelen som *inte* sökt vård alls likvärdig bland både elever (84 %) och lärare (88 %).

Figur 55. Svar på frågan om de som utsatts för någon våldshändelse sökt vård eller hjälp ($n_e=307$; $n_l=452$).

Bytt skola

I enkäten till eleverna ingick en fråga om man någon gång blivit *tvungen* att byta skola eller klass. Av alla pojkar uppgav 19 % att de blivit tvungna till detta och 25 % av flickorna (vilket är en statistisk skillnad). De som blivit tvungna att byta klass eller skola fick en följdfråga, nämligen om orsakerna till bytet (se figur 56). Den vanligaste förklaringen till bytet (bland dem som alltså blivit tvungna att byta klass eller skola) var att de inte trivdes på skolan (24 % av flickorna och 16 % av pojkarna uppgav detta som skäl). Som framgår av figuren uppgav också 14 % av flickorna som bytt skola att skälet var att de utsatts för mobbning eller trakasserier, medan 2 % av flickorna uppgav att de blev tvungna att byta klass eller skola på grund av att de själva utsatte andra för mobbning eller trakasserier. Det är noterbart att nästan inga pojkar uppgav som skäl att de själva utsatt andra för mobbning/trakasserier eller hot/våld och ej heller att de blivit utsatta för hot/våld. Observera att eleverna kunde fylla i flera svarsalternativ och att alternativen 1) Byte av stadium (t.ex. från mellan- till högstadium), 2) På grund av flytt, och 3) Annat inte redovisas i figuren. Detta är anledningen till att andelarna inte summeras till 100 %. Inga skillnader mellan pojkarna och flickorna var signifikanta.

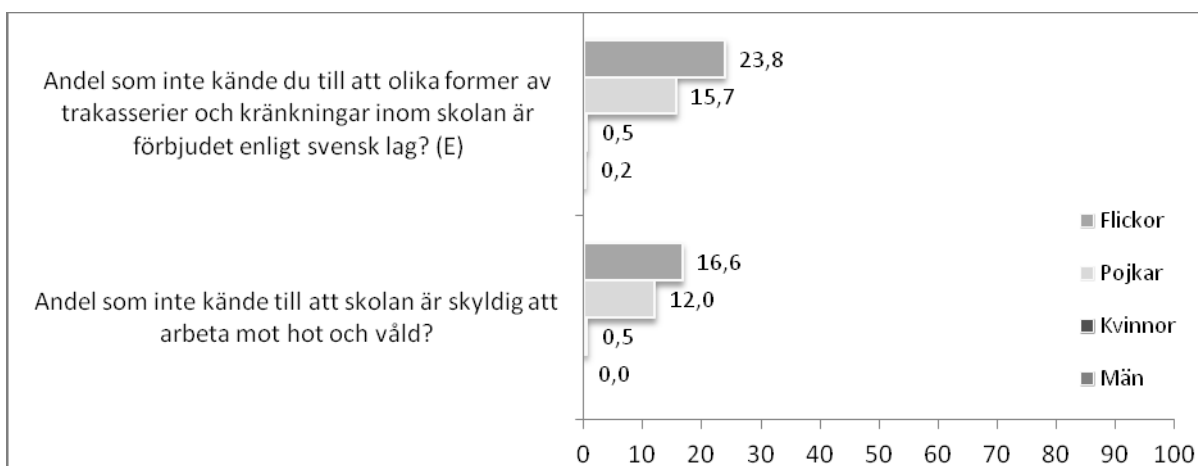
Figur 56. Olika anledningar till byte av skola bland dem som bytt skola eller klass.

7. Skolornas arbete mot hot och våld

Det pågår mycket arbete i Sveriges skolor för att arbeta mot våld av olika slag. Skolan har också en skyldighet både som arbetsgivare och skola att göra det. I detta kapitel belyser vi skolans arbete mot hot och våld. Hur skolornas arbete mot hot och våld ser ut varierar naturligtvis mycket, likaså hur det upplevs. Lärare och elever omfattas till viss del av olika lagstiftning, och lärare har förstås ett annat ansvar när det gäller frågor om hot och våld. I enkäterna ställde vi vissa frågor till både lärare och elever om man känner till lagstiftningen, vilka skyldigheter skolan har etc. Förutom de gemensamma frågorna ställdes också frågor till enbart lärarna utifrån att de i vardagen är bärare av skolans regelverk och policy kring olika typer av hot och våld.

Skolans skyldigheter och arbete mot hot och våld

I elevernas perspektiv blir kännedomen om lagen och skolans skyldigheter först och främst en kännedom om sina egna rättigheter och vad man kan förvänta sig av sin skola. För lärarnas del handlar det å ena sidan om deras rättigheter, men också om kännedom om deras skyldigheter i förhållande till den utsatthet bland elever som man bevittnar eller får kännedom om. Som framgår av figur 57 kände nästan alla *lärare* till att skolan är skyldig att arbeta mot hot och våld och att olika former av trakasserier och kränkningar inom skolan är förbjudet enligt svensk lag. Vad gäller *eleverna* kände de flesta (86 %) till att skolan är skyldig att arbeta mot hot och våld. Inte fullt lika många, men ändå en övervägande del (80 %) kände till att trakasserier och kränkningar inom skolan är förbjudet enligt svensk lag. Detta innebär, som framgår av figuren, att 12 % av pojkarna och 17 % av flickorna inte kände till att skolan är skyldig att arbeta mot hot och våld och att 16 % av pojkarna och 24 % av flickorna inte kände till att olika former av trakasserier och kränkningar är förbjudna enligt svensk lag. Det var alltså en högre andel flickor som *inte* kände till lagstiftningen och vad man som elev kan förvänta sig av skolan och lärarna (även om den senare könsskillnaden inte var statistiskt signifikant).

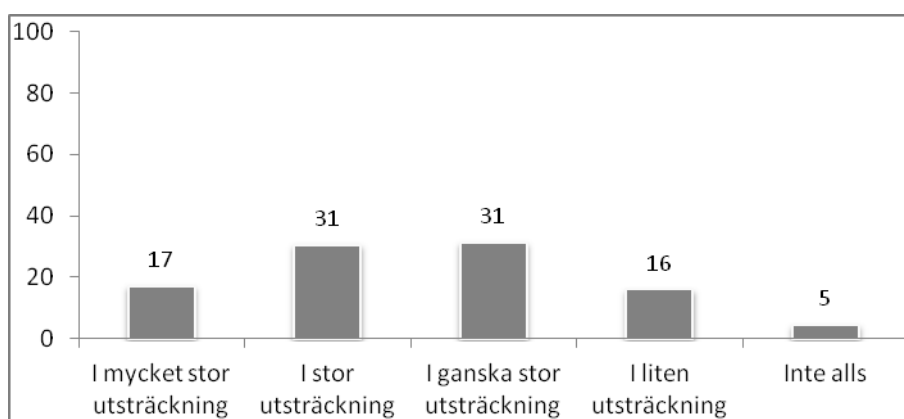
Figur 57. Procentuell andel som inte har kännedom om lagstiftning och skolans skyldigheter. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män.

(E) anger signifikant könsskillnad bland eleverna.

Hur upplever man skolans arbete mot våld?

Även om det är viktigt att känna till vilka rättigheter och skyldigheter som skolan i stort, elever, lärare och rektor har är det än viktigare att arbetet mot hot och våld fungerar tillfredsställande. Som vi sett i kapitel 6 frågade vi både lärare och elever som utsatts för olika typer av våld om de rapporterat detta till arbetsgivaren/skolan. De fick också svara på frågan om de ansåg att arbetsgivaren/skolan vidtagit nödvändiga åtgärder för att lösa problemet. Totalt sett ansåg knappt hälften (49 %) av de utsatta lärarna att arbetsgivaren hade vidtagit nödvändiga åtgärder medan 46 % av de utsatta eleverna ansåg att skolan vidtagit nödvändiga åtgärder. Bland lärarna ansåg exempelvis 29 % av de utsatta männen och 13 % av de utsatta kvinnorna inte alls att arbetsgivaren vidtagit nödvändiga åtgärder och ytterligare 25 % av männen och 40 % av kvinnorna tyckte att arbetsgivaren gjort det endast i liten utsträckning. Detta kan jämföras med en annan studie som kom fram till att 7 % av de lärare som utsatts för mobbning alltid var nöjda med hur deras skola hanterade våld och 23 % var aldrig nöjda (Fox & Stallworth, 2010).

Eleverna fick frågan om det på deras skola finns regler om hur man ska vara mot varandra, vilket 86 % uppgav att det fanns, medan 2 % svarade att det inte fanns och 12 % inte visste. Andelen som inte visste om sådana regler fanns på skolan var något högre bland flickorna. Alla elever fick också svara på frågan i vilken utsträckning man upplevde att skolan arbetar aktivt i frågor gällande hot, våld, mobbning och trakasserier. Som framgår av figur 58 ansåg 5 % av eleverna att skolan inte alls arbetar aktivt i dessa frågor och 16 % tyckte att skolan gör det endast i liten utsträckning. Totalt 21 % gav alltså skolan ett ganska lågt betyg i detta avseende (det fanns inga skillnader mellan pojkar och flickor i denna fråga). Av de elever som uppgav att det fanns ordningsregler svarade också en betydligt högre andel att skolan arbetar aktivt mot hot, våld, mobbning etc. Ordningsregler kan alltså, enligt eleverna själva, anses som ett sätt att arbeta aktivt mot hot och våld.

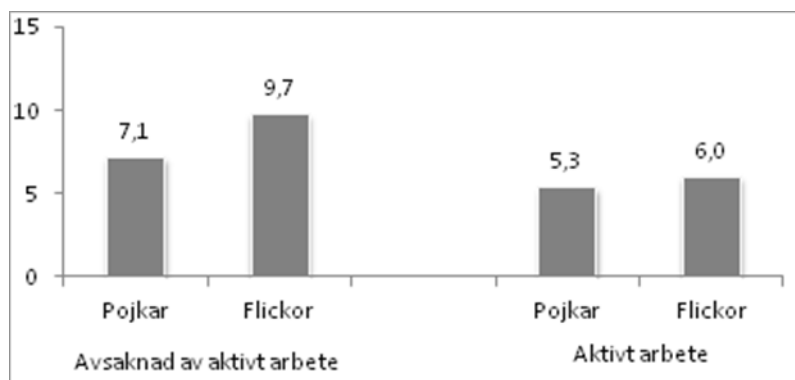

Figur 58. Svar på frågan till elever: "I vilken utsträckning upplever du att din skola arbetar aktivt i frågor gällande hot, våld, mobbning och trakasserier?". Procentuell andel.

Ingen signifikant skillnad mellan pojkar och flickor.

Avsaknaden av ett aktivt arbete mot hot och våld kan innebära en högre förekomst av mobbning, våld och andra kränkande beteenden. Våra resultat visar också att elever som rapporterat att skolan inte alls eller endast i liten utsträckning har ett aktivt arbete mot hot och våld också rapporterade betydligt fler incidenter av hot och våld. Som framgår av figur 59 rapporterade flickor, som går på skolor som *inte* har ett aktivt arbete mot hot och våld i genomsnitt nästan 10 incidenter av hot och våld under det gångna året till skillnad

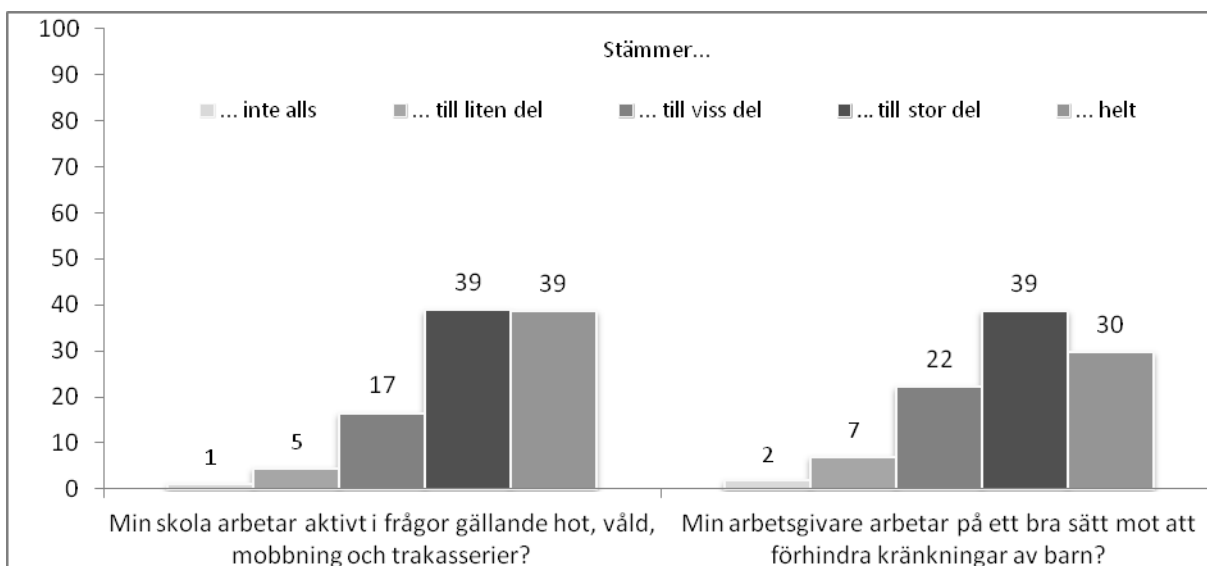
från flickorna som går på skolor *med* ett aktivt arbete mot hot och våld där man rapporterade 6 incidenter. För pojkarnas del var mönstret detsamma, men skillnaden inte alls lika stor.

Figur 59. Antal incidenter i genomsnitt för elever på skolor som inte har ett aktivt arbete mot hot och våld (staplar till vänster) och för elever på skolor som har ett aktivt arbete mot hot och våld (staplar till höger).

Skillnaden mellan pojkar och flickor är signifikant. Likaså skillnaden mellan skolor med ett aktivt respektive passivt arbete mot hot och våld.

För lärarnas del ställde vi frågor om skolans arbete mot hot och våld på ett något annorlunda sätt jämfört med eleverna. Svaren presenteras därför separat. Som framgår av figur 60 ansåg en klar majoritet av lärarna att deras skolor arbetar aktivt i frågor gällande hot, mobbning och trakasserier samt arbetar på ett bra sätt mot att förhindra kränkningar av barn. Det var endast 6 % som inte alls eller till liten del ansåg att skolan arbetar aktivt mot hot och våld och 9 % som inte höll med i påståendet att arbetsgivaren arbetar på ett bra sätt för att förhindra kränkningar av barn. I dessa frågor fanns inga skillnader mellan män och kvinnor.

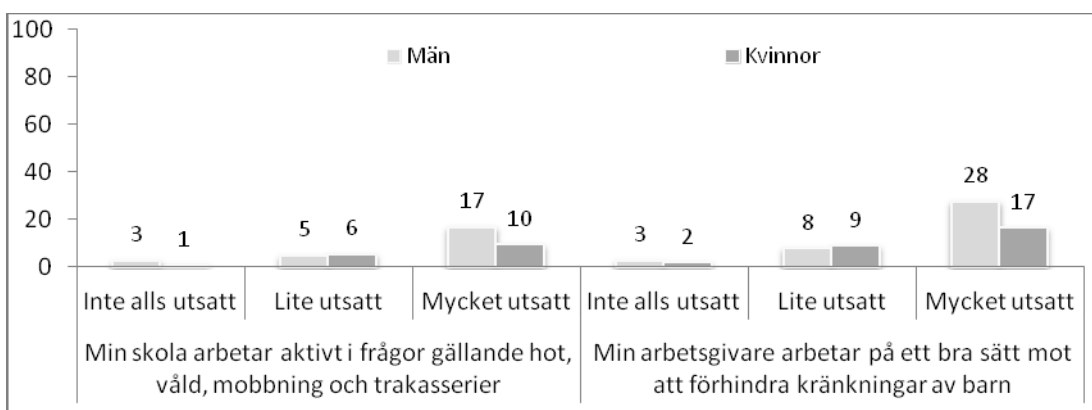

Figur 60. Svar på frågorna om lärarnas uppfattning om skolans arbete mot hot och våld. Procentuell andel.

Ingen signifikant skillnad mellan män och kvinnor.

Storleken på skolan skulle kunna tänkas ha betydelse för om skolan har ett aktivt arbete mot hot och våld. Även om tendensen var att större skolor upplevdes ha ett sämre arbete mot hot och våld fanns det inga statistiskt säkerställda skillnader relaterade till skolans storlek för vare sig elever eller lärare.

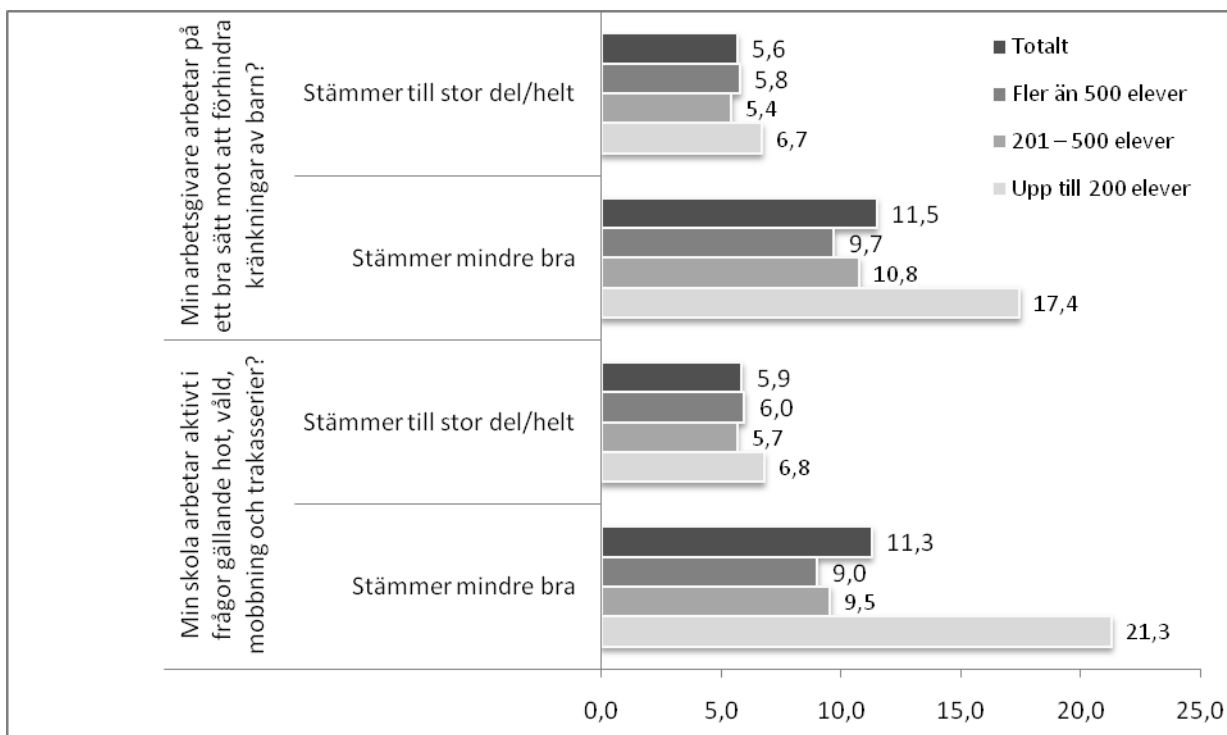
För lärarna fanns det dock, precis som för eleverna, en skillnad i upplevelser av skolans arbete mot hot och våld beroende på om man själv var utsatt eller inte. Som framgår av figur 61 var andelen, som inte tycker att skolan arbetar aktivt mot hot och våld eller anser att arbetsgivaren inte gör ett bra arbete för att förhindra kränkningar av barn väldigt låg bland lärare som inte själva var utsatta för hot och våld. Andelen missnöjda med skolans och arbetsgivarens arbete var något högre i gruppen som var litet utsatt och högst i gruppen mycket utsatta. Detta resultat var tydligast för de manliga lärarna, där hela 17 % av de mycket utsatta inte alls ansåg att skolan arbetar aktivt mot hot och våld och 28 % inte heller tyckte att arbetsgivaren arbetar på ett bra sätt för att förhindra kränkningar av barn.

Figur 61. Andel lärare som inte var utsatta för något våld, lite utsatta och mycket utsatta som inte tycker att skolan har ett aktivt arbete mot hot och våld och tycker att arbetsgivaren arbetar på ett bra sätt mot att förhindra kränkningar av barn. Skillnader mellan män och kvinnor presenteras.

Skillnaden mellan de olika utsatthetskategorierna är signifikant för både män och kvinnor i båda frågorna.

Om vi för lärarnas del kombinerar frågan om skolans storlek med frågorna om skolan arbetar aktivt mot hot och våld framkom att det totala antalet incidenter av hot och våld skilde sig åt mellan olika kategorier. Som framgår av figur 62 var antalet självupplevda incidenter av hot och våld – bland lärare som inte ansåg att deras skola arbetar aktivt i frågor gällande hot, våld, mobbning och trakasserier – högre bland dem som arbetade på små skolor (mindre än 200 elever). Vi fann liknande mönster när det gäller frågan om man ansåg att arbetsgivaren arbetar på ett bra sätt för att förhindra kränkningar av barn.

Figur 62. Genomsnittligt antal hot- och våldsincidenter för skolor av olika storlek beroende på skolans aktiva arbete mot hot och våld.

Signifikant skillnad mellan storlek på skolor och utsatthet samt mellan arbetsgivarens olika arbete mot mobbing/kränkningar och utsatthet, samt en signifikant interaktionseffekt mellan storlek på skolan, arbetsgivarens arbete och utsatthet.

De resultat vi fick gällande i hur pass stor utsträckning både lärare och elever tycker att skolan arbetar aktivt mot olika typer av våld kan jämföras med den undersökning som Skolverket genomförde 2009 och som fann att 80 % av eleverna och 90 % av lärarna tyckte att skolan "gjorde mycket för att förhindra mobbing och annan kränkande behandling" (Skolverket, 2009, sid. 77). Däremot var de elever som själva blivit utsatta något mer negativa till vad skolan hade gjort efter att de berättat om sin utsatthet.

Utbildning i att hantera hot och våld

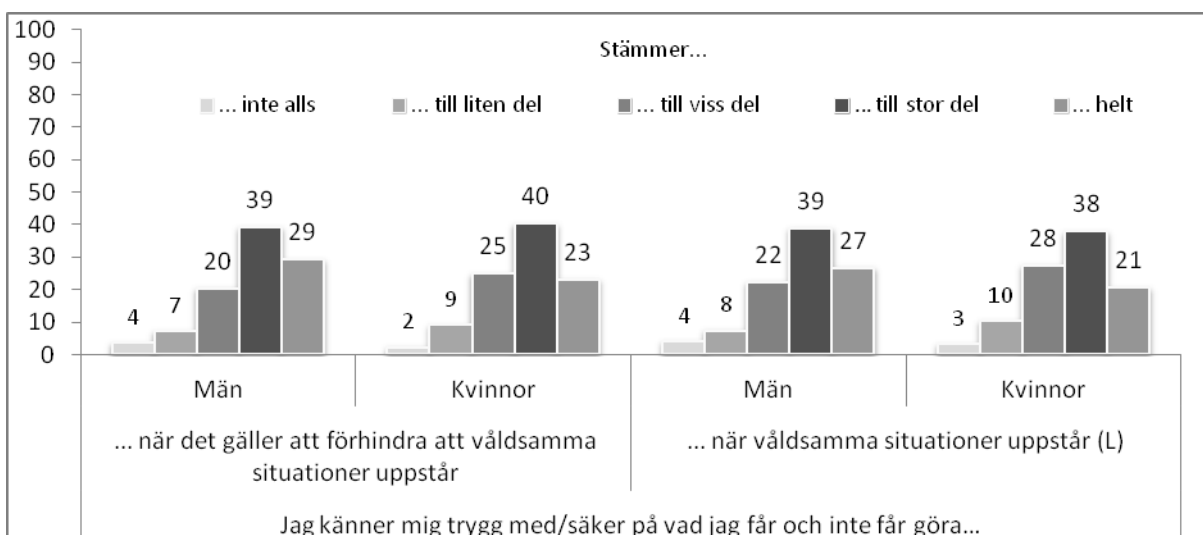
Till lärarna ställdes frågan huruvida man fått utbildning i att hantera hot och våld. Totalt uppgav 45 % av lärarna att de fått utbildning i detta och andelen var något högre bland män (52 %) jämfört med kvinnor (41 %). Här fanns även skillnader relaterade till lärarnas ålder; andelen som fått utbildning ökade från 37 % bland lärarna upp till 35 år till 52 % för dem över 55 år. Däremot fann vi inga skillnader i utbildning om hot och våld mellan lärare med och utan pedagogisk examen.

Då vi jämför de lärare som var mycket utsatta för hot och våld och de som inte alls var utsatta fanns en skillnad beroende på om man fått utbildning i att hantera hot och våld eller inte. Andelen som fått utbildning var 57 % bland dem som inte varit utsatta för någon form av hot och våld, till skillnad mot 44 % bland de litet utsatta och 39 % bland de mycket utsatta. En förklaring till dessa stora skillnader kan vara att utbildning i frågorna gör att man hanterar hotfulla situationer bättre vilket kan göra att upplevelsen av hot och våld minskar. En annan anledning kan också vara att man i utbildningen lärt sig tekniker

för att minska utsattheten. Ytterligare en tänkbar förklaring kan vara att definitionen av utsatthet skiljer sig mellan personer som gått utbildning och inte. Dessutom kan det vara så att skolor där man ger utbildning i hot och våld faktiskt *har* mindre problem med händelser av hot och våld. Vilken än förklaringen är, tycks det som att utbildning är förknippat med positiva effekter.

Trygghet i hanteringen

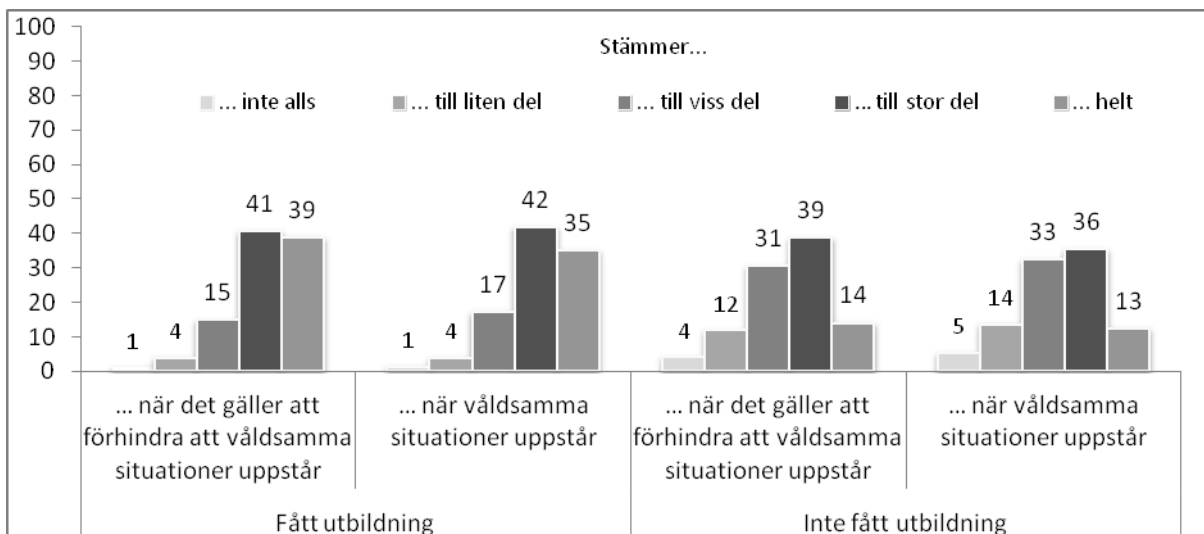
I enkäten till lärare ingick två frågor om hur trygg man känner sig när det gäller vad man får och inte får göra för att förhindra att våldsamma situationer uppstår samt vad man får och inte får göra när de väl uppstår. Majoriteten av lärarna kände sig trygga i båda dessa avseenden. Totalt instämde 59 % av kvinnorna och 66 % av männen helt eller till stor del i att de känner sig trygga med vad de får och inte får göra när våldssituationer uppstår (se figur 63). En något högre andel uppgav att de känner sig trygga med vad de får och inte får göra för att förhindra våldsamma situationer. Här fanns en liten könsskillnad i att en högre andel kvinnor kände sig osäkra på hur de ska agera.

Figur 63. Lärarnas uppfattning om hur trygga de känner sig i att hantera och förhindra våldsamma situationer. Skillnader mellan män och kvinnor presenteras.

(L) indikerar en signifikant könsskillnad bland lärare.

Ett sätt att öka sin trygghet i vad man får och inte får göra kan vara att utbilda sig i hantering av hot- och våldssituationer. Som framgick ovan hade 52 % av de manliga lärarna och 41 % av de kvinnliga lärarna fått en utbildning i hot och våld. Utbildning tycks ge en ökad trygghet i hur man som lärare ska agera i olika situationer. Eftersom detta mönster var likartat för manliga och kvinnliga lärare presenterar figur 64 resultat för hela gruppen av lärare. Av de lärare som fått utbildning i hot och våld var det endast cirka 5 % som trots detta inte kände sig trygga med hur de ska hantera olika situationer, medan motsvarande andel bland dem som inte fått utbildning var 16 %. Omkring 80 % av de lärare som fått utbildning i hot och våld kände sig helt eller nästan helt trygga när det gäller både hur de ska förhindra våldsamma situationer och hur de ska agera då sådana uppstår – till skillnad från ungefär hälften bland dem som *inte* fått utbildning. Utbildning tycks alltså bidra till en ökad känsla av säkerhet hos lärarna i hur de ska hantera frågor kring hot och våld.

Figur 64. Procentuell andel som instämmer helt eller till stor del i de två olika påståendena "Jag känner mig trygg med/säker på vad jag får och inte får göra...". Skillnader mellan de som fått respektive inte fått utbildning.

Signifikant skillnad mellan de som fått utbildning och de som inte fått utbildning i båda frågorna.

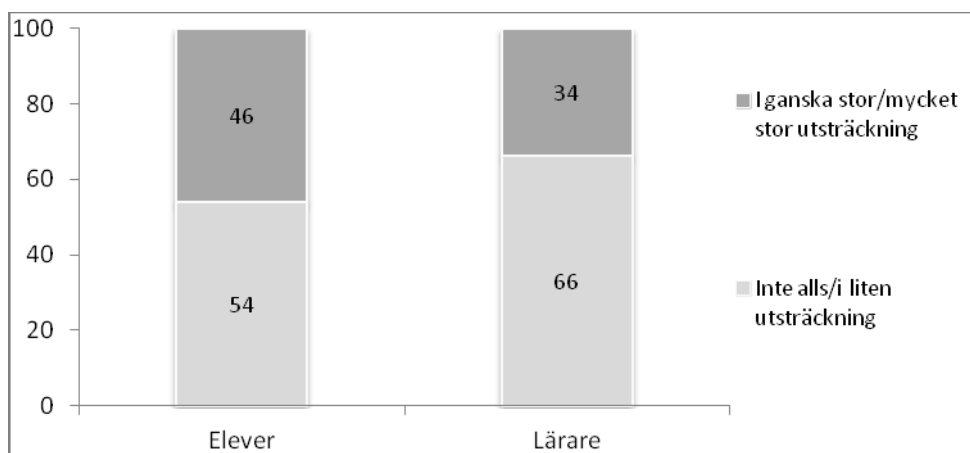
Förutom den positiva "effekten" utbildning tycks ha när det gäller tryggheten i hur olika situationer ska hanteras och förebyggas, visar resultaten att lärarnas hälsa och attityder också tycks påverkas positivt av utbildning. Att arbeta på en skola som arbetar aktivt i frågor kring hot och våld och känna sig trygg med hur olika situationer ska bemötas, kan vara en hjälp att hantera faktiska hot- och våldssituationer och i sin tur bidra till att mildra negativa konsekvenser. Våra resultat visar att lärare som arbetar på en skola som arbetar aktivt förebyggande mot hot och våld också trivs bättre, vill vara kvar på skolan i högre grad och också mår bättre på olika sätt. Resultaten visar också att detta tycks vara extra betydelsefullt för dem som är utsatta för hot och våld. Lärare som varit utsatta för hot och våld och arbetar på en skola som har ett aktivt förebyggande arbete mot hot och våld rapporterade att de trivdes bättre, ville arbeta kvar i högre grad och mådde bättre jämfört med sina kollegor som var lika utsatta, men *inte* arbetar på en skola med det förebyggande arbetet. Vi fann här en särskilt tydlig skillnad i mental hälsa bland lärare som var mycket utsatta för hot och våld; de som var mycket utsatta och fått utbildning rapporterade en betydligt bättre hälsa än de som var lika mycket utsatta men inte fått utbildning.

Har det hjälpt att anmäla?

I kapitel 6 undersökte vi huruvida lärare och elever rapporterat om eventuell utsatthet. I det här kapitlet, som handlar om skolans agerande, besvaras frågan om man tyckte att det hjälpte att anmäla. Huruvida den utsatta personen upplever att situationen blir bättre eller sämre efter en anmälan torde kunna spela roll för benägenheten att berätta för någon om man blir utsatt igen. Detta skulle även kunna tänkas spridas bland både elever och lärare som när de blir utsatta väljer att inte anmäla om de har sett att det inte leder till en positiv förändring av situationen och tvärtom. Det torde också kunna spela roll för vilka

konsekvenser man drabbas av och/eller hur kraftiga de blir. En studie fann exempelvis att om utsatta lärare inte upplever att skolan hanterar deras ärende på något bra sätt, kan det leda till att konsekvenserna av hot och våld förvärras (Fox & Stallworth, 2010).

Som framgått av kapitel 6 var det närmare en fjärdedel av eleverna och en dryg tiondel av lärarna som var tveksamma till att anmäla hot- och våldincidenter för att man trodde att det inte skulle hjälpa. Figur 65 redovisar andelen som anmält sådana incidenter och faktiskt tyckt att det hjälpt. Som framgår av figuren ansåg närmare hälften av de elever och omkring en tredjedel av de lärare som berättat om, rapporterat eller anmält hot- och våldincidenter att situationen har förbättrats. Vi fann inga könsskillnader i detta avseende. Någon motsvarighet till dessa frågor i andra studier har vi inte funnit, men däremot en jämförelse som gällde hur effektivt lärares ingripande i situationer är. Den studien kom fram till att det förbättrar i cirka hälften av fallen, men att det i 16 % av fallen till och med blir värre (Smith & Shu, 2000).

Figur 65. Svar i procent på frågan "Efter att du har berättat om, rapporterat eller anmält händelsen/händelserna, i vilken utsträckning har din situation förbättrats?".

Skillnaden mellan elever och lärare är signifikant.

Stöd

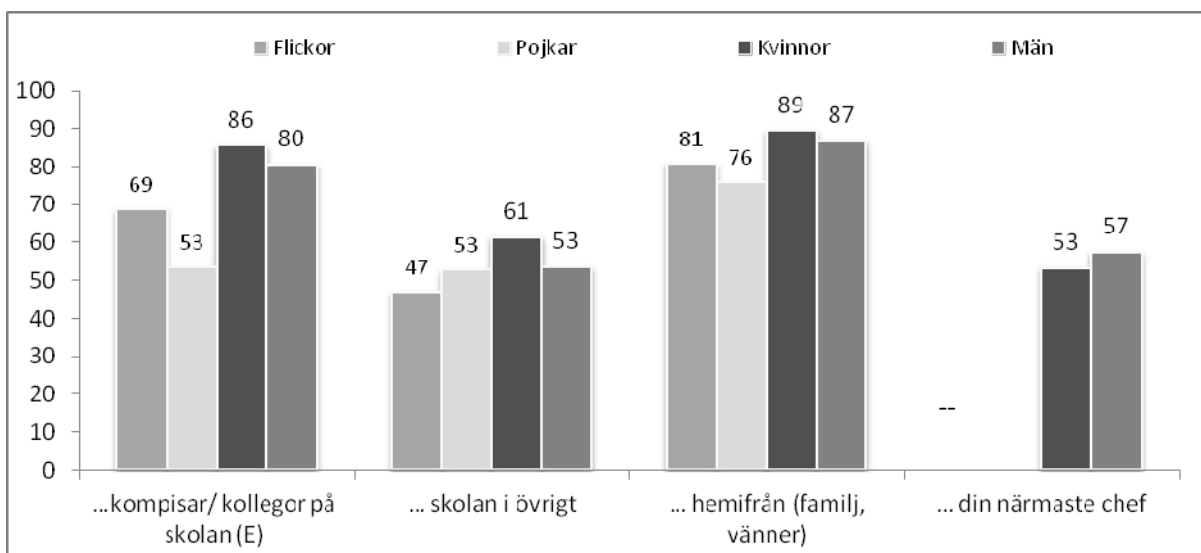
Omgivningens tillgänglighet och stöd tycks spela en viktig roll för att skydda såväl barn och ungdomar som vuxna från de mest negativa konsekvenserna av stressande livshändelser (Cobb, 1976; Demaray, Malecki, Davidson, Hodgson & Rebus, 2005; Viswesvaran, Sanchez & Fisher, 1999). Stöd från *familjen* har till exempel kunnat visas minska den psykologiska påverkan av hot och våld (Howard, Budge & McKay, 2010; Yeung & Leadbeater, 2010). Socialt stöd innebär inte bara stöd i en akut situation, utan även den typ av stöd individen upplever sig ha kontinuerlig tillgång till i sin omgivning. Det finns inte så mycket forskning som gäller vad socialt stöd har för effekt på just utsatthet för våld i skolan (Yeung & Leadbeater, 2010). Den forskning vi funnit rör det stöd som kommer från föräldrar, lärare och/eller vänner.

En studie fann att barnen/ungdomarna i lägre utsträckning upplevde de depressiva symptom, som kan vara konsekvensen av våld, om de hade bra stöd från sina föräldrar. Om det finns ett stöd från föräldrarna spelar stödet från lärare inte så stor roll, men om det saknas tycks stöd från lärare i viss mån kunna ersätta detta (Conners-Burrow, Johnson, Whiteside-Mansell, McKelvey & Gargus, 2009). Även stöd från vänner är viktigt.

Offer som har en bästa vän tycks inte drabbas alls lika hårt, vare sig av emotionella eller utåtriktade svårigheter jämfört med dem utan en bästa vän (Hodges, Boivin, Vitaro & Bukowski, 1999).

Även för vuxna människor har det sociala stödet en stor betydelse. Forskningen om hur man hanterar stress i arbetet har funnit att socialt stöd kan minska de negativa konsekvenserna av stress och kan lindra hur allvarliga eller hotfulla man uppfattar att de förekommande stressorerna är (se exempelvis Sargent & Terry, 2000; Viswesvaran et al., 1999). Det saknas dock i relativt hög utsträckning forskning angående det sociala stödets betydelse för lärare som utsätts för hot och våld. De studier vi har funnit har inte kunnat visa att socialt stöd fungerar som skydd mot negativa konsekvenser av skolvåld på lärares välmående. Detta skulle kunna bero på, att det är de lärare som drabbas hårdast som både söker och får mest stöd, vilket antyder problem med att fastställa vad som är orsak och verkan i sammanhanget. Däremot tycks socialt stöd kunna få lärare att vara fortsatt engagerade i sitt arbete och stanna kvar i yrket genom att påverka eventuellt uppkomna känslor av likgiltighet (Galand, Lecocq & Philippot, 2007). Upplevt stöd från organisationen kan också påverka risken att läraren vill sluta på sitt jobb till följd av mobbning, och tvärtom påverka läraren till att vilja vara kvar om stödet är gott (Djurkovic, McCormack & Casimir, 2008).

I enkäterna ställdes, för dem som blivit utsatta för hot och våld, frågor om man fått det stöd man som lärare och elev upplevt sig behöva från 1) familjen, 2) kollegor/kompisar och 3) skolan i övrigt. Till lärarna ställdes också frågan om man fått det stöd man behövt från närmaste chef. Som framgår av figur 66 var det en majoritet av såväl lärare som elever som tyckte sig ha fått det stöd de behövt från kompisar, kollegor, hemifrån och (för lärarnas del) från närmaste chef. Intressant att notera är att en nästan lika stor andel ansåg sig ha fått det stöd de behövt från kollegorna (för lärarnas del) som hemifrån. Intressant är också att andelen pojkar som fått det stöd de behövt från kompisarna var betydligt lägre jämfört med flickorna. I de övriga frågorna fanns inga könsskillnader vare sig bland lärare eller elever när det gäller dessa frågor om stöd.

Figur 66. Andelen lärare och elever som i ganska stor eller mycket stor utsträckning upplevt sig få stöd från olika kategorier efter att de anmält/rapporterat hot- och våldsincidenter. Skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män presenteras.

-- anger att frågan inte fanns i elevenkäten. (E) anger en statistiskt säkerställd könsskillnad bland eleverna.

Totalt sett var det alltså en ganska stor grupp som saknade stöd från olika parter. Exempelvis var det 47 % av de utsatta kvinnorna och 42 % av de utsatta männen som *inte* ansåg att de fått det stöd de behöver från sin närmaste chef och 14 % respektive 20 % som heller inte fått det från kollegor på skolan. En övervägande majoritet av både lärare och elever uppgav dock att de fått det stöd de behövt hemifrån, samtidigt som 19 % av de utsatta flickorna och 24 % av de utsatta pojkarna *inte* fått det. Till tonårstiden hör att frigöra sig från sina föräldrar och kompisarna får på många sätt större betydelse. Detta syns dock inte i resultaten, då nämligen 32 % av flickorna och 47 % av pojkarna inte heller tycker att de fått det stöd de behöver från kompisar. Här är skillnaden mellan pojkar och flickor signifikant.

Det finns även olika former av stöd som kan vara viktiga i sammanhanget, men som inte rymdes inom ramen för denna studie. Exempelvis kan informativt stöd (information om lagstiftning, skolans policy etc.), emotionellt stöd, värderande stöd (återkoppling på beteenden och prestationer etc.) och materiellt stöd (resurser i form av tid och pengar, utbildning etc.) utgöra centrala områden när det gäller just frågor om våld och hot om våld.

Betydelsen av stöd

För att undersöka den potentiella effekten av stöd för lärare och elever gjordes ett antal kompletterande analyser. Vi fann överlag att stöd hängde samman med både hälsa och attityder. *Socialt stöd från kompisar/kollegor* tycks vara viktigt för hälsan på så sätt att de som var utsatta för hot- och våldsinceder men upplevde att de hade tillräckligt stöd från kompisar/kollegor också rapporterade en bättre hälsa jämfört med dem som *inte* hade ett tillräckligt stöd. Det fanns vissa könsskillnader i detta avseende. Flickor och kvinnor som inte fått det stöd de behöver verkar påverkas mer negativt av detta jämfört med pojkar eller män som inte får det stöd de behöver.

Stöd från kollegor tycks också vara betydelsefullt. Utsatta lärare som fått det stöd de behöver rapporterade en bättre arbetstrivsel, en större vilja att vara kvar på skolan och lägre oro för våld, jämfört med lika utsatta kollegor som inte upplevt sig få det stöd de behöver. Stödet från kollegorna tycks vara lika viktigt för män som för kvinnor. *Stödet från rektor* tycks dock inte ha någon direkt betydelse för vare sig hälsa eller attityder. Vi fann inga skillnader i hälsa, frånvaro eller attityder mellan utsatta lärare som gick att hänföra till graden av stöd från rektor. *Stödet från skolan i övrigt* tycks dock spela roll för både hälsa och attityder, för såväl manliga som kvinnliga lärare. Likaså fann vi skillnader i utsatta lärares trivsel och hälsa som gick att hänföra till graden av *stöd från familj och vänner*. Lärare som var mycket utsatta för hot och våld och upplevde ett alltför lågt stöd hemifrån rapporterade en betydligt lägre trivsel och en sämre egenbedömd hälsa jämfört med sina lika utsatta kollegor som hade ett tillräckligt stöd hemifrån.

8. Slutsatser och implikationer

Området hot och våld är mycket brett och komplext. Även om fokus vanligen är på de utsatta kan perspektiven också handla om förövare av våld eller vittnen till incidenter. Orsaker kan studeras utifrån olika nivåer: individ, grupp, organisation och samhälle. Kontexterna kan variera. I den här rapporten har vi undersökt sådant som äger rum i skolans kontext och med ambitionen att ha ett brett perspektiv på hot och våld. Forskning kring skolvåld inbegriper, liksom när det gäller hot och våld i arbetslivet generellt, ofta olika typer av aggressiva beteenden såsom olika aspekter av fysiskt våld, verbalt våld, relationellt våld, våld som äger rum på internet eller via mobilen och även sexuellt våld. Forskning har också visat att andra aspekter än själva uttrycket för våldet är viktigt för den enskilde, såsom exempelvis hur många gånger personen utsätts, hur ofta och hur länge det sker liksom vem som är förövare. Vem som är förövare kan ha med maktaspekten att göra, vilket man funnit är en viktig del av definitionen för att något ska definieras som mobbning (Rigby, 2003). Andra aspekter av just mobbning är att våldet ska äga rum systematiskt och med en känd avsändare, som den utsatte har en relation till. Mobbning inom arbetslivet generellt (till skillnad från skolan specifikt) fokuserar inte lika mycket på maktaspekten, utan talar om ihållande utsatthet för aggression, utfrysning eller hot (Hoel & Einarsen, 2010). Enstaka allvarliga händelser kan alltså aldrig rubriceras som mobbning, om de inte är en del av ett mönster. Sexuellt våld har, som namnet antyder, både aggressiva och sexuella inslag och ingår också i de former av hot och våld som inkluderas i rapporten.

Med utgångspunkt i att skolvåld är ett mångfacetterat fenomen som kan drabba både lärare och elever, var uppdraget från Arbetsmiljöverket och syftet med vår undersökning att belysa förekomsten av olika typer av hot och våld bland såväl lärare som elever i årskurserna 6–9. En viktig aspekt i detta var att undersöka hur vanligt förekommande olika typer av hot och våld i skolan är, studera hur utsattheten skiljer sig mellan olika grupper (manliga och kvinnliga lärare, pojkar och flickor bland eleverna) och identifiera ett antal riskfaktorer för att utsättas för hot och våld. Syftet var också att studera hur hälsa, frånvaro och attityder skiljer sig mellan dem som är utsatta och de som inte är utsatta för att på så sätt dra slutsatser om potentiella effekter av hot och våld. Vidare var syftet att studera hur såväl individen (lärare respektive elever) som skolan hanterar frågor om hot och våld. För att besvara dessa frågor gjordes ett slumpmässigt urval bland elever i årskurserna 6–9 och två slumpmässiga urval bland manliga respektive kvinnliga lärare verksamma i motsvarande årskurser. Datainsamlingen gjordes av Statistiska centralbyrån med hjälp av postenkäter som skickades hem till de utvalda lärarna och eleverna.

Med ovanstående som bakgrund är förhoppningen att rapporten kan bidra med viktig kunskap. Sådan kunskap kan ligga till grund för att identifiera strategier för att minska förekomsten av hot och våld, liksom för att fokusera på hur förebyggande insatser på individ, grupp- och organisationsnivå kan se ut. Vi utvecklar sådana praktiska implikationer i detta avslutande kapitel.

Huvudresultaten i rapporten

Att jämföra vår studie med andra studier om hot och våld är en delikat uppgift, då det ännu inte finns något bra instrument som mäter flera olika typer av hot och våld och som använts i olika grupper tillräckligt mycket för att jämförelser ska vara meningsfulla. En

stor del av forskningen om skolvåld har också elevers utsatthet i fokus, medan förhållandevis få studier har fokuserat på både lärares och elevers utsatthet. I denna studie har vi eftersträvat en bred ansats och frågat efter fysiskt våld (inklusive hotfullt och skrämmande beteende samt våld mot egendom), verbalt våld, relationellt våld, cybervåld, sexuellt våld samt (bland lärarna) mobbning. Ytterligare faktorer som gör bilden än mer komplex är att varje typ av våld kan pågå olika länge och ha olika förövare. En form av utsatthet är också att bli vittne till andras utsatthet, vilket är något som forskning börjat belysa i allt större utsträckning.

Utsatthet för olika former av hot och våld

När det gäller *fysiskt våld* visade våra resultat att elever var mer utsatta än lärare och pojkar/män mer utsatta än flickor/kvinnor. När det gäller könsskillnaderna är dessa bekräftade i en rad tidigare studier (för en översikt, se Knight et al., 2011), men det bör noteras att könsskillnaderna i vår studie var betydligt större bland eleverna än bland lärarna. När det gäller hotfullt och skrämmande beteende (att bli inlåst, inträngd i ett hörn, utsatt för hot etc.), som är en aspekt av fysiskt våld, visade våra resultat att det var lika vanligt eller ovanligt bland lärare och elever men också att det fanns vissa könsskillnader. Exempelvis hade 1 % av kvinnorna och 3 % av männen (signifikant könsskillnad) respektive 2 % av flickorna och 4 % av pojkarna (ej signifikant skillnad) blivit hotade med vapen. Vad gäller den tredje aspekten av fysiskt våld och hot om våld – våld mot egendom – visade resultaten att det var vanligast bland eleverna, och framförallt pojkarna, att ha varit med om att någon avsiktligt förstört en privat ägodel. Bland lärarna fanns inga könsskillnader.

För *verbalt våld*, som handlar om användandet av ord för att skada (Björkqvist et al., 1992; Dzuka & Dalbert, 2007; Hawker & Boulton, 2000), visade resultaten exempelvis att drygt hälften av lärarna och knappt hälften av eleverna under 2010 varit med om att någon skrikit eller svurit åt dem. Frågorna var delvis olika för lärare och elever, men en könsskillnad som framkom var att en högre andel flickor (28 %) upplevde att någon gjort sig lustig på deras bekostnad jämfört med pojkar (22 %). Bland lärarna var det en högre andel kvinnliga än manliga lärare som blivit utskällda eller offer för spontana raseriutbrott (22 % jämfört med 15 %), liksom en högre andel kvinnor (19 % jämfört med 16 %) som blivit förödmjukade eller förlöjligade.

En annan form av våld som undersöktes är *relationellt våld*, vilket innebär att förövaren försöker skada, eller hotar att skada, den utsattes relationer och känsla av tillhörighet i gruppen (Crick & Grotpeter, 1995; Espelage & Swearer, 2003). De vanliga exemplen på relationellt våld var att någon försökt skapa problem mellan personen och dennes vänner (33 % av flickorna och 16 % av pojkarna) och att någon inte svarat när personen hälsat, vänt ryggen till när personen gått eller ignorerat personen (32 % av flickorna och 16 % av pojkarna). Till de mer ovanliga formerna hörde att man inte fått vara med i aktiviteter och blivit utfryst ur gemenskapen. Denna aspekt av relationellt våld var lika vanlig hos pojkar som hos flickor (14 % av flickorna och 12 % av pojkarna). Precis som många andra studier kommit fram till tycks relationellt våld vara vanligare bland flickor än bland pojkar (för en översikt, Knight et al., 2011). Denna könsskillnad fanns dock inte bland lärarna och likaså var andelen lärare som varit med om relationellt våld något lägre. Exempelvis rapporterade 6 % att de känt sig uteslutna från den sociala gemenskapen.

Cybervåld är en form av våld som fått ökad uppmärksamhet i takt med att användandet av mobiltelefon, e-post och sociala medier tilltagit. Cybervåld innebär att förövaren använder elektroniska verktyg såsom internet eller mobilen för att tillfoga offret

skada (Smith et al., 2008). Cybervåld tycks vara betydligt vanligare bland elever jämfört med lärare. I vår undersökning rapporterade 59 % av eleverna och 28 % av lärarna att de blivit utsatta för något av det som i denna studie definieras som cybervåld. Flickorna var totalt sett mer utsatta jämfört med pojkarna. För lärarnas del rapporterade däremot män och kvinnor samma grad av utsatthet för cybervåld. När det gäller enskilda exempel på utsatthet för cybervåld visade resultaten exempelvis, att ungefär en fjärdedel av flickorna varit med om att någon spridit falska rykten eller skvaller om henne på internet eller via mobil och att ha blivit kallad negativa saker eller blivit trakasserad. En högre andel pojkar (12 %) än flickor (6 %) angav däremot att de varit med om att någon "hackat" sig in på den egna datorn eller på ett konto på någon webbsida, medan en mindre andel (1 % av både pojkarna och flickorna) varit med om att bli utestängd från sociala grupper på internet.

Ytterligare typ av våld som undersökningen fokuserat på är *sexuellt våld*, som ofta definieras som någon form av sexuellt beteende som är oönskat, får negativa konsekvenser för offret och där den utsatta upplever sig vara i ett underläge (McKinney, 1990). Sexuellt våld delas ofta upp i tre dimensioner (Gelfand et al., 1995). Elever och lärare var totalt sett lika utsatta för *oönskad sexuell uppmärksamhet* även om flickor jämfört med pojkar och kvinnor var mer utsatta än män. Den oönskade sexuella uppmärksamheten var relativt ovanlig (0–9 %), men det mest vanliga i denna skala var att på ett oönskat sätt få sexuell uppmärksamhet vilket 8 % av flickorna och 9 % av kvinnorna rapporterade, till skillnad mot 3 % av pojkarna och 5 % av männen. En något vanligare form av sexuellt våld var *genustrakasserier samt verbala sexuella trakasserier*, som vi totalt sett fann var något vanligare bland elever jämfört med lärare, liksom bland kvinnor än män (men inte vanligare bland flickor jämfört med pojkar). Den vanligaste formen av verbala sexuella trakasserier var att ha blivit utsatt för fräcka och/eller grova sexuella kommentarer (13 % av både flickorna och pojkarna jämfört med 21 respektive 16 % av kvinnorna och männen). När det gäller *sexuellt tvång* (där frågorna inte ställdes till eleverna) visade resultaten att det vanligaste fenomenet var att mot sin vilja ha blivit kramad på ett obehagligt sätt (5 % av kvinnorna och 2 % av männen angav det). En relativt liten andel av lärarna (1 %) hade blivit utsatt för något negativt efter att närmanden avvisats och ingen rapporterade om andra typer av sexuellt tvång.

Mobbning bland lärare fokuserade på den arbetsrelaterade, den personrelaterade och den fysiskt hotfulla mobbningen. Vissa enskilda händelser eller beteenden som ingår i dessa dimensioner hade upp till 39 % av lärarna varit med om, medan ungefär upp till 10 % hade varit med om mer allvarliga händelser, såsom att exempelvis ha blivit utsatt för fientlighet eller tystnad som svar på frågor eller försök till samtal. När lärarna själva fick ta ställning till om de blivit utsatta för mobbning från kollegor under de senaste 6 månaderna svarade 2 % av männen och 4 % av kvinnorna att de blivit det. Andelen som under samma tidsperiod upplevt sig mobbade av eleverna var något högre (5 % av männen och 10 % av kvinnorna).

Till eleverna ställdes inte den raka frågan om man ansåg sig vara mobbad, däremot hur länge man utsatts, hur ofta och huruvida man upplevde oro för våld. Mellan 9 och 26 % av de utsatta flickorna och 13 och 29 % av de utsatta pojkarna hade blivit utsatta för negativa beteenden under *mer än ett år*. Det våld som tycks förekomma ofta är det verbala våldet, cybervåldet och det hotfulla och skrämmande beteendet, då mellan 13 och 29 % angav att det händer mer än fyra gånger/år eller mer. Andelen av de utsatta som *upplever* sig mobbade är svårt att uttala sig om, men andelarna ovan ger åtminstone en fingervisning om hur frekventa de negativa beteendena är, och hur länge de kan pågå. Konsekvensen kan däremot vara allvarlig efter *en* händelse.

Av alla negativa beteenden – eller olika uttryck för våld inom skolan – som eleverna och lärarna fick ta ställning till i undersökningen, var det 11 % av pojkarna och 12 % av flickorna som var utsatta för 15 eller fler incidenter/negativa beteenden eller händelser under det gångna året. Motsvarande andel för lärarna var 13 % bland männen och 10 % bland kvinnorna. Åtminstone en tiondel av både lärare och elever tycks därmed vara utsatta för en omfattande mängd incidenter och kränkande beteenden.

Riskfaktorer

I vår undersökning identifierade vi ett antal riskfaktorer, alltså faktorer som kan öka risken att utsättas för hot och våld i skolan. Som framgått var det en större risk i många fall att vara elev jämfört med lärare, likaså att det fanns en ökad risk för pojkar/män att utsättas för exempelvis fysiskt våld medan flickor/kvinnor löpte något större risk att utsättas för relationellt våld (och för lärare även sexuellt våld). Ungefär 20 % av eleverna och lärarna rapporterade att utsattheten beror på någon av diskrimineringsgrunderna – och mellan 36 och 54 % menade att den beror på utseende eller personlighet (vilket var betydligt vanligare bland flickor liksom bland kvinnliga lärare). Betydelsen av de riskfaktorer på individ- och gruppnivå vi studerat varierade kraftigt mellan olika typer av hot och våld. Exempelvis fann vi att vissa typer av våld hade med vilken årskurs eleven går i, medan detta hade mindre betydelse för andra typer av våld. För lärarnas del framträdde antal år i yrket som viktig för vissa typer av våld, men inte för andra. Etnicitet spelade generellt en mycket liten roll för risken att utsättas. På grupp- och samhällsnivå spelade kommunens ekonomiska standard och antalet elever i klassen en mycket liten roll medan däremot skolans storlek, vilken region och storlek på stad som personen bor i spelade större roll.

Konsekvenser

Undersökningen pekar generellt på att *alla* typer av våld hänger samman med en sämre hälsa och en lägre trivsel, allvarigare funderingar på att byta skola/jobb och mer oro för våld hos individen. Vi fann att vissa typer av våld även var relaterade till sjukfrånvaro liksom till frånvaro på grund av oro för (ytterligare) våld. Ett generellt resultat är att kvinnor tycks kunna påverkas mer negativt av utsatthet. I flera fall fann vi att flickor/kvinnor och pojkar/män som *inte* var utsatta för våld rapporterade ungefär likvärdiga nivåer av hälsa och attityder, däremot hade de mycket utsatta flickorna/ kvinnorna däremot hade en klart sämre hälsa jämfört med de mycket utsatta pojkarna/männen.

Nästan alla lärare och en klar majoritet av eleverna uppgav att de känner till lagstiftningen och skolans skyldigheter, men en betydligt lägre andel ansåg att skolan gör ett bra arbete för att förhindra hot och våld. Detta kan möjligen hänga samman med att långt ifrån alla anmäler, berättar om eller rapporterar när de blir utsatta för olika hot- och våldshändelser. En stor grupp lärare hade fått utbildning i att hantera hot och våld. Sådan utbildning tycks vara förknippad med en rad positiva effekter som exempelvis, att de lärare som fått utbildning kände sig mer trygga med hur de ska hantera hot- och våldshändelser.

Implikationer för praktiker

Frågan många ställer sig är förstas vad vi kan dra för slutsatser om åtgärder utifrån undersökningen. Förslagen nedan är mer reflektioner som gjorts under processens gång snarare än regelrätta slutsatser utifrån resultaten. Några slutsatser och rekommendationer kan vi dock ge direkt utifrån resultaten. Allt våld och hot om våld är ett problem utifrån

att det är förknippat med negativa konsekvenser för alla inblandade, och skolan som kontext är viktig utifrån att det är både en arbetsplats som ska fungera för vuxna och en plats där barn och ungdomar ska kunna utvecklas under trygga former.

Vår uppfattning är att det, i kombination med resursproblem, finns en osäkerhet kring hur dessa frågor ska hanteras. På nationell nivå kan en idé därför vara att samla lättillgänglig och användbar kunskap och material som skolorna kan använda i sitt arbete mot hot och våld. Här bör finnas några experter utifrån forskningsområdet hot och våld och experter på konkreta verktyg som ska och kan användas i förebyggande och efterhjälpande arbete. Det kanske ska finnas en webbplats med verktyg för att mäta förekomsten av hot och våld på den egna skolan? Om kunskapen kring fungerande aktiviteter samlas på ett ställe, är det också lättare för praktiker att få hjälp och stöd i processen. Här kan också finnas förslag på policy, handlingsplaner, exempel på åtgärder i olika ärenden etc.

Om det finns speciella lokala förutsättningar, behöver kommunen omsätta de nationella riktlinjerna till lokala rekommendationer så att rektor, eller ansvarig för frågorna på respektive skola, har ett stöd i hur de nationella riktlinjerna ska användas lokalt. Varje kommun skulle kunna ansvara för att en grupp, med representanter från olika skolor, samlar kunskap lokalt om arbetet mot hot och våld. På kommunen kan också visst expertstöd finnas i frågorna.

På respektive skola är det viktigt att det finns en aktuell policy som efterlevs, och att det finns handlingsplaner kopplade till denna policy. Där bör klart framgå vilket ansvar olika parter har. Lärare, och gärna elever, bör få utbildning i denna policy så att alla, dels förstår vilka beteenden som definieras som hot och våld, trakasserier och mobbning, dels känner till vilket ansvar alla har. Viktigt är att alla känner till hur frågorna tas om hand lokalt, hur man anmäler, vad som händer sen etc. Eftersom visst våld kan uppfattas skamligt att berätta om, är det bra om det finns en möjlighet att anmäla problem till en förhållandevis neutral part som exempelvis kan vara skolhälso.

Metodologiska svagheter

Precis som för all forskning finns i vår studie vissa begränsningar i tillförlitlighet vad gäller svaren på våra frågeställningar. Den största svagheden är att svarsfrekvensen blev så pass låg, framförallt för elevenkäten (43 %) även om den var acceptabel för lärarenkäten (62 %). Detta påverkar representativiteten, dvs. i vilken utsträckning de som svarade representerar hela urvalet, och alltså om vi kan lita på att de svar som kom in är allmängiltiga för alla elever och lärare i årskurs 6–9. Detta påverkar alla kapitel, men kanske framförallt kapitel 3, där vi ville svara på hur vanligt förekommande olika typer av hot och våld är. Om den grupp som valt att *inte* delta undersökningen är mer eller mindre utsatt jämfört med dem som svarade, kommer uppgifterna att bli något missvisande. Vi har använt en viktvariabel för att korrigera något för detta. Denna korrigering har gjorts utifrån de uppgifter vi hade om urvalet och utifrån den kunskap som finns när det gäller vissa grupper utsatthet för hot och våld. Den intresserade läsaren hänvisas till SCB:s tekniska rapport och omfattande bortfallsanalys för en genomgång kring detta.

Eftersom samband mellan exponering för hot och/eller våld och eventuella förändringar på hälsa och attityder kan vara processer som är långt utdragna i tiden, är det önskvärt med longitudinella studier för att kunna uttala sig om vilka konsekvenser hot och våld har (Kerlinger, 1986; Singer & Willett, 2003; Taris, 2000). Denna brist är speciellt påtaglig i kapitlet om orsaker, konsekvenser och individens respektive

organisationens sätt att hantera utsattheten. Även om vi studerat samband mellan utsatthet för olika typer av våld innebär inte detta, att vi kan veta om exempelvis ohälsosymptomen är ett resultat av det våld man utsatts för – eller om de fanns där från början och kanske till och med är en del av orsaken till våldet. Detta går bara att få svar på i en prospektiv, longitudinell studie. Longitudinella studier har emellertid också begränsningar. De medför ofta ett större bortfall och stora kostnader liksom, att människor över tid byter miljö, är med om andra händelser, blir äldre etc. vilket försvårar slutsatser om orsakssamband. Eftersom urvalen kommer från ett slumpmässigt urval av elever och lärare i årskurs 6–9, ger våra beskrivande data dock viktig information genom att spegla svenska elevers och lärares utsatthet och uppfattningar.

En annan begränsning med undersökningen är att den enbart baseras på en kvantitativ ansats (enkätdata), där samband mellan variabler och statistiska skillnader mellan grupper varit i fokus. Detta betyder, dels att en viss del av sådana samband möjligen kan bero på det faktum att alla data samlats in med samma metod (jfr. Podsakoff, MacKenzie, Lee & Podsakoff, 2003), dels att *förståelsen* och innebörden är begränsad och skulle fördjupas med kvalitativa studier (dagböcker, intervjuer etc.). Vi vet exempelvis inte om det finns andra beteenden och händelser som ungdomar och/eller lärare upplever som mer aggressiva och hotfulla än de som vi frågat efter.

I många definitioner av olika typer av aggressivitet finns ofta en aspekt med, som handlar om att förövaren ska ha en intention att skada den utsatte. Att fråga den utsatte efter förövarens intention bedömde vi vara problematiskt, och vi har därför enbart frågat om beteenden och händelser av hot och våld. Det är alltså troligt att vi fångat en hel del våldshandlingar utan att det funnits en intention att skada från förövarens sida. Å andra sidan är det tveksamt hur viktig intentionen egentligen är ur offrets perspektiv. I ett rättsligt sammanhang är intentionen ibland avgörande (uppsåt) för vilket straff förövaren kommer att få, men när det handlar om de negativa konsekvenserna för individen är det inte säkert, att det spelar någon roll om intentionen med exempelvis uteslutningen eller något annat negativt beteende spelar någon roll för den utsattes upplevelse.

Vi har heller inte frågat efter individens upplevelse av den negativa handlingen i var och en av de olika aspekter av hot och våld vi frågat efter. Detta kan innebära, att det bakom svaren finns personer som farit mycket illa av ett visst specifikt negativt beteende och personer som inte alls påverkades negativt av samma händelse. Anledningarna till det valda förhållningssättet är flera. Dels bedömde vi att det är svårt att för varje enskild efterfrågad händelse ta ställning till hur negativ den upplevdes, dels ville vi fokusera på handlingar och beteenden oavsett vilken effekt de har på andra utifrån en uppfattning om att hot, slag, sparkar etc. inte ska förekomma i skolans värld oavsett hur de utsatta upplever dem. För att ändå få en viss uppfattning om hur elever och lärare upplever olika typer av våld, frågade vi om detta separat för varje huvudtyp av våld (snarare än för varje enskild incident).

Vidare forskning

Det finns en hel del forskning som visar att hot och våld förekommer i olika grad beroende på kontext, och det finns också en hel del forskning om orsaker till och konsekvenser av hot och våld. Vår bedömning är att de stora forskningsbehoven inte finns inom dessa områden. Vi vill däremot peka ut några andra viktiga områden inför framtiden.

Normer kring vad som är, respektive inte är, acceptabelt förändras delvis över tid. Dessutom uppstår nya former av hot och våld i och med ny teknik, strömningar i

samhället etc. Vi bedömer därför att det är viktigt att forskningen hänger med och belyser nya fenomen. Detta kan till en början göras utifrån ett kvalitativt perspektiv för att förstå vilka uttryck våldet har generellt i samhället samt mer specifikt inom skolans värld. Vuxna behöver förstå vad de unga själva anser vara negativa aggressiva beteenden som skadar. Exempelvis är det våld som äger rum i sociala medier förhållandevis nya fenomen, likaså exempelvis arrangerade händelser som spelas in och läggs ut på webbplatser som Youtube. Hur dessa, och s.k. maktlek, upplevs av barnen och ungdomarna är ett viktigt och ständigt aktuellt forskningsområde.

Vi vill särskilt lyfta fram behovet av att utvärdera program mot hot och våld och vikten av att bedriva forskning kring dessa för att avgöra vilka program som faktiskt har effekt. Vår uppfattning är att det behövs interventioner för såväl utsatta elever som utsatta lärare, samt för vittnen och även förövare. Det behövs också program som framförallt fokuserar det förebyggande arbetet och utvärderingar av dessa. Även om den här undersökningen fokuserade på årskurs 6-9 finns det anledning att börja arbeta tidigt med dessa frågor på ett systematiskt sätt (DeJong, 1994). Våldet tar sig olika uttryck i olika åldrar, men det finns i alla åldrar och på alla nivåer i skolsystemet.

Att lära elever deeskaleringstekniker och se vilken betydelse dessa kan få är ett annat intressant område. I det sammanhanget är vittnens/observatörens roll i hög grad intressant, likaså vuxnas agerande. Ett korrekt bemötande kan ibland vara det som får en händelse att deeskalera istället för att brisa och bli aggressiv. De skillnader mellan städer/regioner som vi fann i vår undersökning tyder också på att våldet har en hel del med strukturella och makroekonomiska faktorer, eller möjligen med kulturella faktorer att göra. Ett förebyggande arbete som inriktar sig på den kulturella miljön där våldet äger rum och fokusera på att trygga dessa miljöer kan vara framgångsrikt.

Slutligen finns en hel del forskning om vad som kan anses vara en sekundär intervention, nämligen att arbeta för att skadan inte ska bli så allvarlig när utsattheten väl är ett faktum. Det finns undantag beroende på vilken typ av våld det rör sig om, men för en del av det verbala och relationella våldet kan det vara viktigt för utsatta (och även andra) att lära sig att förlägga den upplevda orsaken till utsattheten utanför sig själv. I vår studie framkom att en stor grupp utsatta tänker att utsattheten har med sådant som utseende, personlighet och kön att göra. Denna interna attribution ökar risken för depressivitet, och om det gäller något som individen inte upplever sig kunna förändra är risken stor att en känsla av djup hjälplöshet uppstår. Om individen istället lär sig att inte tolka vissa händelser och beteenden som riktade mot hans/hennes utseende, personlighet etc. är chansen större att konsekvenserna inte blir lika allvarliga. Detta innebär förstås inte att våld någonsin är acceptabelt för den enskilde.

Utbildning för både elever och lärare i vad man kan göra för att våldet ska deeskalera, hur det ska hanteras när det väl uppstår, vad vittnen och observatörer kan och bör göra etc. är viktiga insatser som behöver göras och utvärderas. Många insatser bör också rikta sig till både individ, grupp och organisation. Eftersom det ibland saknas en tilltro till att anmälningar och rapporteringar hjälper, behöver organisationens hantering av hot- och våldshändelser förmodligen förbättras.

Lagar, regler och policy

Skollagen och arbetsmiljölagen är viktiga lagar när det gäller vissa aspekter av hot och våld. De ger ramarna för hur klimatet i skolan ska vara och vilken psykosocial lärandemiljö elever och lärare har rätt att förvänta sig. Målet kan sägas vara att skapa en miljö som främjar barnens utveckling och lärande. Skolan har ur ett rättsvetenskapligt

perspektiv en skyldighet att arbeta förebyggande med frågorna. Huvudmannen är också skyldig att utreda och åtgärda i enskilda fall vid behov. Olika myndigheter är inblandade i att se till att lagarna efterföljs och arbetsgivaren har också ett stort ansvar i dessa frågor. Eftersom vår undersökning haft sin utgångspunkt i psykologiska aspekter av hot och våld innebär det att fokus huvudsakligen legat på enskilda lärare och elever och deras upplevelser. Vi har kompletterat detta genom att i viss mån belysa vissa attribut till skolan, exempelvis hur man agerar i hot- och våldssituationer, och om exempelvis rektor är en person våldet rapporteras till. Förhoppningen är att den kunskap vår undersökning bidrar med ska vara ett underlag för lagstiftning, regler och policy.

Skolan har ålagts stora skyldigheter. Runtom i Sverige finns säkert skolor som tycker att de saknar både kompetens och resurser för att ta tag i dessa frågor. Vi tror att skolorna behöver betydligt mer av konkreta och praktiska verktyg för både det förebyggande och efterhjälpande arbetet. Det skulle exempelvis vara ganska enkelt att erbjuda verktyg för att mäta förekomst av hot och våld med möjlighet att jämföra sig med andra skolor, erhålla mallar för handlingsplaner, policier, checklistor för vad olika parter har för ansvar, hur man upptäcker signaler om hot och våld, erbjuda utbildningar, ge exempel på hur en intern organisation kring arbetet med hot och våld kan byggas upp (anmälningar, processer), ge goda exempel etc. Om detta samlades nationellt, skulle mycket värdefull kunskap från hela landet kunna samlas bland annat om dessa frågor.

Hot och våld i dess breda bemärkelse är ett stort problem, och det finns inte direkt något som tyder på att det kommer att minska. Det finns mycket att göra och olika instanser bör vara inblandade i detta arbete. Målet är självklart att Sveriges skolor ska finnas till för alla elever, men samtidigt finns ett stort behov av styrning och kontroll. En viktig fråga är vilka rättigheter och skyldigheter skolor och individer har när det gäller att främja ett positivt lärandeklimat, att förebygga och att efterhjälpa. Likaså är det av vikt att klarlägga vilka åtgärder som är befogade i enskilda ärenden och vilken effekt de får på individ, grupp och skola. Dessa frågor och många andra är viktiga för beslutsfattare att ta ställning till.

Det finns olika program som arbetar mot mobbning, trakasserier, hot och våld i skolan. Helt klart är att det behövs program som har dessa frågor i fokus och som arbetar på olika nivåer för att komma tillrätta med problemen. Insatserna bör vara både främjande, förebyggande och efterhjälpande och rikta sig mot såväl utsatta som förövare som vittnen – och som fokuserar elever, lärare, klasser och hela organisationer. Det är en självklarhet att dessa program bör utvärderas av en oberoende part för att säkerställa kvalitet och metodutveckling. Att erbjuda program som inte har en vetenskaplig grund – och därmed endast en "trolig" positiv effekt – är inte acceptabelt. Även om inte hela program kan testas kan "ingredienserna" i de olika programmen utvärderas utifrån psykologisk, socialpsykologisk och pedagogisk kunskap om hur människan fungerar, som individ och i grupp. Dessa program bör sättas samman med nationella experter på området (med kompetens inom områden som skola, individ, grupp, arbetsmiljö etc.). Lokala satsningar skulle kunna stöttas på ett bättre sätt än vad som görs idag och ske i samarbete med lokala forskare för att öka kvaliteten i program och utveckla dess innehåll.

Slutord

Enligt den här rapporten och många andra studier förekommer en hel del hot och våld av olika slag i Sveriges skolor. Det tycks vara vanligare i vissa regioner och i vissa städer, samt utgöra en större risk för vissa grupper. Undersökningen har visat att hot och våld är förknippat med en rad negativa konsekvenser som exempelvis en sämre hälsa hos både

elever och lärare, ökad frånvaro, en sämre trivsel på skolan, en oro för mer våld och även med både lärares och elevers funderingar på att byta skola. Utifrån ett hälsoperspektiv är detta alltså mycket viktiga frågor att arbeta med. För arbetsgivare är det också viktigt att jobba med dessa frågor utifrån att skapa en god arbetsmiljö och vara en attraktiv arbetsplats där lärare vill arbeta. Hot och våld påverkar arbets- och lärandemiljön negativt för både elever och lärare.

Att uppnå en nolltolerans för förekomsten av hot och våld är förmodligen en omöjlighet men givetvis värt att sträva mot. Skolan är en viktig del av Sveriges framtid och där sker ett viktigt lärande på flera nivåer. Hur skolan hanterar den enskilda individen, vare sig denne är utsatt eller förövare, ger alla direkt eller indirekt inblandade en bild av det samhälle vi vill skapa. Att hantera dessa frågor på ett klokt sätt kan förutom den direkta effekten det får för de inblandade också ge indirekta effekter genom de signaler som hanteringen sänder.

Våld är oacceptabelt men likväl är det en del av tillvaron på ett eller annat sätt; det är något alla kan råka ut för. Vare sig någon är direkt eller indirekt utsatt eller vittne, behöver individen strategier för att hantera våldet. Det är delvis tabubelagt att lägga något som helst ansvar på utsatta, men det finns ändå en hel del tekniker som utsatta och vittnen skulle ha hjälp av att lära sig. Det är och kommer givetvis aldrig vara acceptabelt att någon utsätter någon annan för aggressiva beteenden eller våld, men genom att utsatta och vittnen i högre grad ser sig som aktörer är chansen större att utsattheten minskar – och därmed även de negativa konsekvenserna. Det finns belägg för att ett korrekt agerande kan minska risken för våld – och det finns belägg för att tankar kring orsakerna till utsattheten spelar roll för hur negativa konsekvenserna blir.

Att utbilda utsatta och vittnen i dessa strategier kan alltså vara ett sätt att stärka individen och även minska utsattheten. För lärarna fann vi att utbildning spelade roll för hur trygga de var med att hantera hot och våldssituationer. Kanske kan även elever ta del av dessa utbildningar eller liknande utbildningar? Även förövare behöver utbildning. Det är inte alla förövare som drivs av en intention att skada andra, men som betar sig på ett negativt sätt utan tanke på vilka konsekvenser det får för andra. Det kan till och med vara så att en viss del av det våld som utsatta upplever inte har sin grund i en intention från förövaren att skada den andra parten. Ett arbete med elever och lärare, utsatta och förövare samt vittnen behöver kompletteras med ett arbete på grupp-, organisations- och samhällsnivå. I ett sådant arbete bör experter från olika yrkeskategorier arbeta tillsammans för att hitta framkomliga strategier som kan bidra till ett effektivare arbete för att förebygga hot och våld i skolan och – i de fall våldet är ett faktum – för att bättre kunna avgöra vilka efterhjälpande insatser som är mest effektiva.

Referenser

- AAUW – American Association of University Women Educational Foundation. (2001). *Hostile hallways: Bullying, teasing and sexual harassment in school*. Washington DC: American Association of University Women Educational Foundation. Tillgänglig på Internet: <http://www.aauw.org/learn/research/upload/hostilehallways.pdf>
- Akiba, M. (2008). Predictors of student fear of school violence: A comparative study of eighth graders in 33 countries. *School Effectiveness and School Improvement, 1*, 51-72.
- Arbetsmiljöverket. (1993). *Kränkande särbehandling i arbetslivet*. Arbetarskyddsstyrelsens Författningssamling 1993:17. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Attar-Schwartz, S. (2009). Peer sexual harassment victimization at school: The roles of student characteristics, cultural affiliation, and school factors. *American Journal of Orthopsychiatry, 79*, 407-420.
- Averill, J. R. (1983). Studies on anger and aggression: Implications for theories of emotion. *American Psychologist, 38*, 1145-1160.
- Barling, J., Rogers, A.G. & Kelloway, E.K. (2001). Behind closed doors: In-home workers' experience of sexual harassment and workplace violence. *Journal of Occupational Health Psychology, 6*, 255-269.
- Benbenishty, R. & Astor, A. (2005). *School violence in context. Culture, neighbourhood, family, school, and gender*. New York: Oxford University Press.
- Billings, A. G. & Moos, R. H. (1981). The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events. *Journal of Behavioral Medicine, 4*, 139-157.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles, 30*, 177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior, 18*, 117-127.
- Björkqvist, K., Österman, K. & Hjelt-Bäck, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive behavior, 20*, 173-184.
- Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K. & Patton, G. (2001). Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal, 323*, 480-484.
- Bontempo, D. E. & D'Augelli, A.R. (2002). Effects of at-school victimization and sexual orientation on lesbian, gay, or bisexual youths' health risk behavior. *Journal of Adolescent Health, 30*, 364-374.
- Bosworth, K., Espelage, D. L. & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *The journal of early adolescence, 19*, 341-362.
- Bovaird, J. A. (2010). Scales and surveys. Some problems with measuring bullying behavior. I: S. R. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (red:er), *Handbook of bullying in schools. An international perspective* (s. 277-292). New York: Routledge.

- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., Moffitt, T. E. (2009). School, neighbourhood and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48, 545-553.
- Brottsförebyggande rådet (Brå). (2006). *Ungdomar och brott åren 1995–2005*. Rapport 2006:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (Brå). (2009). *Grövre våld i skolan*. Rapport 2009:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brown, M. L., Chesney-Lind, M. & Stein, N. (2007). Patriarchy matters: Toward a gendered theory of teen violence and victimization. *Violence against women*, 13, 1249-1273
- Brown, J., & Weiner, B. (1984). Affective consequences of ability versus effort ascriptions: Controversies, resolutions, and quandaries. *Journal of Educational Psychology*, 76, 146-158.
- Carbone-Lopez, K., Esbensen, F-A. & Brick, B. T. (2010). Correlates and consequences of peer victimization: Gender differences in direct and indirect forms of bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 8, 332-350.
- Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. & Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development*, 79, 1185-1229.
- Cemaloglu, N. (2007). The exposure of primary school teachers to bullying: an analysis of various variables. *Social Behavior and Personality*, 35, 789-802.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-134.
- Connors-Burrow, N. A., Johnson, D. L., Whiteside-Mansell, L., McKelvey, L. & Gargus, R. A. (2009). Adults matter: Protecting children from the negative impacts of bullying. *Psychology in the Schools*, 46, 593-604.
- Covington, M. V., & Omelich, C. L. (1984). Task-oriented versus competitive learning structures: Motivational and performance consequences. *Journal of Educational Psychology*, 76, 1038-1050.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and individual differences*, 24, 123-130.
- Craig, W. M., Pepler, D. J. & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International*, 21, 22-36.
- Craig, W. M. & Pepler, D. J. (2007). Understanding bullying: from research to practice. *Canadian Psychology*, 48, 86-93.
- Crick, N. R. & Bigbee, M. A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multiinformant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 337-347.
- Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.

- Dehue, F., Bolman, C. & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11, 217-223.
- Demaray, M. K., Malecki, C. K., Davidson, L. M., Hodgson, K. K. & Rebus, P. J. (2005). The relationship between social support and student adjustment: A longitudinal analysis. *Psychology in the Schools*, 42, 691-706
- Dill, E. J., Vernberg, E. M., Fonagy, P., Twemlow, S. W. & Gamm, B. K. (2004). Negative Affect in Victimized Children: The Roles of Social Withdrawal, Peer Rejection, and Attitudes Toward Bullying. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 159-173.
- Djurkovic, N., McCormack, D. & Casimir, G. (2008). Workplace bullying and intention to leave: the moderating effect of perceived organisational support. *Human Resource Management Journal*, 18, 405-422.
- Dzuka, J. & Dalbert, C. (2007). Student violence against teachers: Teachers' well-being and the belief in a just world. *European Psychologist*, 12, 253-260.
- Einarsen, S., Raknes, B. I., Matthiesen, S. B. & Hellestøy, O. H. (1994). *Mobbing og harde personkonflikter. Helsefarlig samspill på arbeidsplassen*. Bergen: Sigma Forlag.
- Einarsen, S., Hoel, H., & Notelaers, G. (2009). Measuring bullying and harassment at work: Validity, factor structure, and psychometric properties of the Negative Acts Questionnaire - Revised. *Work & Stress*, 23, 24-44.
- Eisenbraun, K. D. (2007). Violence in schools: Prevalence, prediction, and prevention. *Aggression and violent behavior*, 12, 459-469.
- Ellmin, R. (1987). *Om psykisk och fysisk aggressivitet i skolan: några data kring förekomst, gestaltning och konsekvenser utifrån lärares egna beskrivningar av kritiska situationer i yrkesutövningen*. Stockholm: Psykologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Ellmin, R. (2008). *Konflikthantering i skolan: den andra baskunskapen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Espelage, D. L. & Swearer, S. M., (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32, 365-383.
- Felix, E. D., Furlong, M. J. & Austin, G., (2009). A cluster analytic investigation of school violence victimization among diverse students. *Journal of interpersonal violence*, 24, 1673-1695.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2000). Positive affect and the other side of coping. *The American Psychologist*, 55, 647.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*, 55, 745-774.
- Fox, S. & Stallworth, E. S. (2010). The battered apple: An application of stressor-emotion-control/support theory to teachers' experience of violence and bullying. *Human Relations*, 63, 927-955.
- Galand, B., Lecocq, C. & Philippot, P. (2007). School violence and teacher professional disengagement. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 465-477.
- Gelfand, M.J., Fitzgerald, L.F. & Drasgow, F. (1995). The structure of sexual harassment: A confirmatory analysis across cultures and settings. *Journal of Vocational Behavior*, 47, 164-177.

- Goldberg, D. (1972). *The detection of psychiatric illness by questionnaire*. London: Oxford University Press.
- Goldberg, D. (1978). *Manual of the General Health Questionnaire*. Windsor: National Foundation for Educational Research.
- Göransson, S., Näsvall, K., Sverke, M (2011). *Psykologiska perspektiv på hot och våld i arbetslivet. Kunskapsöversikt för Arbetsmiljöverket. Rapport 2011:7*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Hanish, L. G. & Guerra, N. D. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization. *Development and Psychopathology, 14*, 69-89.
- Hand, J.Z. & Sanchez, L. (2000). Badgering or bantering? Gender differences in experience of, and reactions to, sexual harassment among U. S. high school students. *Gender & Society, 14*, 718-746.
- Hasson, D., Von Thiele Schwarz, U. & Lindfors, P. (2009). Self-rated health and allostatic load in women working in two occupational sectors. *Journal of Health Psychology, 14*, 568-577.
- Hawker, D. S. J. & Boulton, M. J., (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: a meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychiatry, 41*, 441-455.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hellgren, J., Sjöberg, A., & Sverke, M. (1997). Intention to quit: Effects of job satisfaction and job perceptions. I: F. Avallone, J. Arnold, & K. de Witte (red:er), *Feelings work in Europe* (sid. 415-423). Milano: Guerini.
- Hodges, E. V. E., Boivin, M., Vitaro, M. & Bukowski, W. M. (1999). The power of friendship: Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology, 35*, 94-101.
- Hoel, H. & Einarsen, S., (2010). Shortcomings of antibullying regulations: The case of Sweden. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 19*, 30-50.
- Hoglund, W. L. G. (2007). School functioning in early adolescence: Gender-linked responses to peer victimization. *Journal of Educational Psychology, 99*, 683-699.
- Howard, K. A. S., Budge, S. L. & McKay, K., (2010). Youth exposed to violence: the role of protective factors. *Journal of community psychology, 38*, 63-79.
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E. & Warden, D. (2007). Perceptions and correlates of peer-victimization and bullying. *British Journal of Educational Psychology, 77*, 797-810.
- Jeffrey, L. R., Miller, D. & Linn, M. (2001). Middle school bullying as a context for the development of passive observers to the victimization of others. *Journal of Emotional Abuse, 2*, 143-156.
- Juvonen, J., Nishina, A. & Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology, 92*, 349-359.
- Kanetsuna, T., Smith, P. K. & Morita, Y. (2006). Coping with bullying at school: Children's recommended strategies and attitudes to school-based interventions in England and Japan. *Aggressive Behavior, 32*, 570-580.

- Kerlinger, F.N. (1986). *Foundations of behavioral research (3:e utgåvan)*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishty, R., Astor, R. A. & Zeira, A. (2004). The contributions of community, family, and school variables to student victimization. *American Journal of Community Psychology*, 34, 187-204.
- Klomek, A. B., Marocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S. & Gould, M. S. (2007). Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46, 40-49.
- Knight, R., Göransson, S. & Sverke, M. (2011). *Psykologiska perspektiv på hot och våld i skolan – ur ett jämställdhetsperspektiv. Kunskapsöversikt för Arbetsmiljöverket. Rapport 2011:9*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Kochenderfer-Ladd, B. & Wardrop, J. L. (2001). Chronicity and instability of children's peer victimization experiences as predictors of loneliness and social satisfaction trajectories. *Child Development*, 72, 134-151.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school children. *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.
- Lahelma, E. (2002). Gendered conflicts in secondary school: fun or enactment of power? *Gender and Education*, 14, 295-306.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York, NY: Springer.
- Lewinsohn, P. M., Rohde, P. & Seeley, J. R. (1993). Psychosocial characteristics of adolescents with a history of suicide attempt. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32, 60-68.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools. A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170.
- Ma, L., Phelps, E., Lerner, J. V. & Lerner, R. M. (2009). Academic competence for adolescents who bully and who are bullied: Findings from the 4-H study of positive youth development. *The Journal of Early Adolescence*, 29, 862-897.
- Manderbacka K (1998). Examining what self-rated health question is understood to mean by respondents. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 26, 145-153.
- May, D. C., Johnson, J., Chen, Y., Hutchinson, L. & Ricketts, M. (2010). Exploring parental aggression toward teachers in a public school setting. *Current Issues in Education*, 13, 1-34.
- McCormack, D., Casimir, G., Djurkovic, N. & Yang, L. (2009). Workplace bullying and intention to leave among school teachers in China: The mediating effect of affective commitment. *Journal of Applied Psychology*, 39, 2106-2127.
- McKinney, K. (1990). Sexual harassment of university faculty by colleagues and students. *Sex Roles*, 23, 421-438.
- Menckel, E. (2000). Threats, violence and harassment in school and work-life. I: S. Marklund (red.), *Worklife and health in Sweden*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Mynard, H. & Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.

- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviours among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100.
- Nishina, A. & Juvonen, J. (2005). Daily Reports of Witnessing and Experiencing Peer Harassment in Middle School. *Child Development*, 76, 435-450.
- Olweus, D. (1993). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. I: K. H. Rubin, J. B. Asendorpf (red:er), *Social Withdrawal, inhibition, and shyness in childhood* (sid. 315-341). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates
- Olweus, D. (1994). Peer abuse or bullying at school: Basic facts and a school-based intervention programme. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: a preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148-169.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y. & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies". *Journal of Applied Psychology*, 88, 879-903.
- Prinstein, M. J., Boergers, J. & Vernberg, E. M. (2001). Overt and relational aggression in adolescents: Social-psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 479-491.
- Putallaz, M., Grimes, C. L., Foster, K. J., Kupersmidt, J. B., Coie, J. D. & Dearing, K. (2007). Overt and relational aggression and victimization: Multiple perspectives within the school setting. *Journal of School Psychology*, 45, 523-547.
- Rigby, K. (1999). Peer victimisation at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*, 69, 95-104.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 583-590.
- Rivers, I. & Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20, 359-368.
- Rose, A. J. & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132, 98-131.
- Sargent, L. D., Terry, D. J. (2000). The moderating role of social support in Karasek's job strain model. *Work and Stress*, 14 245-261.
- Schwartz, D., Gorman, A. H., Nakamoto, J. & Toblin, R. L. (2005). Victimization in the peer group and children's academic functioning. *Journal of Educational Psychology*, 97, 425-435.
- Singer, J.D. & Willett, J.B. (2003). *Applied longitudinal data analysis: Modeling change and event occurrence*. New York: Oxford University Press.
- Sjöberg, A. & Sverke, M. (2000). The interactive effect of job involvement and organizational commitment on job turnover revisited: A note on the mediating role of turnover intention. *Scandinavian Journal of Psychology*, 3, 247-252.
- Skolverket (2009a). *Attityder till skolan 2009*. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket (2009b). *Grövre våld i skolan – stödmaterial (underhandsversion)*. Stockholm: Skolverket.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying : It's nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smith, P. K. & Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in english schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193-212.
- Smith, D. L. & Smith, B. J. (2006). Perceptions of violence: The views of teachers who left urban schools. *The High School Journal*, feb/mar, 34-42.
- Stassen Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental review*, 27, 90-126.
- Strandmark, M., Nordström, G., Wilde-Larsson, B. & Rystedt, I. (2010). Översättning av NAQ. Opublicerat material.
- Säljö, R. (2005). *Lärande och kulturella redskap: om lärprocesser och det kollektiva minnet*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Taris, T.W. (2000). *A primer in longitudinal data analysis*. London: Sage.
- Tritt, C. & Duncan, R. D. (1997). The Relationship Between Childhood Bullying and Young Adult Self-Esteem and Loneliness. *Journal of Humanistic Education and Development*, 36, 35-44.
- Underwood, M. K. (2003). *Social aggression among girls*. New York: Guilford Press.
- Viswesvaran, C., Sanchez, J. I., Fisher, J. (1999). The role of social support in the process of work stress: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 54, 314-334.
- Weiner, B. (1985a). Spontaneous' causal thinking. *Psychological Bulletin*, 97, 74-84.
- Weiner, B. (1985b). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- Weiner, B., Russell, D., & Lerman, D. (1979). The cognition-emotion process in achievement-related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1211-1220.
- Williams, K. R. & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of Internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Witkowska, E. (2005). Sexual harassment in schools. Prevalence, structure and perceptions. *Arbete och hälsa, nr 2005:10*, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.
- Woods, S. & Wolke, D. (2004). Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology*, 42, 135-155.
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 247-257.

- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence, 27*, 319-336.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics, 118*, 1169-1177.
- Yeung, R. & Leadbeater, B. (2010). Adults make a difference: Protective effects of parent and teacher emotional support on emotional and behavioural problems of peer-victimized adolescents. *Journal of Community Psychology, 38*, 80-98.

ARBETSMILJÖ
VERKET

Arbetsmiljöverket
112 79 Stockholm
Besöksadress Lindhagensgatan 133
Telefon 010-730 90 00
Fax 08-730 19 67
E-post: arbetsmiljoverket@av.se
www.av.se

ISSN 1650-3171

This publication can be downloaded from
www.av.se/publikationer/rapporter/

Vår vision: *Alla vill och kan skapa en bra arbetsmiljö*